

T.C.

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

**DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN
SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA
TARİHİ ŞAHSİYETLER**

**AMİNE NUR DEMİR
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. ERAY ALACA**

Giresun 2021

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA TARİHİ ŞAHSİYETLER” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

28/09/2021

Amine Nur DEMİR

ÖN SÖZ

Bu çalışmanın amacı Sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan değerlerin öğretiminde tarihi şahsiyetlere nasıl yer verildiğinin incelenmesidir. Bu araştırmanın modeli betimsel analize dayalı bir doküman incelemesidir.

Araştırmada 2018'den itibaren 5 yıl süreyle kullanılacak olan 4, 5, 6 ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitapları içerisinde yer alan değerler ve bu değerlerin tarihi şahsiyetlerle ilişkisi incelenmiştir. Araştırma sonucunda bulgular tanımlanmış ve yorumlanmıştır. Öğrenme alanlarında verilen değerler ile şahsiyetler tablolastırılmıştır. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alan şahsiyetlerin öğretim programında yer alan değerle ile birlikte verildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Bu araştırma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde; araştırmanın problem durumu, amacı, önemi, sınırlılıkları, problem cümlesi ve alt problemler, tanımlar ve ilgili araştırmalar bulunmaktadır. İkinci bölümde; araştırmanın kuramsal çerçevesi; üçüncü bölümde araştırmanın yöntemi; dördüncü bölümde bulgular, beşinci bölümde sonuçlar ve öneriler yer almaktadır.

Konu içeriği bakımından tarih ağırlıklı olan öğrenme alanlarında değerlerin şahsiyetler üzerinden verilmesi durumuna fazlasıyla rastlanırken diğer öğrenme alanlarında daha az rastlanmıştır. Dikkat çeken bir diğer konu da kadın şahsiyetlerin ders kitaplarında ve değer aktarımı konusunda oldukça az yer almasıdır. Burada önemli bir konu ise bilime ve bilim insanlarına değer veren hükümdarların, liderlerin bilimseverliğidir. Ders kitaplarında bu bilimseverliğe oldukça fazla rastlanmıştır.

Tez çalışmamı hazırlamam konusunda tecrübesi ve bilgisiyle daima rehberlik eden ve desteğini esirgemeyen kıymetli hocam ve tez danışmanım Doç.Dr. Eray ALACA'ya teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tez çalışmamda ve eğitim hayatımda her zaman bana destek olan arkadaşım Işıl SAKARYA'ya teşekkür ederim. Son olarak da kıymetli aileme desteğinden dolayı teşekkür ederim.

Amine Nur DEMİR

Giresun, 2021

ÖZET**DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN SOSYAL BİLGİLER DERS
KİTAPLARINDA TARİHİ ŞAHSİYETLER****Amine Nur DEMİR****Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü****Sosyal Bilgiler Eğitimi, Yüksek Lisans Tezi****Tez Danışmanı: Doç. Dr. Eray ALACA****Eylül 2021**

Değerlerin toplumsal hayatımıza yön veriyor olması birey ve toplum açısından öncelikli bir konudur. Değerler eğitime ailede, okulda ve tüm sosyal hayatımızda yer veririz. Örgün eğitimde değerler eğitiminin verilmesinin en iyi yolu kazanımlara ilişkin olarak öğretimin temel kaynağı olan ders kitaplarında bulunmasıdır. Temel amacı “etkin yurttaşlar” yetiştirmek olan Sosyal Bilgiler dersinde toplumsal ve kültürel değerlerimiz öğrencilere kazandırılmaktadır. Bu süreçte değeri kazandıran öğretmen model olup, atasözleri ve deyimlerden, güncel ve tarihi olaylardan yararlanmaktadır. Yararlanılan en önemli materyal ise ders kitaplarıdır. Ders kitaplarında tarihi şahsiyetler üzerinden örneklere yer verilmektedir.

Bu çalışmanın amacı Sosyal bilgiler ders kitaplarında örtük bir şekilde yer alan değerlerin öğretiminde tarihi şahsiyetlere nasıl yer verildiğinin incelenmesidir. Bu araştırmanın modeli betimsel analize dayalı bir doküman incelemesidir. Araştırmada Sosyal Bilgiler 4, 5, 6 ve 7. Sınıf ders kitapları içerisinde yer alan değerler ve bu değerlerin tarihi şahsiyetlerle ilişkisi incelenmiştir. Araştırma sonucunda bulgular tanımlanmış ve yorumlanmıştır. Araştırmanın evreni bütün sosyal bilgiler öğretim programları ve ders kitaplarıdır. Araştırmanın örneklemini 2018 sosyal bilgiler öğretim programı ve 2018’den itibaren 5 yıl süreyle kullanılacak olan 4, 5, 6 ve 7. Sınıf sosyal bilgiler ders kitapları oluşturmaktadır.

Değerlerin şahsiyetler üzerinden nasıl aktarıldığını araştıran bu çalışmada Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında programda yer alan 18 değerın tarihi şahsiyetler, bilim insanları, kadın kahramanlar gibi kişiler ile verildiğı tespit edilmiştir. Fakat bazı değerlere şahsiyetler üzerinde oldukça yoğun yer verildiğı bazılarında ise

oldukça az rastlandığı görülmüştür. Tarihi ve kültürel mirasımızın aktarılması konusunda bir araç olan değerlerimizin ders kitaplarında daha fazla ve daha belirgin yer alması gerekmektedir.

Anahtar Sözcükler: Sosyal Bilgiler, Ders Kitapları, Değerler Eğitimi, Tarihi Şahsiyetler

ABSTRACT**HISTORICAL FIGURES IN SOCIAL STUDIES TEXTBOOKS IN TERMS
OF VALUES EDUCATION****Amine Nur DEMİR****Giresun University, Institute of Social Sciences****Social Studies Education, Master's Thesis****Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Eray ALACA****September 2021**

The fact that values direct our social life is a priority issue for the individual and society. We include values education in the family, school and all our social life. The best way to give values education in formal education is to include it in textbooks, which are the main source of education regarding the achievements. Our social and cultural values are taught to students in the Social Studies course, the main purpose of which is to raise “effective citizens”. In this process, the teacher who gains values is a model and makes use of proverbs and idioms, current and historical events. The most important material used is textbooks. In the textbooks, examples are given through historical figures.

The aim of this study is to examine how historical figures are included in the teaching of values implicitly in social studies textbooks. The model of this research is a document review based on descriptive analysis. In the research, the values in the Social Studies 4, 5, 6 and 7th grade textbooks and the relationship of these values with historical figures were examined. As a result of the research, the findings were defined and interpreted. The scope of the research is all social studies curricula and textbooks. The sample of the research is 2018 social studies curriculum and 4, 5, 6 and 7th grade social studies textbooks, which will be used for 5 years as of 2018.

In this study, which investigates how values are transferred through figures, it has been determined that 18 values included in the program in Social Studies Textbooks are given with people such as historical figures, scientists, and heroines. However, it has been observed that some values are included quite heavily through figures, while others are very rare. Our values, which are a tool for transferring our

historical and cultural heritage, should be included more and more clearly in textbooks.

Keywords: Social Studies, Textbooks, Values Education, Historical Figures

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR.....	VIII
TABLolar DİZİNİ.....	IX
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM	2
1. Problem Durumu.....	2
2. Araştırmanın Amacı.....	2
3. Araştırmanın Önemi	2
4. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	2
5. Problem Cümlesi.....	2
6. Alt problemler.....	2
7. Tanımlar.....	3
8. İlgili Araştırmalar	4
II. BÖLÜM.....	5
2. KURAMSAL ÇERÇEVE	5
2.1. Değer Kavramı ve Değer Eğitimi Nedir?	5
2.2. Değer Eğitimi Yaklaşımları	6
2.3. Değer Eğitiminde Kahramanların İşlevi	7
2.4. Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Değerler.....	7
2.5. Ders Kitaplarında Değer Öğretimi.....	8
III. BÖLÜM	9
3. YÖNTEM.....	9
3.1. Araştırmanın Modeli.....	9
3.2. Evren ve Örneklem	9
3.3. Verilerin Toplanması ve Analizi.....	9
IV. BÖLÜM.....	11
4. BULGULAR VE YORUM.....	11
4.1. BİREY VE TOPLUM	11
4.1.1. Birey ve Toplum Öğrenme Alanı 4.Sınıf Düzeyine Ait Bulgular	11
4.1.2. Birey ve Toplum Öğrenme Alanı 5.Sınıf Düzeyine Ait Bulgular	12

4.1.3. Birey ve Toplum Öğrenme Alanı 6.Sınıf Düzeyine Ait Bulgular	12
4.1.4. Birey ve Toplum Öğrenme Alanı 7.Sınıf Düzeyine Ait Bulgular	13
4.2. KÜLTÜR VE MİRAS	13
4.2.1. Kültür ve Miras Öğrenme Alanı 4.Sınıf Düzeyine Ait Bulgular	16
4.2.2. Kültür ve Miras Öğrenme Alanı 5.Sınıf Düzeyine Ait Bulgular	21
4.2.3. Kültür ve Miras Öğrenme Alanı 6.Sınıf Düzeyine Ait Bulgular	22
4.2.4. Kültür ve Miras Öğrenme Alanı 7.Sınıf Düzeyine Ait Bulgular	32
4.3. BİLİM, TEKNOLOJİ VE TOPLUM	43
4.3.1. Bilim, Teknoloji ve Toplum Öğrenme Alanı 4.Sınıf Düzeyine Ait Bulgular	44
4.3.2. Bilim, Teknoloji ve Toplum Öğrenme Alanı 5.Sınıf Düzeyine Ait Bulgular	48
4.3.3. Bilim, Teknoloji ve Toplum Öğrenme Alanı 6.Sınıf Düzeyine Ait Bulgular	49
4.3.4. Bilim, Teknoloji ve Toplum Öğrenme Alanı 7.Sınıf Düzeyine Ait Bulgular	53
4.4. ÜRETİM, DAĞITIM VE TÜKETİM	67
4.4.1. Üretim, Dağıtım ve Tüketim Öğrenme Alanı 6.Sınıf Düzeyine Ait Bulgular	68
4.4.2. Üretim, Dağıtım ve Tüketim Öğrenme Alanı 7.Sınıf Düzeyine Ait Bulgular	69
4.5. ETKİN VATANDAŞLIK	70
4.5.1. Etkin Vatandaşlık Öğrenme Alanı 4.Sınıf Düzeyine Ait Bulgular.....	71
4.5.2. Etkin Vatandaşlık Öğrenme Alanı 5.Sınıf Düzeyine Ait Bulgular.....	72
4.5.3. Etkin Vatandaşlık Öğrenme Alanı 6.Sınıf Düzeyine Ait Bulgular.....	73
4.5.4. Etkin Vatandaşlık Öğrenme Alanı 7.Sınıf Düzeyine Ait Bulgular.....	76
4.6. KÜRESEL BAĞLANTILAR.....	79
4.6.1. Küresel Bağlantılar Öğrenme Alanı 5.Sınıf Düzeyine Ait Bulgular	79
4.6.2. Küresel Bağlantılar Öğrenme Alanı 6.Sınıf Düzeyine Ait Bulgular	81
4.6.3.Küresel Bağlantılar Öğrenme Alanı 7.Sınıf Düzeyine Ait Bulgular	83
V. BÖLÜM.....	84
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	84
KAYNAKÇA	87
ÖZGEÇMİŞ.....	91

KISALTMALAR

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

Akt. : Aktaran

Öğr. : Öğretim

Ö. : Öğretmen

vb.: ve benzeri

s. : sayfa

vd.: ve diğerleri

S.B. : Sosyal Bilgiler

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo	Sayfa
Tablo 1 : Birey ve Toplum Öğrenme Alanında Yer Alan Değerler ve Şahsiyetler	11
Tablo 2: Kültür ve Miras Öğrenme Alanında Yer Alan Değerler ve Şahsiyetler	13
Tablo 3: Bilim, Teknoloji ve Toplum Öğrenme Alanında Yer Alan Değerler ve Şahsiyetler	43
Tablo 4: Üretim, Dağıtım ve Tüketim Öğrenme Alanında Yer Alan Değerler ve Şahsiyetler.....	67
Tablo 5: Etkin Vatandaşlık Öğrenme Alanında Yer Alan Değerler ve Şahsiyetler.....	71
Tablo 6: Küresel Bağlantılar Öğrenme Alanında Yer Alan Değerler ve Şahsiyetler	79

GİRİŞ

Küreselleşen dünyada gitgide birbirimizle daha çok etkileşimde bulunan bireyler olarak yaşamımızı sürdürmekteyiz. Toplumların iletişimi ve ortak çıkarları bulunması durumu ise ortaya evrensel nitelikteki değerleri çıkarmıştır. Bunun yanında tarihi, Milli ve kültürel değerler de bulunmaktadır. Tüm toplumların ortak amacı ise bu değerlere sahip, bilinçli nesiller yetiştirmektir. Bu görevin büyük kısmı ise eğitime ve öğretmenlere düşmektedir. Eğitim ailede başlayıp okulda devam eden ve yaşam boyu süren bir davranış değiştirme durumudur. Eğitim sürecinin başlıca kaynakları ders kitaplarıdır.

Toplumsal değerlerimizi ve kültürümüzü yaşadığımız çevreden ve okuldan öğrenerek hayatımızı sürdürürüz (Yıldırım, 2017, s. 560). Bu nedenle değerler eğitimi, okullarımızda ve ders kitaplarımızda yer verilen mühim bir konudur. Bu çerçevede ders kitapları önemli bir işleve sahip olmaktadır. Çünkü Sosyal Bilgiler dersi öğretim programının temel amacı “etkin yurttaş” yetiştirmektir (MEB, 2018, s. 3). Etkin yurttaş ise vatanını, milletini seven, saygı duyan, kültürünü ve toplumsal değerlerini bilen, çalışkan ve üretken insandır. Bu hedefe uygun olarak Sosyal Bilgiler eğitimi ilkokul 4. Sınıftan başlayarak ortaokul 7. Sınıfın bitimine kadar devam eder.

Sosyal bilgiler öğretim programında hedef olan 18 tane değere yer verilmiştir. Bu değerlere, Sosyal Bilgiler ders kitaplarında da örtük biçimde yer verilmiştir. Sosyal Bilgiler ders kitapları incelendiğinde bu değerlerin şahsiyetler ve olaylar üzerinden yansıtıldığı bilgisine ulaşılmıştır. Değer öğretimi konusunda ders kitaplarında milli, tarihi ve kültürel şahsiyetler örnek oluşturmaktadır. Ayrıca bu değerleri aktaran öğretmenlerimiz rol model olmaktadır.

Değer eğitiminde kahramanlardan yararlanma oldukça önem arz eden bir konudur. Bu kahramanlar ve kahramanlıklarının anlatıldığı olaylar sayesinde kazandırılacak değerleri öğrencilerin içselleştirmesi kolaylaşmaktadır. Ayrıca milli ve kültürel değerler aktararak ortak bir milli bilincin oluşturulması amaçlanmaktadır.

I. BÖLÜM

1. Problem Durumu

Sosyal Bilgiler ders kitaplarında özellikle tarihi şahsiyetlerin rol model olarak öğrenme alanlarında anlatılması söz konusudur. Değerler eğitiminde öncelikli bir ders olan Sosyal Bilgiler dersinde öğretilmek üzere programda 18 değere yer verilmiştir. Bu değerler ise ders kitaplarında belli başlı değil konunun içine örtük biçimde yerleştirilmiştir. Bu araştırmada değerlerin şahsiyetler üzerinden ne şekilde ve nasıl anlatıldığı belirlenmeye çalışılmıştır.

2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alan değerlerin öğretiminde tarihi şahsiyetlere nasıl yer verildiğinin incelenmesidir.

3. Araştırmanın Önemi

Değer eğitimi konusunda başlıca derslerden biri olan Sosyal Bilgiler dersinde öğretim programında yer alan değerlerin 4, 5, 6 ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında hangi tarihi şahsiyetler üzerinden nasıl anlatıldığını inceleyen bu araştırma; değerlerin öğrencilere kazandırılmasında rol-model olan şahsiyetlerin ders kitaplarında yer almasının önemini vurgulamaktadır.

4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma;

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan ve 2018 yılından itibaren okullarda kullanılmaya başlanılan Sosyal Bilgiler 4, 5, 6 ve 7. Sınıf ders kitapları ile sınırlıdır.

5. Problem Cümlesi

Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alan değerler hangi şahsiyetler ile nasıl anlatılmıştır?

6. Alt problemler

1. Birey ve Toplum Öğrenme Alanında hangi değerler ve şahsiyetler verilmiştir?

2. Kùltür ve Miras Öğrenme Alanında hangi değler ve şahsiyetler verilmiştir?
3. İnsanlar, Yerler ve Çevreler Öğrenme Alanında hangi değler ve şahsiyetler verilmiştir?
4. Bilim, Teknoloji ve Toplum Öğrenme Alanında hangi değler ve şahsiyetler verilmiştir?
5. Üretim, Dağıtım ve Tüketim Öğrenme Alanında hangi değler ve şahsiyetler verilmiştir?
6. Etkin Vatandaşlık Öğrenme Alanında hangi değler ve şahsiyetler verilmiştir?
7. Küresel Bağlantılar Öğrenme Alanında hangi değler ve şahsiyetler verilmiştir?

7. Tanımlar

Eğitim: bireyin davranışlarının istenilen doğrultuda değıştirilmesidir (Akyüz, 2013, s. 2).

Değer: Değer, geçmişten günümüze aktarılmış, bugünün de tecrübeleriyle gelecek nesillere aktarılacak olan davranış ve kazanımlardır. Toplumun doğru olduğuna inandığı kuram ve kaideler olan değler, toplumdaki ideal düşünce ve davranış kalıplarını yansıtır (Ulusoy, 2019, s. 66).

Değerler eğitimi: öğrencilere belirli değlerle ilgili; bilgi, beceri, tutum kazandırmak ve bu değeri davranışa dönüştürmek için devamlı gelişim fırsatı sağlama sürecidir (Ulusoy, 2019, s. 92).

Sosyal Bilimler: Toplumla ilgili olan, insan ilişkilerini inceleyen, sosyoloji, tarih, coğrafya, psikoloji, siyaset bilimi, antropoloji gibi birçok bilimi içerisinde bulunduran disiplinler arası yapıya sahip bir bilimdir (Bilgili, 2016, s. 2).

Sosyal Bilgiler: “etkili vatandaş” yetiştirmeye yönelik tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi, hukuk ve vatandaşlık bilgisi gibi sosyal bilim disiplinlerini içeren bireyin toplumsal ve fiziksel çevreye uyumunu amaçlayan bir derstir (Safran, 2014, s. 3).

8. İlgili Araştırmalar

Bilgin Ceviz (2021), “2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Değerlerin Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarına Yansıma Düzeyinin İncelenmesi” adlı tez çalışmasında 2018 sosyal bilgiler öğretim programında yer alan hedef değerlerin sosyal bilgiler 4, 5, 6 ve 7. sınıf ders kitaplarına nasıl ve ne derece yer aldığını incelemiştir.

Horuzoğlu (2021), “Sosyal Bilgiler 6. ve 7. sınıf Ders Kitabındaki Haberlerin Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki Değerler Açısından İncelenmesi” adlı tez çalışmasında 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki haber metinlerinin toplumsal değerleri içermeye durumunu incelemiştir.

Ayaz (2020), “Sosyal Bilgiler Dersinde Tarihi Şahsiyetlerin Rolüne İlişkin Öğretmen Görüşleri” adlı tez çalışmasında öğretmenlerle görüşme yapıp 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarındaki tarihi şahsiyetleri incelemiş ve bu şahsiyetlerin rol model alınması konusuna değinmiştir.

Bektaş (2020), “Sosyal Bilgiler Öğretiminde Tarihi Şahsiyetlerin Ele Alınışına İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşleri” adlı tez çalışmasında öğretmenlerin tarihi şahsiyetler üzerinden pek çok değeri öğretebildiği, şahsiyetlerin ders kitaplarında yer aldığı ve rol model olduğunu anlatmıştır. Ayrıca öğretmenlerin ders kitabında tarihi şahsiyetlerin anlatıldığı ayrı bir bölüm bulunması gerektiğini önerdiğini belirtmiştir.

Güçlü (2019), “Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Değerler Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi” adlı tez çalışmasında 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarını değerler eğitimi açısından inceleyip öğretmen görüşü alınarak değerlendirme yapmıştır.

Topkaya (2011), “Sosyal Bilgiler Programında Yer Alan Değerlerin Ders Kitaplarına Yansıma Düzeylerinin Değerlendirilmesi” adlı tez çalışmasında 4, 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında görsellerde ve metinlerde değerlere nasıl yer verildiğini araştırmış ve öğretmen görüşü alarak çalışmasını oluşturmuştur.

II. BÖLÜM

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Değer Kavramı ve Değer Eğitimi Nedir?

Değer, geçmişten günümüze aktarılmış, bugünün de tecrübeleriyle gelecek nesillere aktarılabilecek olan davranış ve kazanımlardır. Toplumun doğru olduğuna inandığı kuram ve kaideler olan değerler, toplumdaki ideal düşünce ve davranış kalıplarını yansıtır (Ulusoy, 2019, s. 66).

Küreselleşen dünyada doğal olarak insanlar birbirleriyle etkileşim halindedir. Bunun sonucunda toplumsal değerler zarar görmektedir ve bu noktada eğitim sistemine görev düşmektedir. Dolayısıyla eğitim sürecinde bireylere değer aktarımı yapılmaktadır(Şahin ve Katılmış, 2016, s.2).

Eğitim: bireyin davranışlarının istenilen doğrultuda değiştirilmesidir (Akyüz, 2013, s. 2). Her toplumun dini, milli, manevi ve kültürel değerleri bulunmaktadır. Yaşamın her aşamasında bu değerler toplumsal hayatımıza yön vermektedir. Ailede başlayan değerler eğitimimiz okullarımızda örtük bir şekilde devam ederek karakterimizi şekillendirir. Ulusoy (2019, s. 92)'a göre değerler eğitimi; öğrencilere belirli değerlerle ilgili; bilgi, beceri, tutum kazandırma ve bu değeri davranışa dönüştürmek için devamlı gelişim fırsatı sağlama sürecidir.

Diğer bir ifadeyle toplumca benimsenmiş değerlerin okullarda ders içi ve dışı etkinliklerle öğrencilere kazandırılması işine değerler eğitimi adı verilmektedir. Etik ve değer eğitimi aynı zamanda birey ve topluma karşı saygılı tavır göstermeye ve kişinin inançlar, tutumları ve değerlerini uygulamaya yöneliktir (Çurko, vd., 2015, s. 6).

Toplumlar birbirinden farklı görünse de ideal insan olma konusunda dürüstlük ve yardımseverlik gibi birçok evrensel değer ortak noktalarıdır. (Topal, 2019, s. 246) Bu evrensel değerlerin yanında kültürel ve milli değerlerin kazandırılması konusunda da eğitim fazlasıyla önem arz etmektedir. Okulda özellikle öğretmenler davranışlarıyla öğrencilerine model olmalıdır (Çelikkaya ve Kürümlüoğlu, 2017, s. 244). Ayrıca öğretim programlarında ve özellikle ders kitaplarında değerlere yer verilmektedir.

2.2. Değer Eğitimi Yaklaşımları

Değer eğitimi toplumu ilgilendiren bir konudur. Çocuğun bir değeri içselleştirmesi konusunda özellikle öğretmenlere görev düşmektedir. Değer eğitiminin nasıl verileceği konusunda farklı teknik ve yaklaşımlar bulunmaktadır. En çok dikkat çeken 4 yaklaşımdan söz edilebilir. Bunlar Whitney(1986)'nın de bahsettiği; değer telkini yaklaşımı, değer açıklama yaklaşımı, değer analizi yaklaşımı, ahlaki muhakeme yaklaşımıdır(Akt. Ulusoy, 2019, s.137).

Değer telkini yaklaşımına göre, öğrenciye sık sık tekrar ve tavsiye verilir ve öğrenci bunu davranışa dönüştürür (Whitney, 1986, s.66). Değerler eğitiminde oldukça fazla kullanılan bu yaklaşım öğretmen merkezlidir. Öğretmen önceden belirli olan değerleri öğrencilere tekrar eder. Öğrenciler bu değerleri benimser (Ziebert, (2007) Akt. Yiğittir ve Kaymakçı, 2012, s.50) .

Değer açıklama yaklaşımı, Sidney Simon ve arkadaşları tarafından geliştirilmiştir. Buna göre üç aşamada değer kazandırılır. Bunlar seçme, ödüllendirme ve hareket basamaklarıdır (Simon, Leland & Kirschenbaum, 1972 Akt. Akbaş, 2008, s.13). İlk olarak öğrenci değeri özgürce seçer, ödüllendirmede seçtiği değeri çevresine iletir, harekette ise tutarlı bir şekilde bu değere uygun davranması gerekir. Bu basamaklar uygulanarak öğrencinin değeri içselleştirmesi beklenmektedir.

Değer analizi yaklaşımı, burada öğrenciye değer açıklanmaz, sorularla kendisinin bulması sağlanır. Whitney (1986)'e göre değer analizinde daha çok sosyal konulardaki değerler verilir. Bireyler eleştirel bakar ve yaşanan toplumsal problemlere çözüm önerir. Değer analizi uygulanırken öğretmen öğrenciye problemi sunar ve sonra öğrenci değerlendirme yaparak çözüm yolları önerir(Ulusoy, 2019, s.148). Burada amaç öğrencinin analitik düşünmesini sağlamaktır.

Ahlaki muhakeme yaklaşımı, ilk kez John Dewey ileri sürmüştür. Sonra Piaget ve ardından Kohlberg bu konuda çalışmalar yapmıştır. Fakat bu yaklaşım Kohlberg ile özdeşleşmiştir. Bu yaklaşıma göre, bir olay verilerek öğrencinin ahlaki ikileme girmesi, sorgulaması ve yorum yapması beklenir. Öğrenci bu sayede eleştirel düşünme becerisi kazanır(Ulusoy, 2019, s.145). Öğrenciye gerçek hayattan ya da

tarihi olaylardan bir problem verilir. Burada farklı iki değer çatışmış durumdadır. Öğrenciden kendisi nasıl davranırdı açıklaması istenir(Doğanay, 2006).

Kohlberg'in Ahlaki Gelişim Kuramı; "1. Ceza – İtaat, 2. Çıkara Dayalı Alış veriş, 3. Kişilerarası Uyum, 4. Kanun ve Düzen, 5. Sosyal Anlaşma, 6. Evrensel Ahlaki İlkeler" olmak üzere altı aşama, üç seviyede gruplandırılmıştır: 1. Gelenek Öncesi, kurallar bireyin kendisi dışında vardır. 2. Geleneksel, birey toplum tarafından belirlenen ve kabul gören kuralları benimser. 3. Gelenek Ötesi, birey toplumsal kurallardan farklı olarak, kendi kuralları ile ahlaki değerleri tanımlar (Colby vd., 1987:16 Akt. Altıkulaç, 2014, s.388).

2.3. Değer Eğitiminde Kahramanların İşlevi

Değer eğitiminde önem arz eden konulardan birisi de kahramanlardan yararlanmadır. Öğrenci ebeveynlerini, öğretmenlerini hatta milli ve tarihi şahsiyetleri örnek almaktadır. Bu kahramanlar özellikle ders kitaplarında, milli ve kültürel değerlerin öğretilmesinde rol model olma görevindedir. Rol model, basit tabirle bireyin örnek aldığı insanlardır. Model alma değer ve karakter eğitimi için oldukça önemlidir. Rol model olan kişiler hayali ve gerçek kahramanlar olabilir (Karakuş ve Çoksever, 2019, s. 48).

İlk çağlarından bu yana karakter ve değer eğitiminde kahramanlar rol model olarak kullanılmaktadır (Elban, 2018, s. 99). Bu kahramanlar daha çok tarihi şahsiyetler ve tanınmış kişilerdir. Böylece verilmek istenilen değer ilgili kahraman üzerinden örtük biçimde aktarılmaktadır. Bu kahramanı rol model alan öğrencinin değeri içselleştirmesi kolaylaşmaktadır.

2.4. Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Değerler

Sosyal Bilimler: Toplumla ilgili olan, insan ilişkilerini inceleyen, sosyoloji, tarih, coğrafya, psikoloji, siyaset bilimi, antropoloji gibi birçok bilimi içerisinde bulunduran disiplinler arası yapıya sahip bir bilimdir (Bilgili, 2016, s. 2).

Sosyal Bilgiler: "etkili vatandaş" yetiştirmeye yönelik tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi, hukuk ve vatandaşlık bilgisi gibi sosyal bilim disiplinlerini içeren bireyin toplumsal ve fiziksel çevreye uyumunu amaçlayan bir derstir (Safran, 2014, s. 3).

Sosyal Bilgiler, ABD’de ortaya çıkmış, temel amacı etkin yurttaş yetiştirmek olan bir öğretim programıdır. Bu program ülkemizde 2018’de güncellenmiştir. Etkin yurttaş ise tarihi, milli ve kültürel değerlerini bilen ve buna göre hayatını şekillendirecek bireylerdir. Eğitim sistemimiz ile sadece akademik başarıya sahip bireyler değil aynı zamanda temel değerleri benimsemiş bir toplum yetiştirmek istenmektedir. Sosyal Bilgiler öğretim programında temel insani özelliklerimizi oluşturan değerlerimizin öneminden ve kök değerlerden bahsedilmektedir. Bunun dışında programda 18 değere yer verilmiştir (MEB, 2018, s. 4-9). Değer eğitimi konusunda programdaki kazanımlarda her öğrenme alanında verilen değerler yazılmıştır. Ayrıca bu değerlerin yanında örtük biçimde başka değerlere yer verilmiştir. Bu durum Sosyal Bilgiler öğretim programının değerler açısından zenginliğini göstermektedir.

2.5. Ders Kitaplarında Değer Öğretimi

Değer aktarımı söz konusu olduğunda öncelikli kaynaklarımız ders kitaplarımızdır. Bu konuda milli ve kültürel değerlerimizi aktarmamızı sağlayan Tarih ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarımız en önemlileridir. Tarih ders kitapları (Muç ve Pamuk, 2020, s.591)’ a göre değer aktarımı için önemli bir araçtır ve kitaplarda birçok değer doğrudan aktarılmaktadır. Ders kitaplarına yerleştirilen değerler telkin, değer analizi ve ahlaki muhakeme yollarıyla bireylere kazandırılmaktadır. Böylece bireyin bu değer içselleştirmesi kolaylaşmaktadır.

Ders kitaplarında belirli özellikleri verilen şahsiyetler üzerinden aktarılan değer verilmektedir. Böylece bu şahsiyetlerin rol-model olarak değer aktarımını kolaylaştırdığı görülmektedir. Kısacası tarihimizdeki şahsiyetler aracılığı ile değer aktarımı yapılarak etkin yurttaş ya da (Üstel, 2016)’in tanımladığı makbul vatandaş yetiştirmek amaçlanmaktadır.

Sosyal Bilgiler öğretim programında yer alan kök değerler ve temel 18 değer in ders kitaplarında konu içerisine örtük biçimde yerleştirilerek verilmesi söz konusudur (MEB, 2018, s. 9). Bu değerlerden bazıları aynı konuda aynı şahsiyet üzerinden verilmektedir. Programda yer alan milli ve evrensel değerlere ders kitaplarında yer verilmesinin temel amacı tarih eğitimi aracılığıyla milli bilinç oluşturmaktır.

III. BÖLÜM

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmanın modeli betimsel analize dayalı bir doküman incelemesidir. Araştırmada Sosyal Bilgiler 4, 5, 6 ve 7. Sınıf ders kitapları içerisinde yer alan değerler ve bu değerlerin tarihi şahsiyetlerle ilişkisi incelenmiştir. Öğretim programında yer alan 18 değer verildiği şahsiyetler her öğrenme alanı için ayrı ayrı tablolastırılmıştır. Araştırma sonucunda bulgular tanımlanmış ve yorumlanmıştır.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni bütün sosyal bilgiler öğretim programları ve ders kitaplarıdır. Araştırmanın örnekleme 2018 sosyal bilgiler öğretim programı ve 2018'den itibaren 5 yıl süreyle kullanılacak olan 4, 5, 6 ve 7. Sınıf sosyal bilgiler ders kitapları oluşturmaktadır.

3.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Nitel araştırmalarda genellikle istatistik analizler değil; betimlemeler kullanılır. Nitel araştırmalarda veri toplama süreci süreklidir. Fakat doküman analizinde farklı kaynaklardan elde edilen veriler incelenerek bulgulara ulaşılır. Nitel veri analizinde genellikle içerik analizi yapılır. Bu durumda süreç toplanan verilerin düzenlenmesi ve yorumlanması şeklindedir (Büyüköztürk vd., 2017, s. 258).

Araştırmacı veri toplama süreci sonunda elde ettiği verilere öznel varsayımlarını katabilmektedir ve araştırma sürecinde farklı sonuçlara ulaşabilmektedir. Bu nedenle nitel araştırmalarda ulaşılan sonuçların ayrıntılı hale getirilmesi gerekebilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Nitel araştırma desenlerinden betimsel analize dayalı bir doküman incelemesi olan çalışmamı oluştururken önce Sosyal Bilgiler 4.5.6 ve 7. Sınıf ders kitapları taranmış ve veriler toplanmıştır. Bu kaynaklardan elde edilen bulgular incelenip özetlenmiştir. Daha sonra veriler içerik analizi yapılarak düzenlenmiş ve

tablolaştırılmıştır. Bu tablolar yorumlanarak ve ders kitaplarından alınan veriler betimlenerek analiz edilmiştir.

IV. BÖLÜM

4. BULGULAR VE YORUM

4.1. BİREY VE TOPLUM

“Bu öğrenme alanında sosyal bilimlerden psikoloji, sosyoloji ve sosyal psikolojiye odaklanılmakla birlikte disiplinler arası bir yaklaşım da benimsenmiştir. Buna göre öğrenciler, “ben” ve “biz” olma süreçlerini etkileyen mekânsal, tarihî ve kültürel faktörleri de değerlendirme imkânı bulacaklardır.” (MEB, 2018, s. 11)

Tablo 1 : Birey ve Toplum Öğrenme Alanında Yer Alan Değerler ve Şahsiyetler

Değer	Sınıf	Şahsiyet
Duyarlılık	6	Hacı Bektaş-ı Veli, Yunus Emre, Mevlâna, Kaşgarlı Mahmud, Karamanoğlu Mehmet Bey, Atatürk
Estetik	4	Picasso, Dali, Miro, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Adnan Turani, Botero, Selçuk Demirel, Piet Pedersen
Saygı	7	Atatürk
Sevgi	6	Yunus Emre
	7	Mevlana
Sorumluluk	5	Atatürk
Yardımseverlik	6	Yunus Emre, Hz. Muhammed

Birey ve Toplum öğrenme alanında oldukça az sayıda değerın şahsiyetler üzerinden verildiği görülmüştür. 4. Sınıfta estetik, 5. Sınıfta sorumluluk, 6. Sınıfta duyarlılık, sevgi, yardımseverlik, 7. Sınıfta saygı ve sevgi değerleri tarihi şahsiyetlerin ya sözleri ya da isimleri verilerek anlatılmıştır. Bu öğrenme alanında Atatürk, Mevlana ve Yunus Emre farklı değerlerde adı birden çok geçen şahsiyetlerdir.

4.1.1. Birey ve Toplum Öğrenme Alanı 4.Sınıf Düzeyine Ait Bulgular

Bu öğrenme alanı işlenirken saygı ve sorumluluk gibi değerlerin kazandırılacağı Sosyal Bilgiler Öğretim Programında belirtilmiştir (MEB, 2018, s. 14). Fakat ders kitabında şahsiyetler üzerinden yalnızca estetik değeri verilmiştir.

“Hangi ressamı seviyorsun?- Picasso, Dali, Miro, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Adnan Turani, Botero, Selçuk Demirel, Piet Pedersen (Piyet Pedersen) ilk aklıma gelenler.” (Tüysüz, 2018, s. 22) şeklindeki soru-cevapla ressamların isimleri

sıralanmıştır. Bunların yerli ve yabancı ressamılar olduğu gör÷lmektedir. Resim ve sanat söz konusu olduğu için bu şahsiyetler ile estetik değeri verilmiştir.

4.1.2. Birey ve Toplum Öğrenme Alanı 5.Sınıf Düzeyine Ait Bulgular

Bu öğrenme alanı işlenirken bilimsellik, aile birliğine önem verme ve sorumluluk gibi değerlerin kazandırılacağı sosyal bilgiler öğretim programında belirtilmiştir (MEB, 2018, s. 17). Ders kitabında bunlardan sadece sorumluluk değeri bir şahsiyet üzerinden verilmiştir. Bu şahsiyet ise sözü verilen Atatürk'tür.

“Vatanımı en çok seven, görevini en iyi yapandır.” (Şahin, 2018, s. 23) Mustafa Kemal Atatürk'ün bu sözünden çıkarılabileceğimiz ilk değer sorumluluktur. Aynı zamanda çalışkanlık ve vatanseverlik değerleri de burada yer almaktadır.

4.1.3. Birey ve Toplum Öğrenme Alanı 6.Sınıf Düzeyine Ait Bulgular

Birey ve Toplum öğrenme alanı işlenirken dayanışma ve yardımseverlik gibi değerlerin kazandırılacağı sosyal bilgiler öğretim programında belirtilmiştir (MEB, 2018, s. 20). Ders kitabında duyarlılık, sevgi ve yardımseverlik değerleri şahsiyetler üzerinden verilmiştir.

Bu öğrenme alanında verilen Yunus Emre'nin *“Gelin tanış olalım, işi kolay kılalım, Sevelim sevilelim, dünya kimseye kalmaz”* (Yılmaz, Bayraktar, Özden, Akpınar, & Evin, 2018, s. 18) dizelerinde yardımseverlik ve sevgi değeri yer almaktadır. Yine tarihi bir şahsiyet olan Hz. Muhammed'in *“İnsanların hayırlısı, insanlara faydalı olandır.”* (s. 26) sözü ile yardımseverlik değeri verilmiştir.

Ayrıca *“UNESCO tarafından... 2007 yılının “Dünya Mevlâna Yılı” ilan edildiğı, 2009 yılının “Hacı Bektaş-ı Veli Yılı” olarak ilan edildiğı...”* (s. 18). Bilgisine yer verilerek adı geçen şahsiyetler üzerinden duyarlılık değerleri aktarılmıştır.

Kitapta *“Kaşgarlı Mahmud, Karamanoğlu Mehmet Bey ve Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk diliyle ilgili sözlerinden örnekleri araştırarak defterinize yazınız.”* (s. 19) şeklinde bir ödev kutucuğı verilmiştir. Burada tarihi şahsiyetler üzerinden Türk diline karşı duyarlı olma mesajı verilmektedir. Yani duyarlılık değeri gör÷lmektedir.

Tarihi bir şahsiyet olan Hz. Muhammed'in "*İnsanların hayırlısı, insanlara faydalı olandır.*" (s. 26) sözü verilerek yardımseverlik değerine dikkat çekilmiştir.

"İslamiyet'in birleştirici gücü, millî kültürümüzü etkileyerek toplumsal birlikteliğimizi güçlendirmiştir. Toplumsal birlikteliğimizin güçlenmesine Hacı Bektaş-ı Veli, Yunus Emre, Mevlâna Celâleddin-i Rumi gibi şahsiyetlerin eserleri de katkı sağlamıştır." (s. 38) Bu cümlelerdeki şahsiyetlerin toplumsal birlikteliğe ve millî kültürümüze karşı duyarlılıkları anlatılarak duyarlılık değeri verilmiştir.

4.1.4. Birey ve Toplum Öğrenme Alanı 7.Sınıf Düzeyine Ait Bulgular

Bu öğrenme alanı işlenirken özgürlük ve sorumluluk gibi değerlerin kazandırılacağı sosyal bilgiler öğretim programında belirtilmiştir (MEB, 2018, s. 23). Ders kitabında şahsiyet olarak sevgi değeri Mevlana ile saygı değeri ise Atatürk ile verilmiştir. Mevlâna Celâleddîn-i Rumi'nin "*Aynı dili konuşanlar değil, aynı duyguları paylaşanlar anlaşabilir.*" (Gültekin, Akpınar, Nohutcu, Özerdoğan, & Aygün, 2018, s. 14) sözü verilerek sevgi değeri Mevlana ile kazandırılmıştır. Bir fotoğraf verilmiş ve altında "*Atatürk karşısındaki insanı dikkatli bir şekilde dinlemektedir. Siz konuşurken karşınızdaki kişi sizi aynı şekilde dinlerse ne hissedersiniz? Söyleyiniz.*" (s. 20) şeklinde bir soruyla Atatürk'ün karşısındaki insanı dinlerken saygılı olduğu anlatılmıştır.

4.2. KÜLTÜR VE MİRAS

"Temelde tarih odaklı olan bu öğrenme alanı kültür ve kültürel mirası ön plana çıkaran bir yapıya sahiptir. Türk kültürünü oluşturan temel öğelerden hareketle kültürün korunması ve geliştirilmesini sağlayacak bir millî bilincin oluşturulmasını amaçlamaktadır. Böylece öğrenciler kültürel öğelerin, bir toplumu diğer toplumlardan ayıran özellikler olduğunu kavrayacaktır. Bunun yanında kültürümüzün dünya kültürel mirasının renklenmesine ve zenginleşmesine katkı sağladığı kavratılır." (MEB, 2018, s. 11).

Tablo 2: Kültür ve Miras Öğrenme Alanında Yer Alan Değerler ve Şahsiyetler

Değer	Sınıf	Şahsiyet
Adalet	6	Hz. Muhammed, Hz. Cafer, Süleyman Şah

	7	Şeyh Edebalı, II. Mehmet, Osman Bey, Kanuni, Koçi Bey, III. Selim, Ebubekir Ratıp Efendi
Aile Birliğine Önem Verme	6	Hız. Cafer
Bağımsızlık	4	Mustafa Kemal Atatürk, Kazım Karabekir, Tayyar Rahmiye Hanım, Sütçü İmam, Ali Saip Bey
		Şahin Bey, Hasan Tahsin, Yörük Ali Efe, İsmet İnönü, Şerife Bacı, Fevzi Paşa
	6	Bumin Kağan, Kutluk Kağan, Bilge Kağan, Çağrı Bey, Sultan Alparslan
Barış	4	Kazım Karabekir, Ali Saip Bey
	6	Hız. Muhammed, Alparslan
	7	Osman Bey
Bilimsellik	4	Kazım Karabekir
	6	Hız. Muhammed, Hız. Ömer, Harun Reşid, Yusuf Has Hacı, Kaşgarlı Mahmud, Gazneli Mahmud, Biruni, Nizamülmülk
	7	Fatih Sultan Mehmed, Marco Polo, Kristof Kolomb, Bartolomeu Dias, Vasco Da Gama, Magellan, Amerigo Vespucci, Leonardo Da Vinci, Raffaello, Gentile Bellini, Michelangelo, Donatello, Montaigne, Shakespeare, Cervantes, Kopernik, Martin Luther, Galileo, Harvey, Descartes, Mozart, Yirmisekiz Çelebi Mehmed, II. Mahmud, Şeyh Hamdullah, Ahmet Karahisari, Hafız Osman, Dedezafe
Çalışkanlık	4	Atatürk, Kazım Karabekir, Yörük Ali Efe, İsmet İnönü, Fevzi Paşa
	6	Mete Han, Nizamülmülk, Hız. Muhammed
	7	Fatih Sultan Mehmed, Barbaros Hayrettin Paşa, III. Selim, II. Mahmud, Manuel Serrano Sanz, Mimar Sinan
Dayanışma	4	Atatürk, Tayyar Rahmiye, Çakmakçı Sait, Sütçü İmam, Ali Saip Bey, Şahin Bey, Hasan Tahsin, Yörük Ali Efe
	6	Kutluk Kağan, Alparslan
	7	Doydu Baba, Abdal Murad
Duyarlılık	4	Kasım Bey, Atatürk, Kazım Karabekir, Tayyar Rahmiye, Çakmakçı Sait, Sütçü İmam, Ali Saip Bey, Şahin Bey, Hasan Tahsin, Yörük Ali Efe, Şerife Bacı, Hız. Muhammed, Peyami safa
	5	Kaşgarlı Mahmud, Oğuz Kağan, Bumin Kağan, Kutluk Kağan, Bilge Kağan, Tonyukuk, Melikşah, Nizamülmülk, Ziya Gökalp, Hız. Ebu Bekir, Hız. Ömer, Hız. Osman
	6	Orhan Bey, Süleyman Paşa, Şeyh Edebalı, Osman Gazi, Yunus Emre, Hacı Bektaş-I Veli, Fatma Bacı, Kanuni, II. Bayezid, Koçibey, III. Selim, II. Mahmud, Manuel Serrano Sanz, Helmuth Von Moltke
	7	

Dürüstlük	4	Kazım paşa
	5	Hipokrates
	6	Hız. Muhammed, Alparslan
	7	Şeyh Edebalı, Osman Gazi
Estetik	4	Kasım Bey, Kazım Karabekir
	5	Fatih Sultan Mehmed
	6	Sultan Mahmud, Sultan Mesud
	7	III. Ahmed, Manuel Serrano Sanz, Şeyh Hamdullah, Ahmed Karahisari, Hafız Osman, Dedezade
Eşitlik	6	Hız. Cafer, Hız. Muhammed
	7	Nilüfer Hatun
Özgürlük	4	Atatürk, Kazım Karabekir, Tayyar Rahmiye, Sütçü İmam, Çakmakçı Sait, Ali Saip Bey, Şahin Bey, Hasan Tahsin, Yörük Ali Efe, İsmet İnönü, Şerife Bacı, Fevzi Paşa
	6	Kutluk Kağan, Hız. Muhammed, Çağrı Bey, Romanos Diogenes, Alparslan
	7	Sultan II. Mehmed
	4	Kazım Paşa, Şahin Bey
Saygı	5	Hipokrates
	6	Oğuz Kağan, Hız. Cafer, Hız. Muhammed, Gazneli Mahmud, Alparslan, Mevlana, Hacı Bektaş-I Veli, Yunus Emre, Ahi Evran
	7	Osman Bey, Şeyh Edebalı, Nilüfer Hatun, Gazi Akçakoca, Orhan Gazi, Sultan II. Mehmed, Yavuz Sultan Selim
	4	Kazım Karabekir
Sevgi	5	Hipokrates
	6	Alparslan, Hacı Bektaş-I Veli, Mevlana, Yunus Emre, Ahi Evran, Gazi Akçakoca
	7	Kazım Karabekir, Melikşah, Nizamülmülk
	4	Koçi Bey, III. Selim, Sultan II. Mahmud, Mimar Sinan
Sorumluluk	7	Atatürk, Kazım Karabekir, Tayyar Rahmiye, Sütçü İmam, Çakmakçı Sait, Ali Saip Bey, Şahin Bey, Hasan Tahsin, Yörük Ali Efe, İsmet İnönü, Şerife Bacı, Fevzi Paşa
	6	Mete Han, Kutluk Kağan, Bilge Kağan, Kültigin, Tonyukuk, Hız. Ebu Bekir, Çağrı Bey, Alparslan
	7	Fatma Bacı, Gazi Akçakoca, Lala Mustafa Paşa, Sokullu Mehmet Paşa
	4	Kazım Karabekir
Yardımseverlik	5	Hafsa Sultan
	6	Hız. Muhammed, İbn Batuta, Yunus Emre
	7	Osman Bey, Orhan Bey, Doydu Baba, Abdal Murad, İbn Batuta, Fatma Bacı, II. Mehmed, II. Bayezid, III. Ahmed

Kültür ve Miras öğrenme alanında programda yer alan 18 değerin 16'sı çok sayıda tarihi şahsiyet üzerinden aktarılmıştır. Bunlar Milli Mücadele kahramanları, bilim insanları, tarihteki birçok Türk devletinin hükümdarları ve toplumsal birlikteliğe katkı sağlayan evrensel nitelikte şahsiyetlerdir.

Bu öğrenme alanı tüm sınıf düzeylerinde değerler ve şahsiyetler açısından oldukça zengindir. Özellikle bağımsızlık, duyarlılık, özgürlük ve vatanseverlik değerleri ortak şahsiyetler üzerinden verilmiştir. Yani herhangi bir şahsiyet üzerinden bu değerlerin aynı konuda aynı yerde aktarılması olayına rastlanmıştır. Fakat tablollaştırılırken şahsiyetler öncelikle en baskın olan değere yazılmıştır.

Bu öğrenme alanında bilimsellik değerine de rastlanmıştır. Fakat buradaki bilimsellik değeri Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanındaki gibi bilimsellik değil daha çok “Bilimseverlik”tir. Burada “Bilimseverlik” kelimesinden anlaşılması gereken bilim insanlarına ve bilime önem veren liderlerdir.

Milli Mücadele kahramanları özellikle sosyal bilgiler 4. Sınıf ders kitabında bağımsızlık, özgürlük, vatanseverlik, dayanışma, duyarlılık, barış değerleri ile anlatılmıştır. Milli Mücadele'nin başkahramanı olan Mustafa Kemal Atatürk birçok değerin öğretilmesinde rol model olan bir şahsiyettir. Bağımsızlık değeri “kültür ve miras” ile “etkin vatandaşlık” öğrenme alanlarında tarihi şahsiyetler üzerinden verilmiştir.

Özellikle bağımsızlık, özgürlük ve vatanseverlik değerlerindeki şahsiyetlerin daha çok milli mücadele kahramanları olduğu görülmüştür. Bu şahsiyetlerin anlatıldığı yerlerde birden çok değere yer verilmiştir. 4. Sınıf S.B. ders kitabında Atatürk, Kazım Karabekir, Tayyar Rahmiye, Sütçü İmam, Çakmakçı Sait, Ali Saip Bey, Şahin Bey, Hasan Tahsin, Yörük Ali Efe, İsmet İnönü, Şerife Bacı, Fevzi Paşa gibi şahsiyetler vatanseverlikleri ile ön plana çıkarılmıştır. Aynı zamanda bazı şahsiyetlerle dayanışma, duyarlılık, saygı gibi değerler de verilmiştir.

4.2.1. Kültür ve Miras Öğrenme Alanı 4.Sınıf Düzeyine Ait Bulgular

Bu öğrenme alanı işlenirken aile birliğine önem verme, kültürel mirasa duyarlılık ve vatanseverlik gibi değerlerin verileceği Sosyal Bilgiler öğretim programında belirtilmiştir (MEB, 2018, s. 14).

Kasımiye Medresesi'nin adının Akkoyunlu hükümdarı Kasım Bey'den geldiği anlatılmış ve ardından *“Kasımiye Medresesi'ni gezerken başta giriş kapısı olmak üzere bu tarihî yapının bazı bölümlerinin tahrip olduğunu gördük. Kültürel mirasımıza karşı duyarlı olmamız gerektiğini bir kez daha düşünerek medreseden ayrıldık.”* (Tüysüz, 2018, s. 42) Cümleleriyle kültürel mirasa karşı duyarlılık değerine yer verilmiştir.

Bağımsızlık değerini incelediğimizde 4. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında tarihi şahsiyet olarak özellikle Milli Mücadele kahramanlarının verildiğini görmekteyiz. Mustafa Kemal Atatürk'ün Çanakkale Cephesinde *“Anafartalar Kahramanı”* olarak tanınması, *“Ya istiklal ya ölüm!”* sözü, Milli Mücadeleyi başlatması, kongreler düzenlemesi, genelgeler yayımlaması, Büyük Millet Meclisini açması *“Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri!”* emrini vermesi anlatılarak bağımsızlık, özgürlük, vatanseverlik, duyarlılık gibi değerler verilmiştir. İşgalci kuvvetler hakkındaki *“Geldikleri gibi giderler.”* Sözü ise bağımsızlığı kazanacağımıza olan inancını ve dayanışmacı ruhunu göstermektedir. (Tüysüz, 2018, s. 49-58) Duyarlılık ve dayanışma içerisinde olduğunu gösteren bir başka cümleler ise şunlardır: *“Anadolu'ya geçen Mustafa Kemal, ilk iş olarak arkadaşlarıyla milli bilinci uyandırmaya çalıştı. Bu amaçla Havza ve Amasya'dan genelgeler yayımlayarak Türk milletine yurdumuzun içinde bulunduğu durumu ve kurtuluş yolunu anlattı. Halktan işgallere karşı protesto mitingleri düzenlemesini ve mücadele etmesini istedi.”* (s. 50). Devamında ise BMM'ni açması ve başkanlığa seçilerek Milli Mücadele'nin lideri oluşu anlatılmıştır.

Kazım Karabekir'in kısa özgeçmişi, askeri ve siyasi başarıları verilmiştir. *“Kâzım Karabekir Doğu Anadolu'ya giren Ermenileri başarılı bir taarruzla bugünkü doğu sınırlarımızın ötesine attı...”* (s. 51) cümlesinde bağımsızlık ve vatanseverlik değerlerinin kazandırılmak istendiği anlaşılmaktadır. Devamında;

“Kâzım Karabekir Paşa, anne babaları Erzurum ve Erzincan bölgelerinde öldürülen iki bin kadar yetim Türk çocuğunu evlat edinmişti. Bunlar, 4-14 yaş arasında çocuklardı. Kâzım Karabekir, çocukları özellikle birer sanat ve meslek sahibi olacak şekilde yetiştiriyordu. Bunlardan bazıları gayet iyi marangozluk öğrenmişti. Güzel resim çizmeyi, çocukça fakat sanatkârca oymalar yapmayı biliyorlardı.” (s. 51).

Cümlelerinden anlaşılacağı üzere yetim çocukları evlat edinmesi anlatılarak duyarlılık, sevgi, sorumluluk, yardımseverlik değerlerine; bu çocukları sanat ve meslek sahibi olarak yetiştirmesini anlatarak bilimsellik, çalışkanlık, estetik değerlerine yer verildiğini görmekteyiz.

“Kâzım Paşa, ceza usulünü kaldırmıştı. Bununla birlikte çocukların kişiliklerinin serbestçe gelişmesini önlemeyecek bir disiplin kurmuştu. Kötü hareketi görülen çocuğu karşısına alıp onunla tek başına konuşurdu. “Paşa Baba”nın bir kenara çekip öğüt verdiği çocuğun bir daha kötü bir şey yaptığı olmazdı.” (s. 51).

Cümlelerinde bu çocukların disiplinli yetiştirilmesi anlatılarak dürüstlük ve saygı değerlerine yer verilmiştir. Hemen altındaki şu söz ile dürüstlük değerinin önemi desteklenmiştir: *“Çocuklarda en çok göze çarpan şey dürüstlük, doğru sözlülüktü. Bu özellikleri öğütlerle değil içinde yaşadıkları çevreden, havadan almaktaydılar.”* (s. 51).

Osmaniyeli Tayyar Rahmiye Hanım’ın Milli Mücadele’ye katılması, Güney Cephesi’nde bağımsızlık mücadelesi verirken şehit düşmesi anlatılmıştır. Milli Mücadele’ye katılması sebebiyle *“Rahmiye Hanım’a atılınca hareketlerinden dolayı Tayyar (uçan) unvanı verildi.”* (s. 52). Burada bağımsızlık, özgürlük, vatanseverlik, duyarlılık ve dayanışma değerlerine yer verilmiştir. Vatanseverliğini gösteren bir başka şey ise;

*“Yarınların sahibi ey gençlik,
İyi tanı, ebedî sükûnetle bu mezarda yatani.
Hak için, bayrak için canın feda edip
Armağan etti bize bu mukaddes vatani.”* (s. 52).

Tayyar Rahmiye Hanım’ın mezarında yazan bu satırların verilmesidir.

Milli Mücadele kahramanlarımızdan biri olan Sütçü İmam’ın düşmana karşı direniş başlattığı *“Güney Cephesi’ndeki millî kahramanlarımızdan biri de Maraş’ta düşmana ilk kurşunu atarak kurtuluş mücadelesini başlatan Sütçü İmam’dır.”* (s. 53) cümlesiyle anlatılmıştır.

“Maraş’taki Fransız-Ermeni askerleri 31 Ekim 1919 günü evlerine gitmekte olan Türk kadınlarına saldırdılar. Kadınları korumak isteyen Çakmakçı Sait’i de şehit ettiler. Bunun üzerine Sütçü İmam adıyla bilinen

Maraşlı bir vatansever hızla dükkânından çıkarak askerlerden birini öldürdü. Bu olaydan sonra Sütçü İmam, gündüzleri köy köy dolaşarak düşmana karşı direniş çağrısı yaptı. Geceleri ise şehre inerek düşmana karşı yürütülen mücadeleye yardım etti. Maraş savunmasına katılıp şehrin kurtuluşuna önemli katkılarda bulundu.” (s. 53).

Burada Çakmakçı Sait’in kadınlara yapılan saldırıya karşı duyarlılık göstermesi ve şehit edilmesi vatanseverliğini yansıtmaktadır. Sütçü İmam’ın bu olay üzerine düşmana karşı direniş çağrısı yapması Onun duyarlılığını, vatanseverliğini, bağımsızlık ve özgürlük için çabaladığını göstermektedir. Ayrıca yine bu kahramanlar üzerinden halkın dayanışma içinde olduğuna dikkat çekilmiştir.

“*Urfa’da direniş ruhunu ateşleyen kişi Ali Saip Bey oldu.*” (s. 53) cümlesiyle Urfa’da Ali Saip Bey’in Fransızlara karşı verilen mücadeleye katkısı anlatılmıştır. Bu katkılarından dolayı Atatürk tarafından kendisine “Ursavaş” soyadı verildiği söylenmiştir. Burada dayanışma, vatanseverlik, bağımsızlık, özgürlük değerleri bulunmaktadır. Devamında ise şu cümlelerine yer verilmiştir:

“Şimdi toprağa serilip kalmış bu bahtsız Fransız delikanlıları ne arıyorlardı burada? Niye geldiler, burada ne işleri vardı? Urfa nere, Paris nere? Neden gelip yaşamlarını burada bıraktı bu genç insanlar. Türk yurdunu ele geçirmek, Türk istiklalini yok etmek için buraya gönderilen bu bahtsızları oymakların ve çevre köylerin savaşçıları öldürmedi. Hayır, onları buraya gönderenler öldürdü.” (s. 53).

Buradan Onun duyarlı kişiliği ve barışa verdiği önem anlaşılmaktadır. Aslında barış mesajı verilmektedir.

Şahin Bey’den şu şekilde bahsedilmiştir: “*Millî Mücadele’de Güney Cephesi’nin en şiddetli çarpışmaları Antep’te yaşanmıştır. Şahin Bey, Antep savunması sırasında canını bu vatan uğruna feda eden kahramanlarımızdan biridir... Şahin Bey Kilis Antep kara yoluna savunma hattı kurarak Fransızların Antep’teki kuvvetlerine destek göndermelerini engelledi.*” (s. 54) cümlesiyle Antep’te Şahin Bey’in bağımsızlık mücadelesi anlatılmıştır. Burada bağımsızlık, özgürlük ve vatanseverlik değerleri yer almaktadır. Ayrıca Şahin Bey’in kendisinden Antep yolunu açmasını isteyen Fransız Komutanlığına yazdığı mektup verilmiştir. Bu mektuptaki;

“Kirli ayaklarınızın bastığı şu toprakların her zerresinde Türk kanı vardır. Her bucağında bir atanın mezarı vardır. Eski zamanlardan beri

Türkler bu topraklarda yaşamaktadır. Türk bu topraklara, bu topraklar da Türk'e ısındı, kaynadı. Sadece siz değil bütün dünya bir araya gelse bizi bu topraklardan ayıramaz. Sonra sen, Türk esir yaşamaz, diye duymadın mı? Namus ve hürriyeti için ölüme atılmak bize, ağustos ayı sıcaklığında soğuk su içmekten daha tatlı gelir. Sizler canı kıymetli insanlarsınız. Bize çatmayınız. Bir gün evvel topraklarımızdan savuşup gidiniz. Yoksa kıyarız canınıza.” (s. 54).

Sözleri bağımsızlık, saygı, vatanseverlik, özgürlük, duyarlılık değeri ile ilgilidir.

“İzmir’in işgaline karşı ilk tepki gazeteci Hasan Tahsin’den geldi.” (s. 55) cümlesinde şeklinde devam eden cümlelerle Tahsin’in verdiği mücadele ve şehit olması olayı anlatılarak bağımsızlık, dayanışma, duyarlılık, özgürlük, vatanseverlik değerlerine yer verildiği görülmektedir. Devamında “İzmir’in işgali yurt genelinde düzenlenen mitinglerle protesto edildi. Ege’de de halk Yunanların ve yerli Rumların saldırılarına karşı Kuvayımilliye birlikleri kurdu. Her yaştan eli silah tutan gönüllülerce kurulan bu birliklerin liderliğini Yörük Ali Efe gibi halk kahramanları üstlendi.” (s. 55) cümleleriyle halkın işgale karşı direnişi anlatılmıştır, dayanışma ve duyarlılık gösterdikleri, özgürlük ve bağımsızlık için vatanseverlikleri sebebiyle verdikleri mücadele anlatılmıştır. Yörük Ali Efe’yi anlatan;

“Ege’deki Yunan işgaline karşı Aydın’da ilk Kuvayımilliye teşkilatını kurarak silahlı mücadeleyi başlattı... Düzenli ordunun kurulması üzerine savaş tecrübesine sahip grubu ile birlikte BMM ordusuna katıldı. Yörük Ali Efe, Millî Mücadele’ye katkılarından dolayı TBMM tarafından kırmızı şeritli İstiklal Madalyası ile ödüllendirildi.” (s. 55).

Cümlelerinde Onun çalışkanlığı, vatanseverliği, duyarlılığı ve özgürlük, bağımsızlık mücadelesi yer almaktadır. Milli Mücadele’nin en önemli komutanlarından olan İsmet İnönü’nün biyografisi verilmiştir. “Birinci Dünya Savaşı’nda çeşitli cephelerde bulunduktan sonra Millî Mücadele’nin başlamasıyla birlikte Anadolu’ya geçti. Batı Cephesi Komutanlığına getirildi.” (s. 56) cümlesinde bağımsızlık mücadelesine katılması durumu anlatılmıştır. Ardından İnönü Savaşları’nda verilen mücadele ve zafere yer verilmiştir. İsmet İnönü’nün askeri kişiliğinden ve başarısından bahsedilerek bağımsızlık, çalışkanlık, özgürlük, vatanseverlik, duyarlılık değerleri aktarılmıştır.

“Şerife Bacı İnebolu’dan Kastamonu’ya kağııyla cepbane taşıyordu... Bu kahraman Türk kadını, yorganını taşıdığı top mermilerinin üzerine örterek kıymetli yükünü korumak istemişti. Kendisi de kollarını açarak yorganın üzerine kapanmış hâlde soğuktan donakalmıştı. Cemil ve Rıfat Çavuşlar gözyaşları dökerek şehit kadının üzerindeki karları süpürüp onu arabadan indirdiler. Tam o anda yorganın altından gelen bir çığlıkla irkildiler. Yorganı kaldırıncı otlara sarılı top mermileri arasında kundaklı bir kız çocuğuyla karşılaştılar. Annesi top mermileri ıslanmasın ve o donmasın diye kendisini feda etmişti.” (s. 57).

Burada Şerife Bacı üzerinden bağımsızlık mücadelesinin ne zor şartlarda verildiği anlatılmıştır. Burada savaş için kullanılacak mermilerin ıslanmaması için çocuğunun yorganını üzerine örtmesi Şerife Bacı’nın duyarlılığını göstermektedir. Mermileri canı pahasına koruması ise vatanseverliğin kanıtıdır. Aynı zamanda Milli mücadele kahramanlarından Şerife Bacı’nın cepbane taşıdığı kağıısıyla donması olayında dayanışma, özgürlük ve bağımsızlık değerleri de bulunmaktadır.

Ardından Fevzi Paşa’nın Milli Mücadele’ye katılması anlatılmış ve “*Sakarya Meydan Savaşı’nda çok değerli hizmetlerde bulundu. Büyük Taarruz’un planlarının hazırlanması ve başarıyla uygulanmasında rol oynadı. Millî Mücadele’ye yaptığı bu katkıları nedeniyle Mustafa Kemal’in teklifi üzerine TBMM tarafından mareşalliğe yükseltildi.*” (s. 57) gibi cümlelerle bağımsızlık, özgürlük, çalışkanlık ve vatanseverlik değeri üzerinde durulmuştur. Başarılı bir komutan olması Onun çalışkanlığını göstermektedir.

Konunun sonunda ise “*Bizler milletimizin geçmişte uğradığı felaketlerden ve gösterdiği fedakârlıklardan ders çıkarmalıyız. Bir yandan da başta Atatürk olmak üzere kahraman atalarımızla gurur duyup onlardan aldığımız güçle kendimize güvenmeliyiz.*” (s. 58) cümleleriyle öğrencilere geçmişten ders çıkarma ve tarihi kahramanlarımıza saygı gösterme mesajı verilmiştir.

4.2.2. Kültür ve Miras Öğrenme Alanı 5.Sınıf Düzeyine Ait Bulgular

Bu öğrenme alanı işlenirken estetik ve kültürel mirasa duyarlılık gibi değerlerin kazandırılacağı Sosyal bilgiler öğretim programında belirtilmiştir (MEB, 2018, s. 17). Kültür ve miras öğrenme alanında 5. Sınıf ders kitabında çok az sayıda değer ve şahsiyete yer verildiği görülmüştür. Bu şahsiyetler; Hipokrates, Hz. Muhammed, Peyami safa, Fatih Sultan Mehmet ve Hafsa Sultan’dır.

Hipokrates'ten bahsedilmiş ve Hipokrates yemin metni verilerek; *“Tıp fakültesinden aldığım bu diplomanın bana kazandırdığı statü, hak ve yetkileri kötüye kullanmayacağıma... Mesleğim dolayısıyla öğrendiğim küçük sırları saklayacağıma... Mesleğimi dürüstlük ve onurla yapacağıma namusum ve şerefim üzerine yemin ederim.”* (Şahin, 2018, s. 37) cümleleriyle dürüstlük değeri verilmiştir. Aynı metinde yer alan *“...hastalarımı memnun edeceğime, insan hayatına mutlak surette saygı göstereceğime... ve meslektaşlarıma saygı ve sevgi göstereceğime; dil, din, milliyet, cinsiyet, takım, ırk ve parti farklarının görevimle vicdanım arasına girmesine izin vermeyeceğime... Yemin ederim.”* (s. 37) cümleleriyle saygı ve sevgi değerleri kazandırılmak istenmiştir.

“Osmanlı Devleti padişahlarından Fatih Sultan Mehmet'in tuğrası tarihi bir nesnedir...” (s. 42) cümleleriyle Fatih Sultan Mehmet'in tuğrasından bahsedilerek estetik ve kültürel mirasa duyarlılık değerlerine yer verilmiştir. Yine aynı sayfada Hz. Muhammed'in kılıcından bahsedilerek *“Hz. Muhammed'in (s.a.v.) savaşlar sırasında kullandığı kılıcı tarihi bir nesnedir. Günümüzde İstanbul'da Topkapı Sarayı'nda kutsal emanetler bölümünde sergilenmektedir.”* (s. 42) cümleleriyle kültürel mirasa duyarlılık değeri verilmiştir.

Hafsa Sultan'ın Manisa'da mesir macunu dağıtması hikâyesi *“...Kamuni Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Sultan, Manisa'da nedeni anlaşılmayan bir hastalığa yakalanır... Mesir macunu ismiyle günümüze ulaşan bu karışım, Hafsa Sultan'ın kısa sürede iyileşmesini sağlar. Bunun üzerine Hafsa Sultan, mesir macununun her yıl halka dağıtılmasını ister...”* (s. 52) şeklinde devam eden cümlelerle anlatılarak yardımseverlik değeri verilmiştir.

Peyami Safa'nın *“Kültürün ilk basamağı ana dilini iyi konuşmak ve yazmaktır.”* (s. 55) sözü ile dil üzerinden kültürel mirasa duyarlılık değeri verilmiştir.

4.2.3. Kültür ve Miras Öğrenme Alanı 6.Sınıf Düzeyine Ait Bulgular

Bu öğrenme alanı işlenirken kültürel mirasa duyarlılık değerinin verileceği Sosyal Bilgiler öğretim programında belirtilmiştir (MEB, 2018, s. 20). Ders kitabında ise 16 değer ve birçok tarihi şahsiyete yer verildiği görülmüştür. Örneğin

adalet değeri bu öğrenme alanında 6. Sınıf düzeyinde Hz. Muhammed, Hz. Cafer ve Süleyman Şah olmak üzere 3 şahsiyet üzerinden kazandırılmak istenmiştir.

Kaşgarlı Mahmud'un "*At Türklerin kanadıdır.*" (Yılmaz, Bayraktar, Özden, Akpınar, & Evin, 2018, s. 43) sözünü vererek atlı göçebe kültüründen bahsedilmektedir. Yani burada kültürel mirasa duyarlılık değerine yer verilmiştir.

"...*Mete Han, Çin Seddi'ni kolayca aşarak Çin imparatorunu yıllık vergiye bağlamıştır. Mete Han bunu on, yüz, bin gibi bölümlere ayırdığı disiplinli ordusu sayesinde başarmıştır. Oluşturduğu bu "onlu sistem" günümüze kadar gelmiş ve dünyadaki birçok devlete örnek olmuştur.*" (s. 44). Bu cümlelerde Mete Han'ın orduda onlu sistemi oluşturmamasından ve ordusunun disiplinli olması nedeniyle başarılı olması durumundan bahsedilerek çalışkanlık değeri verilmiştir. Ayrıca yine aynı sayfada "*Mete Han, Orta Asya'da Türk birliğini sağlamış, birçok yabancı kavmi kendi hükümlerine altına almıştır. Kahramanlıkları ve hizmetleriyle Türk milletinin hafızasına kazınmıştır.*" (s. 44) sözleriyle Mete Han'ın vatansever bir şahsiyet olduğu anlatılmıştır. "*Mete Han, Hun Devleti'ne en parlak dönemini yaşatmıştır ...*" (s. 44) şeklinde cümlelerle devam etmektedir. Sonrasında ise Mete Han'ın Oğuz Kağan Destanı'nın kahramanı Oğuz Kağan olduğundan bahsedilerek bu destandan bir bölüm verilmiş. Burada Oğuz Kağan'ın vatanseverliğine ve "*Oğuz'u, yakınları, yoldaşları ve Oğuz'un büyükleri Oğuz Aka diye isimlendirmişlerdi.*" (s. 44). Bu cümlede ise Ona duyulan saygıya dikkat çekilmek istenmiştir. Aynı zamanda kültürel mirasımızın hazineleri olan destanlara karşı duyarlılık gösterme mesajı da verilmiştir.

"*Bumin Kağan, 552 yılında Türk adı ile anılan ilk Türk devletini kurdu. Geniş Orta Asya coğrafyasında Türkçe konuşan boyları bir araya getirdi. Ötüken'i Kök Türk Devleti'nin merkezi yaptı.*" (s. 46). Burada bağımsızlık ve duyarlılık değerleri yer almaktadır. Duyarlılık değerinin yer aldığı bir başka cümle ise şudur: "*Türk adının anlamını; Kök Türk Yazıtları kuvvet, Kaşgarlı Mahmud olgunluk çağı, Ziya Gökalp ise töre sahibi olarak açıklamaktadır.*" (s. 46).

Türklerin bağımsızlığa verdiği önemi ve vatanseverliğini anlatan cümleler Kutluk Kağan üzerinden şöyle verilmiştir: "*Bir süre sonra Kök Türkler yeniden toparlanarak harekete geçtiler. Tekrar güçlenen Kök Türklerin hedefi Ötüken oldu. Çinlilere başkaldıran Kök Türkler nihayet Kutluk Kağan liderliğinde Ötüken'i aldı.*"

Kutluk Kağan İleriş unvanı alarak II. Kök Türk (Kutluk) Devletini kurdu.” (s. 46). Aynı zamanda burada özgürlük, dayanışma ve duyarlılık değerleri de yer almaktadır.

Bilge Kağan, Kültigin ve Tonyukuk şahsiyetleri ile vatanseverlik ve bağımsızlık değerleri *“Bilge Kağan’ın tahta geçmesiyle Kök Türk Devleti tekrar eski gücüne kavuştu. Bilge Kağan, kardeşi Kültigin ve veziri Tonyukuk ile beraber devletin birliğini yeniden sağladı.” (s. 46) cümleleriyle verilmiştir.*

Ders kitabında Ergenekon Destanı’ndan bir bölüm ile kültürel mirasa duyarlılık değerine yer verilmiştir. “Kök Türk Kitabelerinden Öğütler” başlığı altında kitabeden bir bölüm verilmiştir. Burada değerler açısından dikkat çeken cümleler:

“Türklerin Hakanı, Ötüken’de oturur ve oraya hükmeder ise orada hiçbir sıkıntı olmaz... Ey Türk halkı! Çinlilerin tatlı sözlerine yumuşak ipekli kumaşlarına kanıp çok sayıda öldün. Ey Türk halkı! Açlığı, tokluğu düşünmezsin, bir de doyarsan açlığı hiç düşünmezsin. Böyle olduğu için seni besleyip doyuran hakanlarının sözlerini dinlemedin ve her yere gittin ve oralarda mahvoldun, öldün... Türk tanrısı, Türk halkı yok olmasın diye babam İleriş Kağan’ı ve annem İlbilge Hatun’u göğün tepesinden tutup daha yükseğe kaldırmış. Babam, devletsiz halkı, Türk örf ve âdetini bırakmış ve halkı atalarının töresine göre yeniden eğitmişler. Ey Oğuz beyleri, halkı işitin: Üste gök çokmedikçe, altta yer delinmedikçe senin devletini ve töreni kim yıkıp bozabilir?” (s. 48).

Burada Türk halkına öğütler yer almaktadır. Türk halkının bağımsızlığına düşkünlüğü, özgürlük değeri, Türk hükümdarlarının vatanseverliği anlatılmıştır. Burada aynı zamanda tarihten ders çıkarma mesajı verilmektedir.

Göç Destanı’ndan bir bölüm verilerek yine kültürel mirasa duyarlılık değerine dikkat çekilmiştir.

“...Hz. Cafer’in şu sözleri Cahiliye Dönemi Arap Yarımadası hakkında önemli bilgiler içerir: “Ey hükümdar! Biz cahiliye zihniyetine sahip bir kavimdik. Putlara tapar, ölü hayvan eti yer, akrabalık bağlarına riayet etmez, komşularımıza kötülük ederdik, güçlü olanlarımız zayıfları ezerdi.” (s. 52). Hz. Cafer’in bu sözlerinde adalet, aile birliğine önem verme, eşitlik ve saygı değerleri verilmiştir.

Ayrıca bu öğrenme alanında aile birliğine önem verme değeri yalnızca 6 sınıf ders kitabında Hz. Cafer’in *“...akrabalık bağlarına riayet etmez...”* cümlesinde yer

almıştır. Bu değere sadece bir kez yer verilmesi aile ve akrabalık bağları güçlü olan toplumumuz açısından bir eksiklikler.

Hız. Muhammed ve İslamiyet üzerinden “...*sahâbe adı verilen kişilerin Müslüman olmalarında yeni dinin zulme, adaletsizliğe, haksızlığa ve akla gelebilecek her türlü kötülüğe karşı durması etkili oldu.*” (s. 54) cümlesiyle adalet değeri verilmiştir. Yine aynı sayfada “*Hız. Peygamber Müslüman, Yahudi ve Medineli putperestleri bir araya getirerek Medine Sözleşmesi’ni yaptı.*” (s. 54) cümlelerinde peygamberin Medine sözleşmesini farklı inançlara sahip insanları bir araya getirerek oluşturması ile eşitlik değerine yer verilmiştir. Diğer inançlara eşit yaklaşması da Hız. Peygamberin adaletli olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda “*Bu sözleşme, ahlak ve adalet ilkeleri açısından oldukça önemlidir.*” (s. 54) cümlesi verilerek adalet değeri ön plana çıkartılmıştır. Medine Sözleşmesi’nin “*Yahudiler ve Müslümanlar arasında yaşanabilecek anlaşmazlıklarda Hız. Muhammed hakem olarak kabul edilecektir.*” (s. 55) maddesi verilerek Hız. Muhammed’in dürüstlüğü ve Ona duyulan saygı anlatılmıştır.

“Hız. Muhammed’in Mekke’den Medine’ye hicretinden sonra gerçekleştirdiği ilk faaliyetlerden biri Mescidi Nebvî’nin inşasıdır. Hız. Muhammed’in de yapımında çalıştığı mescit, ensar ve muhacirlerin kaynaşması için iyi bir fırsat oldu. Mescidin yanına öğrencilerin kalması ve eğitim görmeleri için odalar (suffe) yapıldı. Mescidin bazı odaları da yoksul muhacirler için ayrıldı.” (s. 55).

Hız. Muhammed’in faaliyetleri anlatılarak barış ve yardımseverlik değerlerine dikkat çekilmiştir.

“Hız. Muhammed, Cahiliye Dönemi’nde “Muhammed’ül Emin” olarak tanınmıştır. Ona “Emin” unvanının verilmesinin nedenleri neler olabilir? Yazınız.” (s. 54) şeklinde bir soru yöneltilerek Hız. Muhammed’in Emin unvanı üzerinden Onun dürüstlüğü anlatılmıştır. Devamında “Hız. Muhammed’e inen ilk ayetin “oku” diye başlaması İslam dininin hangi özelliğini gösterir? Tartışınız.” (s. 54) şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Buradaki “oku” kelimesinden bilimsellik ve çalışkanlık değeri anlaşılmaktadır.

Kazanılan Bedir Savaşı sonrasında esirlerden okuma-yazma bilenlerin, on Müslüman’a okuma-yazma öğretmeleri şartıyla serbest bırakıldığı anlatılmıştır.

Ardından “*Esirlerin okuma-yazma öğretmeleri şartıyla serbest bırakılmaları Hz. Muhammed’in neye önem verdiğini gösterir? Tartışınız.*” (s. 56) şeklinde bir soru yöneltilerek Hz. Muhammed’in bilime verdiği öneme değinilmiş ve bilimsellik değerine yer verilmiştir.

“*H. Muhammed Mekke’yi fethettikten sonra şehirde genel af ilan etmiştir. Bu durumun sonuçları neler olabilir? Tartışınız.*” (s. 56) sorusuyla Hz. Muhammed’in sergilediği barışçı tutum üzerinden barış değeri anlatılmıştır.

H. Muhammed’in Veda Hutbesi’nde yer alan; “*...Kadınların haklarına riayet etmenizi ve bu hususta Allah’tan korkmanızı tavsiye ederim... Sizin kadınlar üzerinde hakkınız olduğu gibi onların da sizin üzerinizde hakları vardır. Kadınlar hususunda Allah’tan korkun ve onlara en iyi şekilde davranın...*” (s. 56) sözleri verilerek kadınlar ve kadın hakları üzerinden adalet, eşitlik ve özgürlük değerleri kazandırılmak istenmiştir. Devamında ise “*Arap’ın Arap olmayana, Arap olmayanın Arap’a, beyazın siyaha, siyahın da beyaza hiç bir üstünlüğü yoktur. Allah katında üstünlük ancak takva ileidir. Biliniz ki mallarınız da canlarınız da aynı şekilde dokunulmazdır.*” (s. 56) cümleleriyle eşitliğe, insanların birbirinden üstün olmadığına dikkat çekmiştir. Burada özgürlük değerine de yer verilmiştir. Daha sonra “*H. Muhammed’in Veda Hutbesi’nin verilen bölümünde insanlığa verdiği mesajları Cahiliye Dönemi Arap Yarımadası yaşantısıyla karşılaştırarak yazınız... H. Muhammed’in Veda Hutbesi’nde “Ey insanlar” diye seslenmesi, Veda Hutbesi’nin hangi özelliklerini gösterir? Tartışınız.*” (s. 57) Soruları sorulmuştur. Burada İslam dininin hoşgörüsüne ve peygamberin hümanist yaklaşımına dikkat edilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda insanlara saygı duyulduğu değeri verildiği anlamı çıkartılabilir.

H. Ebu Bekir “*Bu dönemde iç karışıklıklar bastırılmış, devletin parçalanması önlenmiştir. Savaşlarda pek çok hafızın şehit olması nedeniyle Kur’an-ı Kerim kitap hâline getirilmiştir.*” (s. 57). H. Ebu Bekir’in iç karışıklıkları gidermesi üzerinden vatansever, Kur’an-ı Kerim’i kitap geline getirmesi üzerinden duyarlı olduğunu göstermektedir.

“*Sınırlar genişleyip nüfus arttığı için siyasi, hukuki, sosyal alanlarda düzenlemeler yapılmıştır. Peygamberimizin hicretini başlangıç kabul eden Hicri*

Takvim bu dönemde hazırlanmıştır.” (s. 57). Hz. Ömer’in siyasi, hukuki, sosyal alanlarda düzenlemeler yapmasına değinilerek duyarlılık, bu dönemde Hicri Takvim’in hazırlandığı belirtilerek bilimsellik değerlerine yer verilmiştir. *“Mushaf (Kur’an-ı Kerim) çoğaltılmıştır.”* (s. 57). Hz. Osman’ın Kur’an-ı Kerim’i çoğaltması Onun duyarlılığını göstermektedir.

“Harun Reşid döneminde ziraat, ticaret, bilim ve eğitim düzeyi arttı. Bağdat, Doğu’nun büyük ve önemli bilim ve ticaret merkezlerinden biri hâline geldi. İslam kültür ve medeniyeti bu dönemde çok büyük ilerlemeler kaydetti.” (s. 59) cümleleri verilerek Harun Reşit döneminin kültürel yönden zenginleşmesi üzerinden bilimsellik değerine yer verilmiştir. Tarihte Türk kültürünü ve geleneklerinin korunmasına örnek olarak şu bilgi verilmiştir:

“Ünlü tarihçi Ahmet Taşağıl, Kök Tengri’nin Çocukları adlı kitabında Kök Türkler hakkında şu bilgileri vermektedir: “... Bilge Kağan’ın şehirlerin etrafını duvarlarla ve kalın surlarla çevirtmek, Budist tapınakları inşa etmek, Budizm’i yaymak isteğine Tonyukuk karşı çıktı. Çünkü Kök Türklerin askerlik gücü, büyük ölçüde hayat tarzlarına dayanmakta idi. Şayet surlu şehirler inşa edip, içinde oturlarsa gelenekleri değişirdi. Ülkede Budizm propagandasına izin verilmesi ve bu dinin metotlarının uygulanmasına gelince, bu dinin insanları zayıflatması söz konusu idi. Çünkü et yemenin yasak olduğu bu dinde Türklerin yiyecek bulması mümkün değildi. Et yemeyen toplumun soğuğa dayanması ve diğer faaliyetlerde kendini göstermesi beklenemezdi. Ayrıca Budistler az yerler ve az hareket ederlerdi. Sonuçta savaş hâlinde kuvvetli, dinamik olmak gerekirdi ve Budizm Türklerin savaşçı olmalarını, kuvvetli olmalarını önlerdi. Dolayısıyla ülkede uygulanamazdı.” (s. 62).

Burada Ahmet Taşağıl’ın, Kök Tengri’nin Çocukları adlı kitabında Kök Türkler hakkında yazdıklarından bir kısım bilgiler verilerek burada Bilge Kağan’ın şehirlerin etrafını duvarlarla ve kalın surlarla çevirtmek, Budist tapınakları inşa etmek, Budizm’i yaymak isteğine Tonyukuk’un Türk kültürünü, savaşçı yeteneklerini kaybetmesi kaygısıyla karşı çıkışını anlatmış. Bu durum anlatılarak duyarlılık mesajı verilmiştir.

“Karahanlılar Dönemi’nde kültürel alanda önemli çalışmalar olmuştur. Yusuf Has Hacib’in Kutadgu Bilig, Kaşgarlı Mahmud’un Divânü lügâti’t-Türk adlı

eserleri bu döneme aittir.” (s. 66). Bu eserlerden bahsedilmesi bilimsellik değerine örnek verilebilir. Devamında;

“Yusuf Has Hacib’in Kutadgu Bilig (Mutluluk Veren Bilgi) adlı kitabı, Türk-İslam Edebiyatı’na ait önemli eserlerdendir. Yazar, eserini 1070’te Karahanlı Hükümdarı Uluğ Kara Buğra Han’a sunmuştur. Bu eser ideal devlet idaresini öğretmek amacıyla yazılmıştır. Eserde dünya ve ahiret mutluluğu için nasıl bir yaşam sürülmesi gerektiği hakkında bilgi verilmişti... Kaşgarlı Mahmud tarafından Abbasi halifesine sunulan Dîvânü lügâti’t-Türk, Araplara Türk dilini öğretmek amacıyla yazılmış önemli bir eserdir. Kitapta Bizans sınırından Çin sınırına kadar çeşitli Türk topluluklarının lehçelerinden örnekler verilmiştir. Türklerin yaşadığı coğrafyaya, ekonomisine, sosyal hayatına ve inançlarına ait önemli bilgiler içerir. Ayrıca Türk dünyasını gösteren bir harita bulunur. Edib Ahmet Yükneki’nin Atabetü’l Hakâyık’ı ve Hoca Ahmed Yesevi’nin Divân-ı Hikmet’i Karahanlılar Dönemi’nin diğer önemli eserleridir.” (s. 66).

Bu eserlerden bahsedilmesi bilimsellik ve kültürel mirasa duyarlılık değerlerine yer verildiğini göstermektedir.

İlk Müslüman Türk devletlerindeki mimari değişim ve şehirleşmeden “*İlk Müslüman Türk devletlerinde İslamiyet’in yayılmasıyla birlikte cami, medrese, türbe yapımı da başlamıştır. Ticaret yolları üzerinde kervanların konaklayabilecekleri kervansaraylar yapılmıştır. Bu mimari değişim aynı zamanda şehirleşmeye katkı sağlamıştır. Sultan Mahmud ve Mesud çarşılar, köprüler, su kemerleri yaptırmışlardır.*” (s. 67) cümleleriyle Sultan Mahmud ve Mesud’un çarşılar, köprüler, su kemerleri yaptırdığını söylenmiştir. Buradan estetik değerine yer verildiği anlaşılmaktadır.

“Medreseler, Türk-İslam devletlerinin başlıca eğitim ve bilim kurumlarıydı. Karahanlılar ilk Türk medreselerini inşa etmişlerdir. Medreselerde tıp, matematik, astronomi vb. bilim dallarında eğitim verilmiş ve birçok bilim insanı yetişmiştir. Gazneli Mahmud bilim insanlarına ve sanatçılara değer vermiştir. Bu bilim insanlarından biri de Biruni’dir.” (s. 68).

Cümlelerinden anlaşılabacağı üzere Gazneli Mahmud’un bilim insanlarına değer verdiği belirtilerek bilime ve bilim insanlarına duyulan saygı anlatılmıştır. Ayrıca bunlardan birinin de Biruni olduğu söylenmiş ve hakkında şu bilgi verilmiştir: “*Tarih, tıp, coğrafya, astronomi, matematik, fizik gibi çeşitli bilim dalları ile*

ilgilenmiştir. Kendisinden çok sonra gelen bilim insanlarına ilham kaynağı olmuştur.” (s. 68) bu cümlede de bilimsellik değeri bulunmaktadır.

Selçuklu Sultanı Alparslan ve Melikşah Dönemi’nde vezirlik yapan Nizamülmülk’ün çalışmalarıyla Nizamiye Medreseleri’nin kurulmasından bahsedilmiştir. Devamında *“Daha önceki medreseler özel kuruluşlar olduğu hâlde, Nizamiye Medreseleri devlet himayesinde ortaya çıkmıştır.”* (s. 68) cümlesiyle Nizamülmülk’ün eğitime ve bilime verdiği önem anlatılarak bilimsellik ve çalışkanlık değerlerine yer verilmiştir.

Nizamülmülk tarafından yazılan “Siyasetname” adlı eserin dönemin önemli kaynaklarından olduğu söylenmiş ve devlet düzeninin ve başarılı bir hükümdarın nasıl olması gerektiğinin anlatıldığı bu eserden Melikşah’ın sözleri verilmiştir:

“Her biriniz memlekete dair düşünüp saltanatımız devrindeki aksaklıkları tespit ediniz. Dergâh, divan ve sarayımızda yerine getirilmesi gerekirken yapılmayan yahut gözümüzden kaçan durumları gözden geçiriniz. Ayrıca evvelki sultanlar yaptıkları hâlde bizim yapmadığımız durumları tespit ediniz. Üzerinde düşünelim, bu düşünceleri hayata geçirelim ki din ve dünya işlerimiz yolunca ve yordamınca devam etsin...” (s. 68).

Melikşah’ın üzerinden duyarlılığı ve sorumluluğu dikkat çekmektedir. Çağrı Bey ve ordusunu temsil eden bir resim verilerek, askerlerin konuşmaları yazılmıştır. Bu konuşmada *“Kendimize ait bir vatanımız olsun. Özgürce yaşayalım.”* (s. 70) cümlesi de yer almaktadır. Bu görsel üzerinden bağımsızlık, özgürlük, vatanseverlik değerlerine yer verilmiştir.

Bizans İmparatoru Romanos Diogenes (Romen Diyojen)’in bütün İslam ülkelerini ele geçireceği düşüncesiyle başlattığı Malazgirt Savaşı’nda Müslümanların Sultan Alparslan için hutbe okuttuğundan bahsedilmiştir. *“Müslümanlar tek yürek olmuş Selçuklu askerleri için dua ettiler.”* (s. 71) cümlesi verilmiştir. Bu hutbenin içeriğinden bir kısım şöyledir:

“Ya Rabbi, Alparslan’ı düşmanlarına muzaffer kıl ve onun askerlerini meleklerin ile kuvvetlendir! Zira o senin rızanı kazanmak için varlığını, canını ve her şeyini fedadan sakınmıyor. O senin yolunda ve dininin üstünlüğü için nasıl cihad yapıyorsa sen de onu öylece korusun ve düşmanlarını kahret.” (s. 72).

Müslümanların bir dayanışma içerisinde Alparslan'ı desteklediği; Alparslan'ın da bağımsızlık, özgürlük, vatanseverlik değerleriyle savaştığı anlatılmaktadır.

“Sultan Alparslan, savaştan önce barış teklifinde bulunmak için imparatora elçiler gönderir. Alparslan iki devlet arasında sağlam bir dostluk ve daimî bir barış kurulmasını teklif eder.” Cümleleriyle Alparslan'ın barışçı tutumu anlatılmıştır. Devamında ise olay şöyle anlatılmıştır:

“İmparator ise Alparslan'ın zayıf bir anını yakaladığını düşünmektedir. İmparator elçilere “İsfahan mı yoksa Hemedan mı daha güzel?” diye sorar. Daha sonra da imparator “Hemedan'ın soğuk olduğunu öğrendik, biz İsfahan'da kışlarız, hayvanlarımız da Hemedan'da.” der. Bunun üzerine Türk elçisi de“ Hayvanlarınız Hemedan'da kışlar ama sizin nerede kışlayacağınızı bilemem.” cevabını verir.” (s. 72).

Elçinin verdiği cevap ise bağımsızlık, özgürlük, vatanseverlik değerlerinin olduğunu göstermektedir.

“Selçuklular Malazgirt Ovası'na daha küçük ama daha kararlı bir kuvvetle gelmişti. Beyaz elbiseler giyen Alparslan, ordusuna dönerek “Burada Allah'tan başka bir sultan yoktur. Bu sebeple benimle savaşmakta veya savaşmamakta serbestsiniz.” demesine rağmen savaş alanından bir asker dahi ayrılmamıştır.” (s. 72). Alparslan'ın askerlere savaşmakta serbest olduğunu söylemesi onun dürüstlüğü, askerlerin savaş yerinden ayrılmaması Alparslan'a olan saygı, sevgi ve dayanışmayı, savaş yapılması ise vatanseverliklerini göstermektedir. Savaş sırasında Bizans ordusu içerisinde bulunan Oğuz, Peçenek gibi Türk boylarından askerlerin Selçuklu tarafına geçmesi ise onların duyarlılıklarını göstermektedir. *“Alparslan savaşın sonunda esirler arasında bulunan Romanos Diogenes'e son derece iyi davrandı. Ayrıca imparatorla anlaşma yaparak onun hayatını bağışladı.”* (s. 73). Alparslan'ın hoşgörüsü anlatılarak barış ve saygı değerlerine yer verilmiştir. Ardından *“Alparslan'ın kendisini öldürmeye gelen imparatora karşı gösterdiği örnek davranışı hangi kavramla ifade edersiniz? Bu davranışı neden sergilemiş olabilir? Tartışınız.”* (s. 73) sorusu yöneltilerek bu değerler pekiştirilmek istenmiştir.

“Türkler fetih ve gaza amacıyla yeni vatanları Anadolu'ya kitleler hâlinde göç etmeye devam ediyorlardı. Bu amaçla gelenlerden

biri de Süleyman Şah ve Oğuzların Kınık boyuydu. Bizans'ın zayıflıklarından yararlanan Süleyman Şah, İznik'e kadar geldi ve burayı başkent yaparak Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurdu. Fethettiği yerlerdeki halka adaletle davranması Müslüman olmayan halkın da devlete bağlılığını artırdı.” (s. 75).

Süleyman Şah'ın fethettiği yerlerdeki halka adaletle davrandığı anlatılarak adalet değerine yer verildiği görülmektedir. Ahi Evran ve Ahilik teşkilatından şu şekilde bahsedilmiştir:

“Moğol baskısından kaçarak halkla beraber Anadolu'ya göç eden bazı şeyh ve dervişler, yeni yerleşim birimlerinin oluşmasında etkili oldular. Bu şeyh ve dervişlerin bir kısmı Ahi Evran öncülüğünde Anadolu'da Ahilik Teşkilatını kurdular. Ahi, Arapça kardeş anlamına gelmektedir. Ancak ahi kavramı Türklerde cömert, yiğit, kahraman anlamlarında da kullanıldı. Bir esnaf birliği olan ahiler yardımseverlikleriyle tanınmışlardır. Ahiler, halkın meslek edinerek kalkınmasında ve Türk varlığının Anadolu'da kalıcı olmasında önemli rol oynadılar.” (s. 82).

Dikkat edilecek değer Ahi Evran üzerinden anlatılan yardımseverliktir. Ahilerle ilgili İbn Batuta'nın “*Cenâb-ı Hakk; cömert olan, yabancılara ve gariplere şefkat gösteren, gelene geçene yardımlarını esirgemeyen bu dervişleri en hayırlısıyla mükâfatlandırır.*” (s. 82) sözü ile yardımseverlik değerine yer verilmiştir. Ayrıca devamında “*Orta Çağ'ın büyük seyyahlarından biri olan İbn Batuta, seyahatnamesinde ahilerden yukarıdaki ifadelerle bahsetmiştir. Seyyahın ahilerden bu şekilde bahsetmesinin sebepleri neler olabilir? Tartışınız.*” (s. 82) sorusu sorularak değer pekiştirilmiştir.

“Moğol baskısının Anadolu'da da arttığı dönemde Mevlâna Celâleddin-i Rumi, Hacı Bektaş-ı Veli, Yunus Emre, Ahi Evran gibi gönül insanları ve düşünürler halka destek oldular. Bu düşünürlerin yaydığı öğretiler, halkın manevi açıdan güçlenmesini ve birliğini destekledi. Bu öğretiler aradan yüzyıllar geçmesine rağmen değerlerini korumakta ve tüm dünya tarafından saygıyla karşılanmaktadır.” (s. 82).

Cümleleriyle Mevlâna Celâleddin-i Rumi, Hacı Bektaş-ı Veli, Yunus Emre, Ahi Evran şahsiyetlerinin duyarlı davranışlarıyla Anadolu'da dayanışmayı sağlaması anlatılmıştır. Ayrıca saygı ve sevgi değerlerine de yer verilmiştir. Ardından “*Aşağıda Yunus Emre'nin şiirinin bir bölümüne yer verilmiştir. Bu mısralarda vurgulanan değerler nelerdir? Tartışınız.*” (s. 83) şeklinde bir soruyla ayrıca değer öğretimine

yer verildiği görülmüştür. “Bir kez gönül yıktın ise Bu kıldığın namaz değil...” şeklinde devam eden bu şiir de yer alan değerler ise sevgi, saygı ve yardımseverliktir.

4.2.4. Kültür ve Miras Öğrenme Alanı 7.Sınıf Düzeyine Ait Bulgular

Bu öğrenme alanı işlenirken kültürel mirasa duyarlılık ve estetik gibi değerlerinin verileceği Sosyal Bilgiler öğretim programında belirtilmiştir (MEB, 2018, s. 23). Ders kitabında değerlerin birçok şahsiyet ile verildiği görülmektedir. Örneğin adalet değeri 7. Sınıf düzeyinde Şeyh Edebali, II. Mehmet, Osman Bey, Kanuni, Koçi Bey, III. Selim ve Ebubekir Ratıp Efendi olarak 7 şahsiyet üzerinden anlatılmıştır. Bu tarihi şahsiyetlerin insanlara karşı adaletli tutumlarına yer verilmiştir. Aynı zamanda burada farklı dinlere, kültürlere ve insanlara karşı eşitlik ve saygı da görülmektedir.

“Osman Bey, Anadolu’daki diğer Türkmen beyleriyle mücadeleye girişmeyerek akılcıca bir yol izlemiştir...” Burada Osman Bey’in barışa verdiği önemi görmekteyiz. “Bu davranışının olumlu neticesini Koyunhisar Savaşı (1302) sırasında görmüştür. Osman Bey, Bizans kuvvetlerine karşı çevresindeki Türkmen beylerinden yardım istediği zaman Türkmen beyleri yardım isteğine olumlu cevap vermişler ve yardım göndermişlerdi.” Burada Türkmen Beyleri arasındaki yardımlaşma ve dayanışmayı görmekteyiz. Bu mücadelenin sonunda ise “Bir İmparatorluk ordusuna karşı kazanılan Koyunhisar Savaşı Osman Bey’in şöhretini arttırmıştır. Civar beyliklerin gazileri zafer sonrası onun bayrağı altında toplanmaya başlamıştır.” (s. 44) Osman Bey’in zaferi onun saygınlığını artırmıştır.

“...Rakipleriyle taht mücadelesine giren Bizans İmparatoru Kantakuzen (Kantakuzin) Orhan Bey’in yardımı ile tahtını korumayı başardı. Karşılığında ise Gelibolu’da küçük bir kale olan Çimpe’yi Türklere verdi...” (s. 45). Orhan Bey Bizans İmparatoruna karşı duyarlı ve yardımsever davranmıştır.

Orhan Bey’in Rumeli topraklarına uyguladığı iskân politikası anlatılmıştır. “...Böylece bu topraklar imâr ve iskân edilirken aynı zamanda üretim elde edilen ve vergi alınan topraklar haline gelmiştir.” (s. 45) gibi cümlelerle Orhan Bey’in duyarlılığının olumlu sonucundan bahsedilmiştir.

Şeyh Edebalı'nın Osman Gazi'ye Nasihati verilmiştir. Buradaki *“Ey oğul! Ananı, atanı say. Bereket büyüklerle beraberdir.”* cümlesiyle aileye duyulan saygı; *“Her işin gereğini vaktinde yap. İnsanı yaşat ki devlet yaşasın!”* cümlesiyle sorumluluk ve duyarlılık; *“Açık sözlü ol. Her sözü üstüne alma. Gördüğünü söyleme, bildiğini bilme.”* Cümlesiyle dürüstlük; *“Çatışmalar, anlaşmazlıklar bize, adalet sana.”* Cümlesiyle adalet; *“...Bölmek bize bütünlemek sana... Güçlüsün, kuvvetlisin, akıllısın, kelamlısın! Ama bunları nerede ve nasıl kullanacağını bilmezsen, öfken ve nefsin bir olup aklını yener. Sabah rüzgârlarında savrulur gidersin. Daima sabırlı, sebatlı ve iradene hâkim olasan.”* (s. 52) Cümleleriyle saygı ve duyarlılık değerleri verilmiştir.

“...Şehir ve kasabalara yerleşen dervişler, toplumun bütün kesimleriyle yakın temas kurdu. Halk arasında gaza ve cihad anlayışını yaydılar... Bunlar Anadolu'nun manevi mimarları Yunus Emre, Hacı Bektâş-ı Veli gibi şahsiyetlerin yolundan gidiyorlardı.” (s. 53). Burada fetihlerde dervişlerin toplumsal olarak halkla iletişimini ve duyarlılığını görmekteyiz. Yine sayfanın devamında *“Bursa'nın fethinde Buhara'dan gelen dervişlerin de önemli roller üstlendiği söylenir. Bursa kuşatmasında susuzluktan perişan olan askerlere ayran dağıtarak susuzluklarını gideren Doydu Baba, askerlerin morallerini yükseltmeye çalışan Abdal Murad gibi şahsiyetler buna örnek verilebilir.”* (s. 53) cümleleriyle yardımseverlik ve dayanışma değerlerine yer verilmiştir.

Ahilerin İbn Batuta'yı misafir etmesi olayı şu şekilde verilmiştir:

“İbn Batuta ve arkadaşları Denizli'den geçerken dükkânlarından çıkan bazı kimselerin yollarını keserek kendilerini götürmek istediğini görür. Başka bir grup ise buna engel olmaya çalışırken aralarında kavga çıkar. Yollarının eşkıyalar tarafından kesildiğini zanneden İbn Batuta ve arkadaşları işin aslını öğrenince çok sevinir. Ahilerin kendilerini misafir etmek için tartıştıklarını anlayınca çok şaşırır.” (s. 53) .

Bu cümlelerden Ahilerin yardımsever olduklarını anlaşılmaktadır. Devamında Ahi Evran'ın eşi olan Fatma Bacı ile ilgili;

“Ahilik Teşkilatının kurucusu Ahi Evran'ın eşidir. Kendisine Kadın Ana, Kadıncık Ana diye de hitap edilen Fatma Hatun sosyal hayatta kocası Ahi Evran kadar etkili bir kadındır. Fatma Bacı dünyada ilk örneklerden biri olan ve kadınlardan oluşan bir sivil toplum örgütü

kurmuştur. Kadınlardan oluşan bu birlik el sanatlarıyla ekonomiye katkı sağladığı gibi gerektiğinde vatan savunmasında da yer almıştır.” (s. 53) .

Verilen bu cümlelerde vatanseverlik, duyarlılık ve yardımseverlik değerleri bulunmaktadır. Ayrıca *“Ahilerle Kayseri’de dokumacılık yapan ve kendilerine “Bacı” denilen kadınlar Moğol istilasına karşı erkekler ile direnmişler ve bizzat çatışmaların içerisinde yer almışlardır.”* (s. 53) cümlelerinde vatanseverlik, özgürlük, bağımsızlık, duyarlılık, dayanışma değerleri bulunmaktadır.

Toplumsal hayatta kadının yer aldığını anlatan; *“Kadına değer vermeyen toplumların sağlam temeller üzerinde durması mümkün değildir. Osmanlı’nın büyümesinde “Baciyân-ı Rum” denilen kadınların da büyük rolü vardır. Gerektiğinde vatan savunmasına katılan bu kadınlar kültürel, sanatsal, sosyal ve ekonomik alanlarda önemli katkılar sağlamışlardır.”* (s. 54) cümleleriyle eşitlik değeri ön plana çıkartılmıştır.

“Ünlü Seyyah İbn Batuta’nın, İznik’i ziyareti sırasında şehrin yöneticisi olarak Orhan Bey’in eşi Nilüfer Hatun’dan bahsetmesi de kadınların o dönemdeki konumu hakkında bize bilgi verir.” (s. 54). Bu cümlede kadına duyulan saygı ve eşitlik ile bu değerlere dikkat çekilmiştir.

“Osman Gazi’nin yakın silah arkadaşlarından. Orhan Bey zamanında da Komuralp ile beraber fetih hareketlerine katılmıştır. Fetihlerde büyük yararlılık gösteren Akçakoca’ya duyulan sevgi ve hürmetin bir ifadesi olarak Kocaeli ilimize ve Düzce’nin Akçakoca ilçesine ismi verilmiştir.” (s. 54). Gazi Akçakoca’ya kahramanlığından dolayı duyulan saygıyı görmekteyiz. Devamında *“Akçakoca gibi gazi ve alpler vatan uğruna canını bile vermekten çekinmeyen gaza ve cihat ruhu ile hareket eden kahramanlardır. Bunlara Gaziyân-ı Rum da denilmektedir.”* (s. 54) vatanseverlik ve sevgi değerlerine yer verilmiştir.

Fatih’in çalışkanlığını ve bilime verdiği önem şu cümlelerle anlatılmıştır:

“Osmanlı fetih siyasetinin başarılı olmasında padişahların kişiliği ve yetenekleri de önemli rol oynar. Bu padişahlardan biri de Fatih Sultan Mehmed’dir. Küçük yaştan itibaren iyi bir eğitim almıştır. “Avni” lakabıyla şiirler yazacak kadar edebiyat bilgisine, topların tasarımını yapacak kadar matematik ve mühendislik bilgisine sahiptir. Ayrıca Fatih’in padişah olduktan sonra da çeşitli ilimleri tahsil için hoca tayin

edip her gün belli saatte ders dinlediği söylenir. Farsça, Arapça, Yunanca, Sırpça, Slavca ve İtalyancayı öğrendiği bilinmektedir.” (s. 55).

Fatih’in fetih hazırlıkları anlatılırken verilen; *“Fatih Sultan Mehmed’in fetih için yaptığı tüm hazırlıklar yaşamış olduğu çağın bilim ve teknolojisinden de faydalandığını göstermektedir. Bu teknolojinin de yardımıyla II. Mehmed 54 gün içerisinde geçilmez sanılan surları yıkıp fethi gerçekleştirmiştir* (s. 56) cümlelerinde bilimsellik ve çalışkanlık değerleri görülmüştür.

Orhan Gazi’nin izlediği fetih politikasının ve hoşgörüsü şu cümlelerle anlatılmıştır:

“Bursa’nın fethi sırasında şehirde yaşayan Rumlar hiçbir direnişte bulunmamıştır. Fetihten sonra şehri neden teslim ettiklerini soran Orhan Gazi’nin Rumlardan aldığı cevap oldukça dikkat çekicidir. “Sizin devletinizin günden güne yükseldiğini ve bizim devletimizi geçtiğini anladık. Babanızın idaresine geçen köylülerin memnun kalıp bir daha bizi aramadıklarını gördük ve biz de bu rahatlığa heves ettik.” (s. 57).

Ayrıca Orhan Gazi’ye duyulan saygıya da yer verildiği görülmüştür. Sonrasında ise fetih sonrası Fatih’in İstanbul halkına karşı tutumu şu şekilde anlatılmıştır:

“Bizans saray tarihçisi Georgios Sphrantzes (Gergios Sıprantziz) İstanbul’un fethi sonrası yaşananları şöyle anlatıyor: Şehrimizin düşüşünün üçüncü gününde Sultan II. Mehmed şehre neşe ve zafer ile girdi. Ardından da yayınladığı şu emirle halkı rahatlatmıştır: “Bu şehirde yaşayan insanlar artık saklandıkları yerlerden çıksınlar. Özgür oldukları için kendilerine soru sorulmayacak. Şehri daha önce terk etmişlerin ve mülklerini kaybetmişlerin eşyaları hak sahiplerine tekrar verilecek. Durumları düzelinceye kadar vergi alınmayacak. Şayet evlerine dönecek olurlarsa rütbe ve dinlerine bakılmaksızın eski haklarına sahip olacaklar.” (s. 58).

Fatih’in İstanbul haklına duyduğu saygı, tanıdığı özgürlük, halka adaletli yaklaşması ve yardımseverliği verilmiştir.

“Yavuz Sultan Selim Mısır Seferi sırasında Kahire’ye ulaşır. Burada okunan cuma hutbesinde kendisi için “Mekke ve Medine’nin hâkimi” anlamına gelen “Hâkimü’l Hameyn” unvanının kullanıldığını duyar. Bunun üzerine müdahale ederek “Mekke ve Medine’ye hizmet eden” anlamına gelen “Hâdimü’l Hameyn” unvanının kullanılmasını ister.” (s. 58)

Yavuz Sultan Selim'in kutsal topraklara ve dolayısıyla dinine duyduğu saygıyı ön plana çıkartılmıştır. Devamında Yavuz Sultan Selim'in çalışkanlığı, Çaldıran Savaşı(1514), Turnadağ Savaşı(1515), Mercedabık(1516) ve Ridaniye(1517) savaşlarındaki başarısı ile Anadolu'da Türk birliğini kesin olarak sağlaması ve Osmanlı topraklarını Afrika Kıtası'na kadar genişletmiş olması anlatılmıştır (s. 58).

Osman Bey'in adaletli davranması konusu ile ilgili şu cümleler verilmiştir; *"...Örneğin Eskişehir'de kurulan bir pazarda bir Türk'ün Bizanslı tüccardan aldığı bardağın parasını ödememesi üzerine Osman Bey o kişiyi cezalandırarak Bizanslı tüccarın mağduriyetini gidermiştir. Osman Bey'in bu adil tutumu fethettiği yerlerdeki halkın Osmanlı yönetimini benimsemesini kolaylaştırmıştır."* (s. 59). Yine aynı sayfada Kanuni Sultan Süleyman'ın Semendire Kadısı'na Gönderdiği Ferman'dan *"Halktan kamuna aykırı vergi alındığı bana arz olundu. Bundan sonra halktan her kim olursa olsun, hangi makam sahibi olursa olsun kamuna aykırı bir nesne dahi aldirtmayın..."* (s. 59) alıntı yapılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın halka karşı adaletini ve haksızlığa karşı duyarlılığını görmekteyiz. Aynı sayfanın devamında Sultan Süleyman'ın adaletinden ve yaptığı kanunlardan dolayı kanuni unvanını aldığı söylenmiştir.

"Kıbrıs'ın fethi Akdeniz'in doğusunun güvenliği için oldukça önemliydi. Adada bulunan korsanlar bölge ticaretine zarar veriyordu. Lala Mustafa Paşa 1571 yılında adayı fethetti. Kıbrıs'ın fethinden sonra Papa'nın çağrısı ile toplanan Haçlı donanması İnebahtı Deniz Savaşı'nda Osmanlı donanmasını mağlup etti (1571). Bu sırada İstanbul'da bulunan Venedik Elçisi Barbaro'ya Veziriazam Sokullu Mehmet Paşa Kıbrıs'ın önemini anlatan şu sözü söylemiştir: "Biz sizden Kıbrıs Adası'nı alarak kolunuzu kestik. Siz ise donanmamızı mağlup etmekle sakalımızı tıraş etmiş oldunuz. Kesilmiş kol yerine gelmez lâkin tıraş edilmiş sakal daha gür olarak çıkar". Sokullu Mehmet Paşa'nın dediği gibi kısa bir süre sonra Osmanlı Donanması yeniden inşa edilerek tekrar Akdeniz'in en önemli gücü hâline geldi." (s. 61).

Yukarıda anlatılan olaydaki değerlere bakarsak Sokullu Mehmet Paşa'nın vatanseverliğini görmekteyiz. Fakat bu dönemde "vatanseverlik" kavramından söz edemeyiz. "Vatanseverlik" kavramı Osmanlı Devleti'ne Tanzimat ve Islahat Fermanlarından sonra 19. Yüzyılın sonunda gelmiştir(Elban, 2015). Bu dönemde

Namık Kemal vatanseverliğin öncüsü olarak görülmüştür(Lewis, 2000). Buradaki vatanseverlik ise toprak parçası olan vatanın sevgisi ve vatana bağlılıktır.

Barbaros Hayreddin Paşa'nın başarısı, çalışkanlığı ve devlete hizmet etmesi şöyle anlatılmıştır:

“Hayreddin Paşa'ya sakalının rengi nedeniyle Avrupalılar “Kızıl Sakallı” anlamına gelen “Barbaros” unvanını vermişlerdir. Bir gemi ile başladığı denizcilikte zamanla Akdeniz’de önemli bir deniz gücü hâline geldi ve Cezayir’i ele geçirdi. Yavuz Sultan Selim’in Dönemi’nde gönüllü olarak Osmanlı’ya katıldı ve Cezayir, Osmanlı toprağı oldu. Kanuni Sultan Süleyman onu İstanbul’a çağırarak donanma komutanı (Kaptan-ı Derya) yaptı. En büyük başarısı haçlı donanmasına karşı kazandığı Preveze Deniz Zaferi’dir.” (s. 61) .

Fatih Sultan Mehmed’in farklı dini gruplara karşı adaletli yaklaşığı, farklı inançlara saygı duyduğu ve farklı dinlere ibadet özgürlüğü sağladığı mesajı şu cümlelerle verilmektedir:

“Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u fethinden sonra Ortodoks Patriği ataması ve Ortodoks'lara içişlerinde ve dinî konularda geniş özerklik vermesi... Zamanla benzer haklar Ermeniler ve Yahudiler için de sağlanmıştır... Musevilere de kendi havralarına sahip çıkma hakkı verilerek dini guruplar arasında denge sağlanmıştır.” (s. 62).

Yani adalet, özgürlük ve saygı değerleri tarihi bir şahsiyet olan Fatih Sultan Mehmed üzerinden kazandırılmaya çalışılmıştır.

Farklı bir paragrafta şu cümlelerle Osmanlı’daki adalet ve saygı anlatılmaya çalışılmıştır; *“Osmanlı Devleti’ne çok sayıda milleti bir arada tutabilme başarısından dolayı “Pax Ottomana” (Osmanlı birliği, barışı) da denilmiştir. Örneğin Balkanlar, asırlar boyu birçok farklı ırka, medeniyete ve dine mensup milletlerin iç içe yaşadığı bir bölge olmuştur.”* (s. 62).

Daha sonra biliyor musunuz başlığı altında Sultan II. Bayezid’in Musevilere karşı duyarlılığı ve yardımseverliği verilmiştir:

“İspanya topraklarında yaşıyan Museviler 1492’de baskılar nedeniyle İspanya’yı terk etmek zorunda kalmışlardır. Sultan II. Bayezid, 1492’de zor durumda kalan Musevi topluluğunun sığınma talebini kabul etmiştir. Kemal Reis komutasında Osmanlı donanmasını İspanya’ya göndererek, Musevilerin Osmanlı topraklarına ulaşmasını sağlamıştır. Osmanlı Devleti, topraklarına sığınan Musevilere yerleşme hakkı tanıdığını ilan etmiştir.” (s. 62).

Bilimsellik değeri kapsamına alabileceğimiz coğrafi keşiflerden ve bu keşifleri yapan şahsiyetlerden şu şekilde bahsedilmiştir:

“Marco Polo (Marko Polo) XIII. yüzyılın sonlarında Asya’yı boydan boya geçip Çin’de Moğol imparatorunun sarayını ziyaret etmişti. Polo’nun ”Travels” (Seyahatler) adlı kitabında anlatılan Asya’nın zenginliklerine ulaşma düşüncesi Avrupalıların keşif seyahatlerine başlamasında etkili oldu. Marco Polo’nun yazdıklarından etkilenen gemicilerden biri de Cenovalı Kristof Kolomb’tur (Kıristof Kolomp).” (s. 65) “Kristof Kolomb 12 Ekim 1492’de Atlantik Okyanusu’nu aşarak Amerika kıtasındaki Bahama Adaları’na ulaşan ilk Avrupalı olmuştur. Fakat Kolomb ulaştığı yerin Amerika kıtası olduğunun farkında değildi. O, yola çıkış hedefi olan Hindistan’a ulaştığını sanıyordu. Kolomb Amerika kıtasının yerli halkını da “Hintli” olarak adlandırmıştır. Yerli halk Kolomb ve adamlarını büyük bir konukseverlik ve cömertlikle karşılamışlardır.” “Portekizli denizci Bartolomeu Dias (Bartelmi Diyaz) yelkenli gemisiyle Afrika kıtasının güneyinden dolaşarak Ümit Burnu’nu keşfetti. Portekizli Vasco da Gama (Vasko dö Gama) 1498 senesinde Afrika’dan Hindistan’a deniz yolu ile ulaşmayı başardı.” “Magellan (Macellan) adlı İspanyol kâşif dünyayı dolaşarak Dünya’nın yuvarlak olduğunu kanıtlayan ilk kişidir. Magellan’ın Dünya’nın yuvarlak olduğunu ispatlamasıyla Avrupa’da Dünya’nın düz olduğunu söyleyen kilise ve din adamlarına duyulan güven azaldı.” “Amerigo Vespucci (Ameriko Vespuçi) yaptığı deniz seyahati ile 1507 yılında Amerika’ya ulaştı. O geldiği yerin yeni bir kıta olduğunun farkında idi. Mektuplarında keşfettiği topraklardan yenedünya olarak bahseder. Onun adından esinlenilerek kıtaya Amerika adı verilmiştir.” (s. 66).

Rönesans Dönemi şahsiyetleri ve bilimsellik değeri şu şekilde verilmiştir:

“Rönesans Dönemi’nde bilim, kültür ve sanat alanlarında eserler veren çok sayıda sanatçı ve bilim insanı vardır. Leonardo Da Vinci, Raffaello, Gentile Bellini gibi sanatçılar insan vücudunu inceleyerek damarlarına varan detayları gösteren çeşitli eserler meydana getirdiler. Michelangelo, Donetello, mimari eserler verdiler. Montaigne, Shakespeare, Cervantes, Kopernik Rönesans Dönemi’nin yazar, şair, düşünür ve bilim insanlarından bazılarıdır.” (s. 68).

“Hristiyan din adamı olan Martin Luther (Martin Luter) 95 maddeden oluşan bildirisinde kilisenin yaptıklarının doğru olmadığına dikkat çekti. Luther, Papa tarafından aforoz edildi. Luther’i destekleyen prensler sayesinde Reform hareketi Almanya’da başladı. Daha sonra Fransa, İngiltere ve tüm Avrupa’ya yayıldı. Avrupa’da yüzyıl süren din savaşları başladı. Reform Hareketleri sonucunda Avrupa’da Protestanlık, Kalvenizm ve Anglikanizm gibi yeni mezhepler ortaya çıktı. Kilisenin eğitim ve öğretim işlerinden uzaklaştırılmasıyla eğitimde laiklik sağlandı.

Kilise'nin kontrolü ve baskısının sonucu ortaya çıkan skolastik düşünce yerini araştırmacı ve sorgulayıcı bilim anlayışı olan pozitif düşünceye bıraktı. Krallar üzerindeki kilise baskısı ve tehdidi sona erdi. Soylular kilisenin elindeki topraklara el koydu.” (s. 69).

Skolastik düşüncenin yerini bilimsel düşüncenin alması olayından bahsedilmiştir. Dolayısıyla bilimsellik ve özgürlük değerlerine yer verilmiştir. Buradaki özgürlük aslında fikir özgürlüğüdür. Bunun bilime yansıması anlatılmıştır. Devamında ise Aydınlanma Çağı anlatılmıştır.

“Aydınlanma Çağı’nda her konuda aklın üstünlüğüne, bilimsel araştırmalarda doğayı incelemeye, deney ve gözlem yapmaya önem verildi. Galileo (Galile) Dünya’nın Güneşin etrafında döndüğünü 1610’da bastırıldığı kitabında anlattı. Dr. Harvey (Harvin) 1628’de tıp alanında çalışmalar yaptı. Descartes (Dekart) analitik geometriyi geliştirdi. Mozart müzik alanında dünyaca bilinen eserler verdi. Aydınlanma Çağı düşünürleri hemen hemen her konuyu incelediler. Toplum, doğa, insan, siyaset, ekonomi ve tarih alanında yeni fikirler ve düşünürler ortaya çıktı. Aydınlanma Çağı’nda meydana gelen bilim ve teknolojideki gelişmeler Sanayi İnkılâbı’nın temelini oluşturdu.” (s. 70).

Aydınlanma çağındaki düşünürlerin her alanda her konuda çalışması Onların çok yönlü ve araştırmacı kişiliğini göstermektedir. Aynı zamanda bilimsellik değerine yer verilmiştir.

Osmanlı’nın geri kalması konusunda duyarlılık göstererek raporlar hazırlatması durumu şöyle anlatılmıştır:

“Avrupa’ya karşı askerî üstünlüğünü kaybeden Osmanlı Devleti yeni fetihler yapamayınca ekonomisi daha da bozuldu. Bu duruma çözüm bulmak amacıyla XVII. yüzyılda padişahlar ve bazı devlet adamları çareler aramaya başladı. Bu amaçla dönemin aydınları devletin bozulan kurumlarıyla ilgili raporlar hazırladı. Bu raporlar doğrultusunda yenilikler yapılmaya çalışıldı. Bu raporların en önemlilerinden bir tanesi Koçibey Risalesi’dir.” (s. 74) .

Koçi Bey Risalesi’nden alınan “*Padişahlar, Sultan Süleyman Han Gazi’ye gelinceye kadar bizzat Divanı Hümayun’da bulunur, memleket ve millet, bütün halk, hazine, para ve diğer büyük küçük işler ile tam manasıyla meşgul olurlar idi.*” (s. 74) bu cümlede daha önceki padişahların sorumlu davrandıkları söylenmiştir. Yine devamında “*Evvelce ev başına kırkar, ellişer akçe alınırken şimdi her kişiden iki yüz akçe ve her ev halkından üç yüz akçe, her koyun başına bir akçe tayin olundu.*” (s.

74) alınan verginin adaletsiz temin edildiği eleştirilmiştir. Aynı sayfada “*İlmiyeye ait yüksek makamların şunun bunun aracılığı ile verilmesi doğru değildir. En bilgisi hangisi ise ona verilmesi gerekir.*” (s. 74) cümlesiyle memuriyete adaletsiz yerleşmeler eleştirilmiştir.

Lale Devri hakkında kısa bir bilgi verilmiş ve ardından “*...Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi fen ve sanat alanlarındaki gelişmeleri görmek, Fransa ile ilgili daha fazla bilgi edinebilmek amacıyla Paris’e gönderilmişti. Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi’nin sefaretnamesinde (elçilerin tuttuğu rapor) verdiği bilgiler Osmanlının modernleşmesine önemli katkılar sağlamıştır.*” (s. 75) şeklindeki cümlelerle Osmanlı’nın batıdaki gelişmeyi öğrenmek için elçi göndermesi olayı anlatılmıştır. Burada bilimsellik değerine yer verilmiştir. Sayfanın devamında “*...Böylece Lale Devri’nde Said Çelebi ile İbrahim Müteferrika 1727’de ilk Osmanlı matbaasını kurmuştur. Matbaa sayesinde kitap sayısı artmış ve fiyatı ucuzlamıştır. Bilginin yayılması kolaylaşmıştır.*” (s. 75) şeklindeki cümlelerde yine bilimsellik değeri bulunmaktadır.

Sultan III. Ahmed’in çeşme yaptırarak göstermiş olduğu yardımseverlik;

“Lale Devri’nin ilk mimari eserlerinden biri III. Ahmed Çeşmesi’dir. Bu çeşme bol çiçekli dış bezemeleriyle geleneksel Türk çini işçiliğinin de en güzel örneklerindendir. Sultan Ahmed Çeşmesi’nin saray kapısına bakan yönünde III. Ahmed’in şu mısrası yazılıdır: “Aç besmeleyle iç suyu, Han Ahmed’e eyle dua.” (s. 76).

Cümleleriyle anlatılmıştır. Ayrıca çeşmenin estetik olarak güzelliğinden bahsedilmesi ile estetik değerine yer verilmiştir.

“III. Selim hedeflediği ıslahatlar için henüz şehzade iken Fransa Kralı XVI. Louis ile mektuplaşıp ondan bazı tavsiyeler almıştır. III. Selim ıslahatlara başlamadan önce halkın, askerlerin ve ulemanın ileri gelenlerinden devletin zayıflamasının nedenleri ve neler yapılması gerektiği hakkında görüşlerini bildirmelerini istemiştir. Bunun üzerine III. Selim’e ikisi yabancı olmak üzere 22 rapor sunulmuştur. Bu raporlarda askerî sorunlar ve bunların çözümleri hakkında görüşlerin yanı sıra idari ve sosyal meselelere de değinilmiştir.” (s. 77).

Burada III. Selim’in devletin zayıflama nedenlerini araştırması konusu Onun duyarlılığını göstermektedir. Devamında Ebubekir Ratıp Efendi’nin Avrupa’ya elçi olarak gönderilmesi sonucunda yazdığı ve III. Selim’e sunduğu sefaretnamede geçen

konular anlatılmıştır. “...Avusturya’da köy ve kasabaların idare şekilleri, halkın durumu, alınan vergiler, fakirler hakkında alınmış tedbirler ve yollar hakkında bilgiler vermiştir. Ayrıca devlet adamlarının yerli kumaş kullanması ve vergilerin düzenli olarak toplanması konusunda birtakım tavsiyelerde bulunmuştur.” (s. 77). Şeklinde verilen cümlelerde Avusturya’daki halkın sosyal yaşamından, vergilerden, köy ve kasabaların idare şeklinden bahsetmesi ile adalet ve duyarlılık değerleri bulunmaktadır. Ayrıca Avrupa’ya elçi göndermesi ve araştırma yaptırması Onun sorumluluk sahibi bir şahsiyet olduğunu da göstermektedir.

“III. Selim... Nizam-ı Cedid (yeni düzen) adı verilen yenilikler yapmıştır. Nizam-ı Cedid adıyla Avrupa tarzında bir askerî ocak kurmuş ve bu ocağın masraflarını karşılamak için İrad-ı Cedid adıyla yeni bir hazine oluşturmuştur. Avrupa başkentlerinde (Paris, Londra, Berlin, Viyana) daimî elçilikler açılmıştır. Batı dillerinde yazılmış önemli eserler Türkçeye çevrilerek Batı düşüncesinin ülkeye girmesine hız verilmiştir.” (s. 77).

III. Selim’in Batı tarzı yenilikler yapması onun çalışkan ve sorumlu davrandığını göstermektedir.

“II. Mahmud Dönemi’nde, bozulan ve devlete zarar veren Yeniçeri Ocağı kaldırılmıştır. Yerine “Asakir-i Mansure-i Muhammediye” adıyla yeni bir ordu kurulmuştur.” (s. 78). Bu durum II. Mahmud’un çalışkan ve sorumluluk sahibi olduğunu, aynı zamanda yenilikçi bir şahsiyet olduğunu göstermektedir. “II. Mahmud Dönemi’nde klasik eğitim veren okulların dışında Avrupa tarzında yeni okullar açılmıştır. Bu okulların amaçlarından biri de yabancı dil bilen insan yetiştirmektir. Bu dönemde Avrupa’ya öğrenciler gönderilmiştir.” (s. 79). Burada II. Mahmud’un çalışkanlığı, duyarlı davranışı, bilime verdiği önem anlatılmıştır. Aynı zamanda modernlik yanlısı, gelişmelere açık ve ilerlemeci bir tutum sergilediğini görülmektedir.

Türk toplumunun yardımseverliği kitapta şu cümlelerle anlatılmıştır:

“Charles Fellows (Çars Fellov) notlarında “Türkler arasında yaşayan birisinin dikkatini çeken temel özellik onların konukseverlikleridir. Bunu, bulunduğum her yerde paşadan dağ başındaki çadırında yaşayan yörüğe kadar herkeste gördüm. Hangi dinden hangi milletten olursa olsun ayırım gözetmeksizin herkesin tek düşüncesi vardır:

Yabancınn karnnnı doyurmak.” diyerek Osmanlı toplumundaki konukseverliğe dikkat çekmiştir.” (s. 85).

Türklerin bıraktığı kültürel mirası anlatan şu cümlelere yer verilmiştir:

“Manuel Serrano Sanz (Manuel Serano Senz) adlı seyyah “Türkiye’nin Dört Yılı (1552-1556)” adlı eserinde ”Bıaktıkları hayrat hangi çeşit olursa olsun bizdekinden fazladır. Dört sultan tarafından yapılan dört büyük caminin etrafı hayrat ile doludur. Kasabalar ve تنها yol kıyılarına yolcular için kervansaraylar yaptırır, yollar açtırırılar. Su olmayan yerlere çeşmeler ve tuvaletler yaptırırılar. Halkın ücretsiz faydalandığı bu yapılar öyle muhteşemdir ki saraya benzerler.” demiştir.” (s. 86).

Türk toplumunun halkın ücretsiz faydalanacağı eserler yaptırması yardımseverlik ve duyarlılık değerlerini, çalışkan ve sorumluluk sahibi olduklarını göstermektedir. Ayrıca tarihi ve kültürel eserler bıraktıkları için burada estetik değerinden de söz edilebilir.

“Osmanlı, mimari eserlerinde hayvanları korumayı da ihmal etmemiştir. Yine kuşlar için büyük yapıların çatılarına ya da duvarlarına kuş evleri yapılmıştır. Mezar taşlarına kuşların su içebileceği bölümler yaptırmıştır...” cümleleri veriştir. Daha sonra Türklerin duyarlılığı ve yardımseverliğini yabancıların gözünden cümleler verilerek anlatılmıştır.

“Helmuth Von Moltke (Helmut Fon Molki) “Türkiye Mektupları” adlı eserinde ”Türkler hayırseverliklerini hayvanlara karşı bile gösterirler. Üsküdar’da bir kedi hastanesi bulunur, Bayezid Camisi’nin avlusunda da güvercinler için bir bakım yeri vardır.” diye yazmıştır. Manuel Serrano Sanz eserinde “Sadece insanlara değil, hayvanlara da yapılan iyilik çok büyük sevaptır. Bazı insanlar denizdeki balıklara ekmek atarlar.” yazmaktadır.” (s. 86).

“Şehzadebaşı Camii ve Kısa Bir Anı” başlığı altında Şehzadebaşı Camisi’nin restorasyonunu yapan inşaat mühendisi yaşadıkları bir olay anlatılmıştır. Bu caminin restore edilmesi olayı, kemerleri sökmeye başlayınca bir cam şişe buldukları ve içinde bir not olduğu anlatılmıştır. Mimar Sinan tarafından yazılan bu notta şu bilgilere yer verilmiştir:

“Bu kemeri oluşturan taşların ömrü yaklaşık 400 senedir. Bu müddet zarfında bu taşlar çürümüş olacağından siz bu kemeri yenilemek isteyeceksiniz. Büyük bir ihtimalle yapı teknikleri de değişeceğinden bu kemeri nasıl yeniden inşa edeceğinizi bilemeyeceksiniz. İşte bu mektubu

ben size bu kemeri nasıl inşa edeceğinizi anlatmak için yazıyorum.” (s. 87).

Devamında ise Mimar Sinan’ın ne kadar çalışkan ve sorumluluk sahibi bir şahsiyet olduğu şöyle anlatılmıştır:

“Bu mektup bir insanın yaptığı işin kalıcı olması için gösterebileceği çabanın insanüstü bir örneğidir. Bu mektubun ihtişamı Mimar Sinan’ın taşın ömrünü bilmesi, yapı tekniğinin değişeceğini bilmesi 400 sene dayanacak kağıt ve mürekkep kullanması gibi yüksek bilgi seviyesinden gelmektedir. Şüphesiz bu yüksek bilgiler de o koca mimarın erişilmez özelliklerindendir. Ancak erişilmesi gerçekten zor olan bu bilgilerden çok daha muhteşem olan 400 sene sonraya çözüm üreten sorumluluk duygusudur.” (s. 87).

Osmanlı Dönemindeki hat sanatı kitapta şu cümlelerle anlatılmıştır: *“Hat güzel yazı yazma ve süsleme sanatıdır. Bu işi yapanlara da hattat denir. Osmanlı’nın meşhur hattatları; Şeyh Hamdullah, Ahmet Karahisarî, Hafız Osman, Dedezade gibi isimlerdir. Osmanlı döneminde Anadolu’da özel bir ekol oluşmuş ve büyük hattatlar yetişmiştir.”* (s. 90). Hat sanatından ve ünlü hattatlardan bahsedilmesi burada estetik ve bilimsellik değerlerine yer verildiğini göstermektedir.

4.3. BİLİM, TEKNOLOJİ VE TOPLUM

Tablo 3: Bilim, Teknoloji ve Toplum Öğrenme Alanında Yer Alan Değerler ve Şahsiyetler

Değer	Sınıf	Şahsiyet
Bilimsellik	4	Humphrey Davy, Warren de la Rue, Thomas Edison, Peter Hewitt, Claude Chappe, Samuel Morse, Alexander Graham Bell, Marconi, Martin Cooper, Leonardo Da Vinci, Hezarfen Ahmet Çelebi, Lagari Hasan Çelebi, Montgolfier Kardeşler, Henri Giffard, Ferdinand von Zeppelin, John Montgomery, Wright Kardeşler, George Mestral
	5	Eflatun, Albert Einstein, Isaac Newton, Cahit Arf
	6	Atatürk, Osman Turan, Hulusi Behçet, Nüzhet Gökdoğan, Gazi Yaşargil, İbrahim Ethem, Süleyman Ferit Eczacıbaşı, Jules Verne, Einstein (Aynştayn)
	7	Harezmi, Ali Kuşçu, Uluğ Bey,

		Fatih Sultan Mehmed, Katip Çelebi, İbn Sina, Hazini, Roger Bacon, Cezeri, Farabi, Piri Reis, Atatürk, İbn Haldun, Johann Gutenberg, Tales, Pisagor, Aristo, Biruni, Galileo, Macellan, Denis Papin, Thomas Sarvery, James Watt, Newton, Feynman, Marie Curie, Bruno, Hz. Muhammed, Gazneli Mahmud, Montesquieu
Çalışkanlık	4	Thomas Edison, Wright Kardeşler, George Mestral
	5	Albert Einstein, Isaac Newton, Cahit Arf
	6	Osman Turan, Nüzhet Gökdoğan
	7	İbn Sina
Duyarlılık	6	Atatürk
Dürüstlük	6	Einstein, Atatürk
Özgürlük	7	Montesquieu, Atatürk, Galileo
Saygı	6	Atatürk
Tasarruf	4	Peter Hewitt
	7	Abdurrahman El-Hazini

“Bu öğrenme alanında öğrencilerden; yenilikçi, eleştirel ve bilimsel düşüncenin bilim ve teknolojiadaki gelişmelerin temeli olduğunu; bilim ve teknolojinin gelişim sürecini ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini kavrayarak bilgiye ulaşmada teknolojiyi kullanma becerisi edinmeleri beklenmektedir. Öte yandan, teknolojilerin günlük hayatla ne derecede ilişkili olduğunu öğrenirken bazı teknolojik ürünlerin doğaya verdiği zararları tartışır. Bilimsel eserlerin yasalarla korunduğunu fark ederek akademik dürüstlük ilkelerini dikkate alır.” (MEB, 2018, s. 11).

4.3.1. Bilim, Teknoloji ve Toplum Öğrenme Alanı 4.Sınıf Düzeyine Ait

Bulgular

Bu öğrenme alanı işlenirken bilimsellik ve doğal çevreye duyarlılık gibi değerlerin kazandırılacağı öğretim programında yer almaktadır (MEB, 2018, s. 15).

4. Sınıf ders kitabında bilimsellik, çalışkanlık ve tasarruf değerleri verilmiştir. Bilimsellik değeri incelendiğinde daha çok yabancı bilim insanları ve mucitlerin bulunduğu görülmüştür. Bu şahsiyetler; Humprey Davy, Warren de la Rue, Thomas Edison, Peter Hewitt, Claude Chappe, Samuel Morse, Alexander Graham Bell, Marconi, Martin Cooper, Leonardo Da Vinci, Hezarfen Ahmet Çelebi, Lagari Hasan

Çelebi, Montgolfier Kardeşler, Henri Giffard, Ferdinand von Zeppelin, John Montgomery, Wright Kardeşler, George Mestral'dır. Burada toplam 18 şahsiyetten sadece 2'sinin yerli şahsiyet olduğu görülmektedir. Bunlar ilk uçuş denemeleri yapan Hezarfen Ahmet Çelebi ve Lagari Hasan Çelebi'dir.

Çalışkanlık değeri Thomas Edison, Wright Kardeşler, George Mestral olmak üzere 3 şahsiyet üzerinden aktarılmıştır. Tasarruf değerinin verildiği şahsiyet ise Peter Hewitt'dir.

“Ampulün icadına yönelik ilk çalışmaları 1802 yılında İngiliz Humprey Davy (Hampri Devi) başlattı... 1840 yılında Warren de la Rue (Varın dö la Ru), Davy'nin bu yöntemini geliştirdi....” (s. 104). Ampulün icadını anlatan bu cümlelerle bilimsellik değeri aktarılmıştır. Hemen ardından Thomas Edison (Tamıs Edison)'un çalışmaları anlatılmıştır ve *“Edison defalarca başarısızlığa uğramasına rağmen denemelerinden vazgeçmedi. Bu sabırlı çalışmalarının sonunda da karbon teli kullandığı, uzun süre yanan, yüksek verimli lambayı üretti.”* (s. 104) cümleleriyle bilimsellik ve çalışkanlık değeri verilmiştir. Burada Edison'un sabırlı ve çalışkan oluşu, pes etmeyerek başarıya ulaşması örneğinden bilim insanlarının çalışkanlığı öğrencilere model olarak yansıtılmıştır.

Bilimsellik değerinin yoğun bir şekilde yer verildiği bu öğrenme alanında *“1901'de Peter Hewitt (Pitir Hevit) floresan lambaların başlangıcı olan mavimsi beyaz ışık yayan cıvalı buhar lambasını icat etti...”* (s. 105) cümlesiyle bilimsellik ve hemen ardından floresan lambaların daha az enerji harcaması anlatılarak tasarruf değerine de yer verildiği görülmektedir. Burada tasarrufa dikkat çekilmek istenmiştir.

Telgrafın bulunuşu ise şu cümlelerle anlatılmıştır: *“Bir teknoloji ürünü olarak ilk mesaj iletme makinesi 1793'te Fransız Claude Chappe (Kuloud Şape) tarafından icat edildi. Chappe makinesine “uzaktan yazan” anlamında “telgraf” adını verdi.”* (s. 106). Bu buluşun devamı niteliğinde ise elektrikli telgrafın bulunuşu anlatılmıştır.

“İşaretle haberleşme sistemi 1840'lardan itibaren yerini Amerikalı mucit Samuel Morse'un (Samuel Mors) elektrikli telgrafına bıraktı. Morse'un telgrafi makine üzerindeki kalemin karşıdan gelen elektrik akımının etkisiyle rulo kâğıt üzerinde çizgiler bırakması esasına

dayanıyordu. Morse, akımın süresine göre kısa ve uzun olabilen bu çizgileri kodlayarak bir alfabe hâline getirdi.” (s. 106).

Hemen ardından ise telefonun icadı yer almıştır. “*Elektrikli telgrafın icadından sonra haberleşme teknolojisindeki gelişmeler hızlandı. Amerikalı mucit Alexander Graham Bell (Aleksandır Gıraham Bel) elektrik akımının ses titreşimlerinin etkisiyle değiştiğini keşfetti. Bu keşfinden yola çıkarak 1876’da sesin teller aracılığıyla iletilmesini sağlayan telefonu icat etti.*” (s. 107). Sonrasında şu cümlelerle telsizin icadı anlatılmıştır:

“Graham Bell’in icat ettiği sabit telefonla haberleşmek için dünyanın her yerine kablo döşenmesi gerekiyordu. Ancak bu çok zor ve masraflı bir işti. Bunun üzerine bilim insanları çalışmalarını telsiz haberleşme üzerinde yoğunlaştırdı. Bu gayretlerin sonucunda radyonun da mucidi olan İtalyan bilim insanı Marconi (Markoni) 19. yüzyılın sonlarına doğru telsiz denilen haberleşme cihazını icat etti.” (s. 107).

Son olarak da cep telefonunun icadından bahsedilmiştir. “*1973 yılında Martin Cooper (Martin Kupır) telsiz teknolojisini geliştirerek cep telefonuna dönüştürdü. İlk cep telefonu 850 g ağırlığında, 25x8x4 cm boyutlarında bir tuğlaya benziyordu.*” (s. 107). Birbirinin devamı niteliğinde olan bu icatların art arda verilmesi konuyu tamamlayıcı olmuştur. Aynı zamanda mucitler üzerinden bilimsellik ve çalışkanlık değerleri aktarılmıştır. Bu buluşların bugünkü haberleşme teknolojisinin temelini oluşturduğu ve hayatımızı kolaylaştırdığı gerçeğini hepimiz kabul etmekteyiz. Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir husus ise bilimin birikimli yani yığılarak ilerleyişidir. Yani bu şahsiyetler birbirinin devamı niteliğinde icatlar yaparak haberleşme teknolojisini geliştirmiştir. Bu konu da bilimsellik değerini ve bilimsel çalışmaların özellikleri ön plana çıkarılmaktadır.

Aşağıdaki cümlelerde ise ilk uçuş denemeleri ve uçağın bulunuşu anlatılmaktadır:

“Kuşlar gibi uçabilmek, insanoğlunun tarih boyunca en büyük özlemlerinden biri olmuştur. İlk motorlu uçak 1903 yılında icat edilmiş olsa da uçma gayretlerinin başlangıcı daha eskilere gider. Örneğin Leonardo Da Vinci (Leonardo Da Vinsi 1452-1519) kuşlardan ilham alarak uçan araçlar tasarlamıştır. 17. yüzyılda İstanbul’da yaşayan Hezarfen Ahmet Çelebi, kollarına kanat takarak uçma denemesinde bulunmuştur. Lagari Hasan Çelebi ise sırtına bağladığı roketle göğe yükseldikten sonra paraşütle denize inmiştir.” (s. 108)...“Uçma

alışmaları yıllar geçtikçe yoğunlaşmıştır. Fransa’da yaşayan Joseph ve Etienne Montgolfier Kardeşler (Jozef Etyen Mongolfiye) 1783’te ilk defa balonla uçmayı başardılar.” (s. 108)...“1852 yılında Fransız mühendis Henri Giffard (Henri Cifard) 160 kg ağırlığındaki bir buhar makinesini hidrojenle dolu bir torbanın altına takarak Paris’ten 30 km uzaklıktaki Trappes’e uçmayı başardı. Bu hava aracı Alman mucit Ferdinand von Zeppelin (Ferdinand von Zeplin) tarafından daha da geliştirildi ve onun adıyla tanındı.” (s. 108)...“1883 yılında Amerikalı John Montgomery (Con Montgomeri) kontrol edilebilir ilk planr yaptı.” (s. 108)...“İnsanoğlunun uçma serüveninin dönüm noktası Amerikalı Wright Kardeşlerin 1903 yılındaki uçuş denemesi oldu. Orville (Orvil) ve Wilbur Wright (Vilbur Rayt) kendilerinden önceki motorsuz araçlarla yapılan uçma denemelerinden aldıkları ilhamla ilk motorlu uçağı yaptılar.” (s. 108).

İlk uçuş denemeleri anlatırken yerli ve yabancı mucitlere yer verilmesi bilimsellik değerinin evrensel niteliğini yansıtmaktadır.

“Elli dokuz saniye süren ilk uçuşta Orville Wright havada 280 metre yol aldı. Wright Kardeşler bu başarılı denemenin ardından çalışmalarına devam ettiler. Uçağın kalkış ve inişini kolaylaştırıp onu yönlendirmek için hareketli kanat sistemini geliştirdiler. 1909 yılında da bir uçak fabrikası kurdular.” (s. 109).

Wright Kardeşlerin kanat sistemi geliştirip uçak fabrikası kurması onların alışkan ve bilime önem veren şahsiyetler olduğunu göstermektedir. Cırt cırt bantın mucidi George Mestral’in bu buluşunun hikayesi anlatılmıştır:

“Cırt cırt bantların mucidi İsviçreli elektrik mühendisi George Mestral (Cor Mestrıl) pantolon düğmelerinin kopmasından şikyetidir. Soruna kalıcı bir çözüm bulmanın yollarını arayan Mestral bir gün köpeğiyle birlikte kırlarda dolaşmaya çıkar. Eve döndüğünde pantolonuna ve köpeğinin bacaklarına pıtrakların takılmış olduğunu görür. Mestral pıtrakları mikroskobunda incelediğinde dikenlerin uçlarında minik kancalar olduğunu fark eder. Bu kancalar sayesinde pıtraklar giysilere ve hayvanların tüylerine sıkıca tutunmaktadır. Mestral, doğada gördüğü bu durumu iki parçayı birbirine yapıştırma yöntemi olarak kullanmaya karar verir. Yapması gereken parçalardan birinin yüzeyini sert minik kancalarla diğerini ise bu kancaların takılacağı yumuşak halkalarla kaplamaktır. Mestral ham madde olarak önce pamuğu kullanır. Pamuğun bu iş için zayıf bir malzeme olduğunu anlayanca daha dayanıklı olan naylona yönelir. Sabırla sürdürdüğü çalışmalarının sonucunda biri kancalı diğeri ilmekli iki şerit üretmeyi başararak 1955 yılında cırt cırtın patentini alır.” (s. 110).

Mestral'in tesadüfen üzerine takılan pıtrakları araştırması sonucunda cırt cırt bandını bulması onun çalışkan biri olduğunu göstermektedir. Yani çalışkanlık ve bilimsellik değerlerine yer verilmiştir.

Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanında bilimsellik ve çalışkanlık değerleri ön plandadır aynı zamanda icatlar, mucitler ve bilim insanları anlatılmıştır.

4.3.2. Bilim, Teknoloji ve Toplum Öğrenme Alanı 5.Sınıf Düzeyine Ait Bulgular

Bu öğrenme alanı işlenirken dürüstlük, çalışkanlık ve bilim etiği gibi değerlerin kazandırılacağı sosyal bilgiler öğretim programında verilmiştir (MEB, 2018, s. 18).

5.sınıf ders kitabında bilimsellik ve çalışkanlık değerlerine rastlanmıştır. Bu değerler Albert Einstein, Isaac Newton, Cahit Arf olmak üzere 3 şahsiyet üzerinden verilmiştir. Ayrıca Eflatun'un "*İhtiyaç, bütün icatların anasıdır.*" (Şahin, 2018, s. 106) sözüyle bilimsellik değerine dikkat çekilmiştir. Bu cümleden anlaşılabileceği gibi burada tam anlamıyla bilimsellik değeri bulunmamaktadır. Ancak bilime duyulan ihtiyaç ve bilimin önemine yapılan vurgu görülmektedir.

Albert Einstein (Albirt Aynştayn)'ın kişiliğinden ve hayatından bahsedilmiş; Kendisini "*Benim özel yeteneklerim yok. Sadece tutkulu bir biçimde meraklıyım.*" (s. 107) şeklinde tanımladığı söylenerek bilim insanlarının yüksek hayal gücüne ve araştırmacı kişiliğine değinilmiştir. Ayrıca Einstein'ın "*Hayatında hiç hata yapmamış insan yeni bir şey denememiştir.*" Sözüden bilimsellik ve çalışkanlık değerleri anlaşılmaktadır.

Isaac Newton (Ayzek Nivtın)'ın kişiliğinden ve hayatından, geniş hayal gücünden, meraklı ve şüpheci yapısından, çalışmayı, yeni bilgiler öğrenmeyi, gözlem yapmayı, astronomi ve matematik kitapları okumayı sevmesinden bahsedilerek onun bilimsel ve çalışkan yönleri anlatılmıştır. Burada bilim insanlarının araştırmacı, meraklı ve çalışkan olma özelliklerini görmekteyiz. Yine aynı yerde verilen Newton'ın "*Eğer benim araştırmalarım bazı yararlı sonuçlar veriyse bunlar sadece çalışma ve tutarlı bir düşünme sayesinde olmuştur.*" (s. 108) sözü ile öğrenciler çalışmaya ve bilime teşvik edilmek istenmiştir.

“Kendi adıyla anılan Arf Sabiti, Arf Halkaları ve Arf Kapamışları gibi terimleri bularak matematik ve bilim dünyasına katkıda bulunmuştur.” (s. 111) gibi cümlelerle Cahit Arf’in hayatı ve kariyerinden bahsedilerek bilimsellik ve çalışkanlık değerleri verilmiştir.

4.3.3. Bilim, Teknoloji ve Toplum Öğrenme Alanı 6.Sınıf Düzeyine Ait Bulgular

Bu öğrenme alanı işlenirken bilimsellik değerinin verileceği sosyal bilgiler öğretim programında belirtilmiştir (MEB, 2018, s. 21). Bu öğrenme alanında 6. Sınıf SB ders kitabında bilimsellik, çalışkanlık, duyarlılık, dürüstlük ve saygı değerleri verilmiştir. Bilimsellik değeri Atatürk, İbrahim Refik Saydam, Osman Turan, Hulusi Behçet, Nüzhet Gökdoğan, Gazi Yaşargil, İbrahim Ethem, Süleyman Ferit Eczacıbaşı, Jules Verne, Einstein (Aynştayn) olmak üzere 10 şahsiyet üzerinden verilmiştir. Çalışkanlık değeri Osman Turan ve Nüzhet Gökdoğan’la, Duyarlılık ve saygı Atatürk ile verilen değerlerdir. Dürüstlük değeri ise Einstein ve Atatürk ile aktarılmıştır.

“Atatürk, bilim ve teknolojinin toplumsal gelişim için gerekli ve önemli olduğunu vurgulamıştır. Bilimsel düşünme becerisinin halk içinde yayılması için çaba harcamıştır. Cumhuriyet’in kuruluşunun ilk yıllarından itibaren Türkiye’deki bilim ve teknolojinin gelişimine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu amaçla sosyal bilimler başta olmak üzere sağlık ve teknoloji alanlarında çeşitli kurumlar açılmıştır.” (Yılmaz, Bayraktar, Özden, Akpınar, & Evin, 2018, s. 127) .

Cümleleriyle Mustafa Kemal Atatürk’ün bilime verdiği önem üzerinden bilimsellik değeri ön plana çıkarılmıştır. Yine aynı sayfada *“Atatürk’ün “Dünyada her şey için, uygarlık için, yaşam için, başarı için en hakiki mürşit ilimdir, fendir.” sözü size ne ifade etmektedir? Tartışınız.”* (s. 129) şeklindeki bir soruyla Atatürk’ün bilime verdiği önem üzerinde durulmuştur. Hemen ardından *“Mustafa Kemal Atatürk bilimsel ve akılcı düşünceyi Türk toplumunun bütün alanlarına hâkim kılmaya çalışmıştır. Kendi ifadesine göre " Akıl ve mantığın halledemeyeceği mesele yoktur.”* (s. 129) cümlelerle Atatürk’ün bilimselliği, akıl ve mantığı üstün tutması konusuna değinilmiştir.

Yine devamında Mustafa Kemal Atatürk'ün sözleriyle bilimselliğe verdiği önem desteklenmiştir: *“Akılcılığın zorunlu sonucu bilimselliktir. Bilimler, akıl yolu ile yapılan zihinsel çalışmalardan çıkar. Akıl ve bilim her türlü gelişmenin kaynağıdır.”* (s. 129). *“...Hanımlar, beyler milletimizin siyasi ve toplumsal yaşamında, düşünce eğitiminde kılavuzumuz bilim ve fen olacaktır.”* (s. 129). Sözüyle yapacağı çalışmalarda akli ve bilimi rehber alacağını göstermiştir.

“Cumhuriyetin ilanından günümüze bilim ve teknoloji alanlarında önemli çalışmalar yapılmıştır. Üniversitelerin kurulması, yurt dışına öğrencilerin gönderilmesi Atatürk döneminin önemli gelişmelerindendir. Ülkemizde 1983 yılında bilim ve teknoloji politikalarının belirlenmesi amacıyla bir çalışma yapılmıştır. Bunun sonucunda Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu kurulmuştur. Bu Kurul, bilim ve teknoloji politikalarının tespitinde önemli rol oynar.” (s. 129).

Burada Atatürk döneminde bilimsel çalışmalardan bahsedilmiştir.

“Cumhuriyet döneminde birçok bilim insanı yetişmiştir. Bu bilim insanları arasında İbrahim Refik Saydam, Osman Turan, Hulisi Behçet, Nüzhet Gökdoğan gibi isimler sayılabilir.” (s. 129). Burada adı geçenlerin ve cumhuriyet döneminde yetişen daha birçok bilim insanının aşağıda biyografisi verilmiştir.

Osman Turan (1914-1978)

“Selçuklu devri Türk tarihi ve medeniyeti araştırmalarıyla tanınan bilim insanıdır. 1914'te Trabzon'da doğdu. Dil Tarih Coğrafya Fakültesinden 1940 yılında mezun oldu. Mezun olduğu fakültede asistan olup Türk-İslâm Tarihi derslerini okuttu. 1941'de On İki Hayvanlı Türk Takvimi adlı teziyle doktor, 1944'te doçent, 1951'de de profesör oldu. Osman Turan, 1941'de yayınlanan “On İki Hayvanlı Türk Takvimi” adlı eseriyle ilim âleminde tanındı. Eserlerinde Selçuklu tarihini ve Türklerin dünya tarihine katkılarını aydınlatmaya çalıştı.” (s. 129).

Eğitim ve akademik hayatından bahsedilmiş yani bilimsellik ve çalışkanlık değerleri verilmiştir.

Nüzhet Gökdoğan (1910-2003)

“Nüzhet Gökdoğan, İstanbul'da doğmuş ve eğitiminin büyük bir bölümünü burada tamamladıktan sonra Fransa'ya gitmiştir. Nüzhet Gökdoğan, yurda döndüğünde İstanbul Üniversitesinde görev almıştır. Burada Gök Mekaniği ve Astronomi ile ilgilenmiş ve üniversitenin yerleşkesine bir de gözlemevi kurdurmuştur. O, aynı zamanda 1948'de bazı öğretim üyeleriyle birlikte Türk Matematik Derneğini, Türk

Üniversiteli Kadınlar Derneğini ve Türk Astronomi Derneğini kurmuştur. Nüzhet Gökdoğan, aynı zamanda Astronomi bölümüne 46 yıl hizmet etmiştir.” (s. 130).

Nüzhet Gökdoğan’ın gözlemevi ve dernekler kurması onun bilime verdiği değeri ve bilimsel bilgiyi herkese ulaştırma çabasını göstermektedir. Kendisi Cumhuriyet döneminin ilk kadın bilim insanlarından. Burada bilimsellik ve çalışkanlık değerleri yer almaktadır. Aynı zamanda bilimsellik değerinde kadın bilim insanına yer verilmiş olması ders kitabının entelektüel zenginliğini göstermektedir ve bu biyografi eşitlik değerini de barındırmaktadır.

“Cumhuriyet Dönemi’nde önemli aşamaların kaydedildiği dallardan birisi de tıptır. Mustafa Kemal Atatürk tıbbın önemine sık sık işaret etmiştir. Bu dönemde hastaneler, sağlık ocakları, Verem Savaş Derneği gibi kurumlarla Refik Saydam Hıfzısıhha Enstitüsü kurulmuştur.” (s. 130). Burada Atatürk’ün tıp bilimine verdiği önem ve gösterdiği duyarlılık yer almaktadır.

Sonrasında yerli ve yabancı bilim insanlarının kısa biyografileri verilerek bilimsellik değerine dikkat çekilmiştir.

Prof.Dr.Gazi Yaşargil (1925-)

“Gazi Yaşargil, tıp bilimi ve tıbbın felsefi yönüyle yakından ilgilenen bir bilim insanıdır. Tıp biliminde sinir sistemi ve buna bağlı olarak Nöroşirürji (Beyin cerrahi) ile ilgilenmektedir. 1999 yılında yılın beyin cerrahı unvanını almıştır. Beyin, sinir ve damar ilişkisi üzerinde çalışmaktadır.” (s. 130).

“Sağlık sektöründe ilaç ve ilacın kullanımı, ilacın üretimi ya da genel adıyla ilaç endüstrisi, Cumhuriyet sonrası ele alınan önemli konulardandır. Bu konuda büyük hizmetler verenlerden birisi İbrahim Ethem diğeri ise Süleyman Ferit Eczacıbaşı’dır.” (s. 130). Burada sağlık sektöründen bahsedilerek bilimsellik değerine yer verilmiştir.

Aziz Sancar (1946-)

“Kazandığı Nobel Ödülü ile bizi gururlandıran Aziz Sancar önemli bir bilim insanıdır. Mardin’de doğan Aziz Sancar, tıp eğitimini İstanbul’da tamamladıktan sonra Amerika’ya gitmiş ve çalışmalarına orada devam etmiştir. DNA onarımı üzerine yaptığı çalışmalarla ün kazanmış, uzun yıllar boyunca kendisini bilime adanmasının en büyük meyvesini 2015 Nobel Kimya Ödülü ile almıştır. Aziz Sancar, ülkesinin

ilerlemesi için yaptığı konuşmalarla insanların hayranlığını kazanmıştır.” (s. 130).

Aziz Sancar’ın bilimsel çalışmalarıyla Nobel ödülü alması bilimsellik değerini, ülkesinin ilerlemesi için konuşmalar yapması ise onun vatansever bir şahsiyet olduğunu göstermektedir.

“Jules Verne(Jul Vern), 1865 yılında “Ay’a Seyahat” romanını yazdığında, “Ay’da yaşam var mıdır?” sorusu bilimsel olarak ele alınamaz bir soruydu. Çünkü oraya gitmek, örnek alıp incelemek gibi veri toplama olanakları hayal bile edilemiyordu. Jules Verne, bu romanıyla bir hayal sundu. Aradan geçen yaklaşık 100 yıl içerisinde bilim insanları bu soruyu bilimsel olarak cevaplayabilmek için gerekli bilgi ve donanıma sahip oldular. Jules Verne, birçok teknolojik icadı hayal etmiş ve eserlerinde bu icatlara yer vermiştir.” (s. 132).

Jules Verne’nin hayal gücünün bilime ilham vermesi söz konusudur. Sadece Ay’a Seyahat eseri değil diğer eserleri de birçok icada temel fikir kaynağı oluşturmuştur. Öngördüğü ve günümüzde yapıp kullanılmış olan icatlar ders kitabında aşağıdaki gibi geçmektedir.

“Elektrikle Çalışan Denizaltı: Jules Verne “Denizler Altında 20.000 Fersah” adlı eserinde Kaptan Nemo, okyanusları Nautilus (Natilus) isimli ve elektrikle çalışan bir denizaltıyla aşmıştır. Denizaltılar günümüzde denizler hakkında yapılan araştırmalarda kullanılan en önemli araçlardandır.” (s. 132). Bu eser elektrikli denizaltı yapımı konusunda bilime fikir vermiştir.

“Güneş Yelkeni: Jules Verne, 1865’te yazdığı “Ay’a Seyahat” isimli kitabında Dünya’nın yörüngesinde yer alacak olan hafif aksamli uzay araçlarından bahsetmiştir. Günümüzde NASA (Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi), bu araçlara NanoSail (Güneş Yelkeni) adını vermiştir.” (s. 132). Bu eser uzay araştırmaları konusunda Jules Verne’in öngörülü olduğunu göstermektedir.

“Ay Modülü: Jules Verne günümüzde ay modülü olarak bilinen ve koni biçimde olup içinde insan taşıyabilen uzay aracını öngörmüştür.” (s. 132). Ay modülünü öngörmesi yine hayal gücü sayesinde bilime fikir oluşturduğunu göstermektedir.

“Okyanusa İnen Uzay Aracı: Ay’a Seyahat” isimli eserinde Verne, uzaydan sorunsuz bir şekilde okyanusa inebilen bir aracı öngörmüştür. Bu araç, günümüzde

Merkür Kapsülü adıyla bilinmektedir.” (s. 133). Yine hayal gücünü kullanarak eserinde anlattığı bir icadın ve olayın gerçekleşmiş olması bilimsellik açısından önemli bir konudur.

“Ünlü fizikçi Einstein (Aynştayn), “Hayal gücü bilgiden daha önemlidir.” diyerek geleceğin mucitlerine yol göstermiştir. Hayal gücü, bilimsel araştırma sürecinin her basamağında önemlidir. Farklı fikirler üretebilmek, uygulanabilir çözümler sunabilmek, özgün sorular ortaya koyabilmek hayal gücü ile mümkündür.” (s. 133). Einstein’ın hayal gücüne verdiği önemi anlatan bu cümleler bilimsel çalışmaların hayal etmekle ve denemekle başladığını göstermektedir. Burada bir bilim insanı olan Einstein şahsiyeti üzerinden bilimsellik değeri verilmiştir.

“Tarihi yazan, tarihi yapana sadık kalmazsa sonuç insanlığı şaşırtacak bir şekil alır.” sözüyle Mustafa Kemal Atatürk’ün verdiği mesajı tartışınız.” (s. 136). Atatürk’ün sözü objektifliği ön plana çıkarmaktadır. Yani değerler eğitimi açısından bakılırsa burada saygı ve dürüstlük değerleri görülebilir.

4.3.4. Bilim, Teknoloji ve Toplum Öğrenme Alanı 7.Sınıf Düzeyine Ait Bulgular

Bu öğrenme alanı işlenirken bilimsellik ve özgürlük gibi değerlerin kazandırılacağı SB öğretim programında verilmiştir (MEB, 2018, s. 24).

Sosyal bilgiler 7. Sınıf ders kitabında bilim, teknoloji ve toplum öğrenme alanında bilimsellik, çalışkanlık, özgürlük ve tasarruf değerleri bulunmaktadır. Bilimsellik değeri Harezmi, Ali Kuşçu, Uluğ Bey, Fatih Sultan Mehmed, Katip Çelebi, İbn Sina, Hazini, Roger Bacon, Cezeri, Farabi, Piri Reis, Atatürk, İbn Haldun, Johann Gutenberg, Tales, Pisagor, Aristo, Biruni, Galileo, Macellan, Denis Papin, Thomas Sarvery, James Watt, Newton, Feynman, Marie Curie, Bruno, Hz. Muhammed, Gazneli Mahmud, Montesquieu olmak üzere toplam 30 şahsiyet üzerinden verilmiştir. Bu şahsiyetlerin 13 tanesi yerli 17 tanesi yabancısıdır. Sadece 1 tane kadın bilim insanı yer almaktadır. Bu şahsiyet Marie Curie’dir. Burada dikkat çeken bir konu ise kadın bilim insanlarına yer verilmemiş olmasıdır. Bu da 7. Sınıf ders kitabındaki bu öğrenme alanının bilimsellik ve eşitlik değeri bakımından

yetersiz olmasıdır. Ne yazık ki dünya tarihinde de kadın bilim insanlarına oldukça az yer verilmiştir. Bu durum dikkat edilmesi gereken eleştirel bir konudur.

Bilim insanlarının kısa özgeçmişi ve akademik geçmişi verilecek adlında “biliyor musunuz?” şeklinde bir soruyla da şahsiyetlerin özellikleri verilmiştir. Buradan ders kitabındaki bu şahsiyetlerin bilimsellik ve çalışkanlık değerleri açısından rol oldukları anlaşılmaktadır.

Harezmi (780-850) Bize Sıfırı Tanıtan İnsan

“Matematik alanında yaptığı çalışmalarla “cebir” bilimini geliştirip sistemleştirmiş, matematiğin ayrı bir bilim dalı olarak var olmasını sağlamıştır.” (Gültekin, Akpınar, Nohutcu, Özerdoğan, & Aygün, 2018, s. 135). Matematik biliminin temelini oluşturması nedeniyle bilimsellik değeri yer almaktadır.

“Harezmi Hint sayı sisteminden faydalananarak ilk kez “0” (sıfır) rakamından bahsetmiştir. İki bilinmeyenli denklemlere çözüm yolunu bulmuş ve bilinmeyen işareti “x” simgesini matematik bilimine kazandırmıştır.” (s. 135). Buradan matematikle ilgili konulardaki çalışmalarıyla x simgesi ve sıfır rakamını bulmuş olması aslında matematiğin temelinde Harezmi’nin katkısı olduğunu göstermektedir.

“İlk kez sadece cebir matematiğini ele aldığı eseri 600 yıl boyunca Avrupa’da bu alanda temel eser olarak kullanılmıştır.” (s. 135). İlk cebir kitabını yazması ve bu kitabın Avrupa’da yüzyıllarca kullanılması hem Türk-İslam bilginlerinin başarısını hemde everensel ve kalıcı olduğunu gösterir.

“Matematik, astronomi ve coğrafya bilginidir... Alanında ilk olan bir astronomi kitabı hazırlamıştır. Kitapta Güneş’in, Ay’ın ve o devirde bilinen beş gezegenin hareketleri ile ilgili bilgiler vermiştir.” (s. 135). Harezmi’nin birden çok alanda çalışmalar yapması çok yönlü olduğunu bilimdeki başarısını göstermektedir.

Biliyor Musunuz?

“Harezmî çölde altı kişiyi iki gruba ayırır. Üç kişi kuzeye doğru giderek kutup yıldızının doğduğu zamanı, diğer üç kişi de güneye giderek kutup yıldızının battığı zamanı aynı anda tespit eder. Harezmî sonuçları karşılaştırarak meridyen dairesinin 1 derecelik açısını hatasız olarak hesaplamayı başarır.” (s. 135).

Harezmi'nin meridyen dairesinin açısını hesaplaması anlatılarak onun çalışkanlığı ve bilimsel çalışmalar yaptığına dikkat çekilmiştir.

Ali Kuşçu (1403-1474) Osmanlı'ya Astronomi ve Matematiği Sevdiren İnsan

“Babası, ünlü bilim ve devlet adamı olan Uluğ Bey'in kuşçusu olduğu için “Kuşçu” lakabıyla meşhur olmuştur. Küçük yaştan itibaren matematik ve astronomiye ilgi duyan Ali Kuşçu, Uluğ Bey'in rasathanesinde çalışmıştır. Elçilik görevi ile geldiği İstanbul'da Fatih Sultan Mehmed ile tanışmıştır. Fatih'in davetiyle İstanbul'a gelmiş ve bu yolculuğunda masraflarını karşılaması için Fatih tarafından kendisine günlük 1000 akçe verilmiştir. Bu durum Fatih Sultan Mehmed'in bilim insanlarına verdiği değeri göstermektedir. Günde 200 akçe verilerek Ayasofya Medresesi'ne başmüderris yapılmıştır.” (s. 135).

Fatih'in İstanbul' davet etmesi ve masrafları için Ali Kuşçu'ya destek olması daha sonra ise onu başmüderris yapması hükümdarın bilime ve bilim insanlarına duyduğu saygı ve verdiği değeri göstermektedir. Bu nedenle burada “bilimseverlik” söz konusudur. Devamında “*Fatih Külliyesi'nde bir güneş saati yapmıştır. İstanbul'un enlem ve boylam derecesini belirlemiştir.*” (s. 135) cümleleriyle Ali Kuşçu'nun yaptığı çalışmalar söylenmiştir. Yani bilimsellik değerine dikkat çekilmiştir.

Biliyor Musunuz?

“*Ali Kuşçu'nun Ay'ın şekillerini anlattığı kitabı Uluğ Bey tarafından çok beğenilmiştir. Bu kitap “Bir hükümdarı yerinden kaldıran kitap” unvanını almıştır. Çünkü Uluğ Bey'in çalışmalarına bu kitabın büyük katkısı olmuştur.*” (s. 135). Ali Kuşçu'nun kitabının Uluğ Bey'e sunulması ve değer görmesi bilime verilen değeri gösterir. Ayrıca “Bir hükümdarı yerinden kaldıran kitap” unvanının verilmesi bu dönemde hükümdarların dahi bilim karşısında ayağa kalkıp saygı gösterdiği mesajı vermektedir. Yani burada da bir “bilimseverlikten” söz edebiliriz. Uluğ Bey'in çalışmalarında bu kitabı da kullanmış olması ise bilime sağladığı faydasını göstermektedir.

Kâtip Çelebi (1609-1657) Hayatını Kitaplara Adayan İlim İnsanı

“Asıl adı Mustafa'dır. “Kâtip Çelebi” ve “Hacı Halîfe” de denir. Osmanlı sarayında görevli olan babasının yanında iyi bir eğitim almış ve devlet hizmetine girmiştir. Hayatının büyük bölümünü ilmi çalışmalara

ayırıştır. Ona göre en büyük savaş kılıç ile değil ilim tahsil ederek cahilliğe karşı yapılan savaştır.” (s. 139).

İlim ile yapılan savaşın en büyük olması sözü ile bilime ve bilimselliğe verilen önem açıkça görülmektedir. *“Babasından kalan küçük mirasın tamamını kitaplara yatıran Kâtip Çelebi, dönemindeki kitaplarının çoğunu okumuştur.”* (s. 136). Mirasını kitaplara harcaması ve çok kitap okuması bilim insanının araştırmacı kişiliğini ve bilime olan ilgisini göstermektedir. Devamında *“Binlerce kitaptan oluşan evindeki kütüphanenin saray kütüphanesinden sonra en büyük kütüphane olduğu söylenir.”* Sözleri ile büyük bir kütüphaneye sahip olması anlatılarak kitaplara ve araştırmaya olan ilgi ve saygısı gösterilmek istenmiştir. Yine hemen ardından *“Dünyanın her yerindeki coğrafyacılar mektuplar gönderip bilgiler toplayarak 3 yılda yazdığı “Cihannüma” Türkçe yazılan ilk coğrafya kitabıdır.”* (s. 136) cümleleri yaptığı araştırmaya önem verdiğini ve uzun zaman ayırdığını sonunda araştırmasını kitaplaştırdığını gösterir. Bu durum ise bilim insanlarının işinin ciddiyetini ve araştırmacı olduklarını gösterir.

Biliyor Musunuz?

“Kâtip Çelebi bazen kendini tamamen bir kitaba verir, her şeyi unuttur, odasında güneşin doğmasına kadar mum yanar ve bundan hiç yorgunluk duymazdı.” (s. 136). Biliyor musunuz? Başlığı altında verilen bu bilgide Katib Çelebi’nin kitap okumasından bahsedilerek burada hem bu şahsiyet üzerinden kitap okuma alışkanlığı konusunda örnek olması hem de bilime okuyarak araştırarak ulaşılabilineceği mesajı verilmek istenmiştir.

İbn Sina (980-1037) Tıbbın Üstadı

“Ünlü tıp bilimcisi ve filozoftur. Küçük yaştan itibaren tıp ve eczacılık konusunda iyi bir eğitim almıştır. Daha on altı yaşında iken dönemindeki birçok doktor onun bilgisinden faydalanmıştır.” (s. 136). Henüz küçük yaşlarda birçok doktora örmek olması İbn Sina’nın çalışkanlığını ve işinde iyi olduğunu göstermektedir. Devamında yine başarısı şu sözlerle anlatılmıştır: *“Henüz on sekiz yaşındayken Samani hükümdarının hastalığını tedavi edince kendisine büyük hediyeler verilmek istenmiştir. O ise sadece sarayın kütüphanesinden faydalanmak istediğini söylemiştir.”* Burada hediye kabul etmeyişi ve kütüphaneden yararlanmak istemesi

yine bilim insanlarının çalışkan, araştırmacı ve saygılı kişilikte olduğunu göstermiştir. “*Henüz mikroskop keşfedilmeden önce canlı mikroplardan bahsetmiştir.*” Burada yine bilimsel olarak başarılı olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca “*Tıbbın Kamunu*” isimli kitabı 500 yıl boyunca Avrupa’da tıp alanında başvuru kitabı olarak kullanılmıştır. Kitabının yüzyıllar boyunca kullanılması evrensel nitelikte olduğunu ve başarısını göstermektedir. Devamında ise “*Tıp alanının yanında felsefe, astronomi, matematik, fizik, kimya gibi alanlarda da çalışmalar yapmıştır.*” (s. 136) cümleleriyle farklı alanlarda çalışmalar yaptığından bahsedilmiştir. Bu da onun tek bir alanla kendini sınırlamayan çok yönlü bir bilim insanı olduğunu göstermektedir.

Biliyor Musunuz?

“*İbn Sina ünlü bir dil alimi ile yaptığı münazara sırasında kendisinin dil konusunda yetersiz olduğunu söylenmesine çok üzölmüştür. Bunun üzerine üç yıl çalışan İbn Sina tekrar yapılan bir münazarada kendisini küçümseyen kişiye üstünlüğünü kabul ettirmiştir.*” (s. 136). Burada İbn Sina’nın çalışarak dil biliminde de başarı sağladığı bilgisi verilmiştir. Yani bilim insanlarının özelliklerinden çalışkan ve azimli oluşu mesajı verilmiştir. Ayrıca kendisi tıp bilimiyle ilgilenmesine rağmen dil bilimine de çalışmış olması o dönemdeki bilim insanlarının tüm bilimlerle ilgilendiğini sadece bir alanda çalışmadığı göstermektedir. Bu da bilimsel açıdan zenginliğimizdir.

Hazini (?-1155) Hassas Terazilerin Mucidi

“*Kimya, fizik ve astronomi bilimlerindeki çalışmalarıyla ölçü ve tartı aletlerine yaptığı katkılarla tanınan bir bilim insanıdır.*” Farklı alanlarda çalışmalar yapması bilimsellik açısından çok yönlü kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir.

“*Hazini, Newton’dan (Nivtın) 500 yıl önce “Her cismi yerkürenin merkezine doğru çeken bir gücün olduğunu” söylemiştir. Roger Bacon’dan (Racıı Beykın) yaklaşık yüz yıl önce Dünya’nın merkezine doğru yaklaştıkça suyun yoğunlaştığı fikrini ortaya atmıştır.*” Bu cümlelere baktığımızda yerli ve yabancı bilim insanlarının kıyaslanması söz konusudur. Burada Türk-İslam bilgini olan Hazini’nin yabancı bilim insanlarından daha önce bazı bilimsel fikirler ortaya atmasına dikkat

çekilmiştir. Bilimsellik değeri açısından bu tarz bilgilerde yerli ve yabancı bilim insanlarına yer verilmiş olması olumlu bir gelişmedir.

“Bir cismin düşük yoğunluklu havada ağırlık kazandığını yoğun havada veya suda ise ağırlığının azaldığını keşfetmiştir. İcat ettiği hassas terazi sayesinde metallerin ve taşların saf olup olmadıkları ve metallerin özgül ağırlıkları tespit edebilmiştir.” (s. 137). Bilim insanının buluşundan bahsedilerek bilimsellik değerine yer verilmiştir.

Biliyor Musunuz?

“Abdurrahman El-Hazini çok sade giyinir, çok az yemek yedi. Kendisine verilen mükâfatları kabul etmezdi. Selçuklu Sultanı Sencer’in gönderdiği bin dinarı geri çevirerek cebinde on dinarının olduğunu ve bu paranın kendisine üç yıl yeteceğini söylemiştir.” (s. 137). Burada bilim insanına dönemin hükümdarının verdiği değer para göndermesi yeni çalışmalarını desteklemesi anlatılarak gösterilmiş. Yani burada da “bilimseverlik”ten bahsedebiliriz. Ayrıca bilim insanı olan El-Hazini’nin cebindeki paranın yeteceğini söyleyerek hükümdarın desteğini reddetmesi ise Onun bilinçli bir insan olduğunu göstermiştir ve burada tasarruf değeri de bulunmaktadır.

CEZERİ (1136-1206) 13. Yüzyılın Mekanik Dehası

“Mekanik mühendisliği konusunda çalışmalar yapan bir bilim insanıdır. İlk robotu yapıp çalıştırdığı kabul edilmektedir. “Olağanüstü Mekanik Araçların Bilgisi” isimli ünlü eserinde 50’den fazla cihazın çizimini yapmıştır. El-Cezeri’nin önemli mühendislik başarılarından biri de suyun akıntısı ile dönen ve aldığı suyu yukarıya taşıyan değirmenlerdir. El-Cezeri su ile işleyen ve aralıksız çalışan bir flüt de tasarlamıştır. Dönüşümlü olarak iki depoya dökülen su, havayı flüte doğru itmekte ve ses meydana getirmekteydi. Cezeri’nin diğer bir eseri de Diyarbakır Ulu Camii’nin ünlü güneş saatidir.” (s. 137).

Çalışmalarından ve çizimlerinden bahsedilmiştir. Kitabında çizimlere yer vermesi güneş saati yapması Onun çalışkanlığını ve bilimselliğini göstermektedir.

Biliyor Musunuz?

“Artuklu hükümdarı abdest alırken hizmetçilerinin eline su dökmesinden hoşlanmıyordu. Bu yüzden Cezeri’den yardım istedi. Bunun üzerine hükümdara su

döken tavus kuşu şeklinde bir robot yapmıştır.” (s. 137). Hükümdarın bilim insanından yardım istemesi ve Cezeri’nin robot yapması durumu bize hem bilimsellik hem de bilimseverlik olduğunu göstermektedir.

Farabi (870-950) Ünlü Filozof ve Öğretmen

“Farabi insanlık tarihinin en büyük filozoflarından biri kabul edilmiştir. Bütün parasını kitaplara yatırmış, yolda gördüğü, hiç tanımadığı kervanlara para vererek belki bir yıl sonra gelecek belki de hiç gelmeyecek kitaplar sipariş etmiştir. Kaleme aldığı 160 kadar eser hem Doğu hem Batı bilim dünyasında uzun yıllar temel eser olarak kabul edilmiştir.” (s. 138).

Bütün parasını kitaba harcaması Farabi’nin bilime verdiği önemi göstermektedir. “*Farabi “birinci öğretici” olarak adlandırılan Aristo’nun düşüncelerini geliştirerek “ikinci öğretici “unvanını almıştır.”* (s. 138). Bu bilgi ile Farabi’nin evrensel niteliğine dikkat çekilmektedir. Çünkü eserleri tek bir ulusa değil dünyaya hitap eden bilimsel çalışmalardır. “*Müzik ile de ilgilenen Farabi seslerin matematiksel ölçümünü yapmıştır. Kemanın atası olarak bilinen “rebab” isimli müzik aletinin de mucididir.”* (s. 138). Müzikle ilgilenmesi onun çok yönlü kişiliğini göstermektedir. Genellikle Türk-İslam bilginlerinin bir özelliği de çok yönlü olmaları, birçok bilimle ve sanatla ilgilenmeleridir.

Biliyor Musunuz?

“İyi bir müzisyen olan Farabi başta ud ve kanun olmak üzere bazı müzik aletlerini çalışıyordu. Ud çalmada o kadar kabiliyetliydi ki bir gün ud çaldığı bir mekânda insanları önce ağlatmış sonra güldürmüş ve en son hepsini uyutarak çıkıp gitmiştir.” (s. 138).

Farabi’nin ilgilendiği sanatta çok usta olduğu mesajı verilmektedir. Birkaç müzik aletini birden çalması onun yeteneğini göstermektedir. Ayrıca yine çok yönlü kişiliği ön plana çıkartılmıştır. Bilimsellik ve çalışkanlık değerlerinin yanında sanatla ilgilenmesi konusundan bahsedilmesi ile estetik değerine de yer verilmiştir.

Piri Reis (1470-1553) Haritası ile Meşhur Denizci

“*Osmanlı Devleti’nin en parlak döneminde yaşamış ünlü Türk denizcisi, haritacısı ve bir coğrafyacısıdır. Ceylan derisi üzerine çizdiği Dünya haritasını 1517’de Yavuz Sultan Selim’e takdim etmiştir.”* (s. 138). Çizimini hükümdara sunması yine bilime değer verildiğini göstermektedir. “*Bu haritada İspanya, Portekiz*

ve Batı Afrika kıyıları ile Amerika kıtasının doğu kıyılarını göstermiştir. Bu haritayı çizerken faydalandığı haritalara göre hataları azdır ve çizimleri günümüz haritalarına çok yakındır.” (s. 138). Haritalarda hata oranının az olması çalışmasında çok dikkatli ve işinde çok iyi olduğunu gösterir. “Günümüzde bu haritanın sadece 1/6’sı elimizdedir.” (s. 138). Bu durum ise ne yazık ki bu eseri koruyamadığımızı ortaya koymaktadır.

Biliyor Musunuz?

“Mustafa Kemal Atatürk 1933 yılında Piri Reis’in haritasını bizzat inceleyerek haritanın devlet matbaasında çoğaltılmasını sağlamıştır.” (s. 138). Atatürk’ün bilime verdiği önemi görmekteyiz. Yani burada “bilimseverlik” söz konusudur. Özellikle haritayı çoğaltması bilimi yayma konusundaki çabasını göstermektedir. Bu ise gerçekten dikkat çekici bir konudur.

İbn Haldun (1332-1406) Fikirleriyle Sosyal Bilimlerin Öncüsü

“Babası devrin büyük hocalarındandır. Babasının teşvikiyle küçük yaşlarda eğitime başlamıştır. Hukuk, matematik, edebiyat, mantık, tefsir, hadis ve gramer dallarında öğrenim görmüştür.” (s. 139). Farklı alanlarla ilgilenmesi bilim insanının kendini geliştiren, çok yönlü, araştırmacı kişiliğini yansıtmaktadır. “İbn Haldun’un en önemli eseri “Mukaddime”dir. İbn Haldun, pek çok Batılı bilim insanı tarafından sosyoloji ve tarih felsefesinin kurucusu olarak kabul edilmiştir... Fikirleri ile Osmanlı tarihçilerini büyük ölçüde etkilemiştir.” (s. 139). Bilim insanlarını etkilemesi ve bilim dalının kurucusu olarak kabul edilmesi İbn Haldun’un evrensel niteliğini göstermektedir. Çalışmalarıyla özellikle sosyal bilimlere ışık tutmuştur. “İbn Haldun “bir su damlası nasıl diğer su damlalarına benzer ise bir milletin geleceği de geçmişe aynen benzer” demektedir. Böylece milletlerin geçmişten ders çıkartarak tarih ilminden faydalanması gerektiğini söylemiştir.” (s. 139). Bu cümleler ise bizlere tarih biliminin önemini belirtmiştir. Bu nedenle burada bilimsellik değeri söz konusudur.

Biliyor Musunuz?

“Mukaddime tarih felsefesi alanının en büyük eseridir. Şimdiye kadar hiçbir çağda hiçbir insan zekası böyle bir eser yazamamıştır. İngiliz tarihçi Arnold

Toynbee.” (s. 139) Yabancı bilim insanının bu cümleleri İbn Haldun’un evrensel nitelikte bir eser bıraktığını ve eserinin oldukça başarılı bulunduğunu göstermektedir.

“...Almanya’da Johann Gutenberg (Yohan Gutenberk) 1440 yılında önceki matbaa tekniklerinden farklı bir yöntem dener. Harfleri tahta veya madenî bir parçaya kazıyıp onları yan yana dizerek satırlar oluşturdu. Böylece bugünkü modern matbaanın temelleri atılmış oldu. Gutenberg’in “kalıpların ve harflerin harika bağdaşımı, oranı ve uyumu” olarak tanımladığı bu yeni basım tekniği broşürlerin ve kitapların hızla basılmasına imkân sağladı.” (s. 142).

Matbaanın bulunuşunun anlatıldığı bu cümlelerde bilimsellik değerine yer verilmiştir.

Dünya’nın yuvarlak olduğunun bilimsel olarak ispat edilmesi konusunda farklı görüşler şu şekilde verilmiştir: “*Tales (Tales) (MÖ 624-548) Dünya’nın yuvarlak olduğu fikrini ortaya atan bilinen ilk kişidir. Ona göre Dünya’daki karalar okyanusların üzerinde yüzen bir diske benzer.*” (s. 143). Burada Tales tarafından ortaya atılan fikir bilimsellik açısından önemlidir. Yine devamında Pisagor’un fikirleri ve çalışmaları şu cümlelerle anlatılmıştır: “*MÖ 590’da Pisagor (Pisagor) Dünya’nın yuvarlak olduğu düşüncesini dile getirmiştir. Pisagor aynı zamanda ilk kez Dünya’nın Güneş etrafında döndüğü fikrini ortaya atmıştır. Hatta yaptığı matematiksel hesaplamalarla Güneş ve Ay ışığının düşüş açılarına göre Dünya’nın çevresini hesaplamayı denemiştir.*” (s. 143). Güneş etrafında döndüğü fikri ve dünyanın çevresini hesaplaması büyük bir gelişmedir ve Milat Öncesi çağlarda bilime yer verildiğinin kanıtıdır. Sonrasında şu cümleler verilmiştir: “*MÖ 384–322 yılları arasında yaşamış olan Aristo (Aristo) Ay tutulması sırasında Dünya’nın Ay’ın üzerine düşen gölgesinin yuvarlak olduğunu görerek aynı düşüncüyü savunmuştur.*” (s. 143). Dönemin bilginleri dünyanın yuvarlak oluşu konusunda hep birbirinin devamı niteliğinde fikirler ortaya atmıştır. Bu durumdan bilimsel bilginin kümülatif yani yığılan, birikimli olduğunu göstermektedir. Kısacası bilimsellik değerine yer verilmiştir.

Ders kitabında hemen ardından Milattan Sonra için dünyanın yuvarlak olduğu görüşünü savunan bilginler verilmiştir. “*Biruni (978-1048) Dünya’nın yuvarlak olduğunu ve döndüğünü savunmuştur. Kendisine “Dünya dönüyorsa neden ağaçlar taşlar vb. yerlerinden fırlamıyor?” diye soranlara “Dünya’nın merkezindeki çekim*

gücü varlıkların dışarıya fırlamasını engellemektedir.” cevabını vermiştir. Bu fikriyle yer çekim kuvvetini Newton’dan asırlarca önce ortaya koymuştur” (s. 143).

Biruni’nin Newton’dan önce yer çekiminden söz etmesi söylenerek yine yerli ve yabancı bilim insanları arasında bir kıyaslama yapıldığını görülmektedir.

“1564–1642 yılları arasında yaşamış İtalyan gök bilimci Galileo (Galileo) teleskopu kullanarak gezegen ve yıldızları incelemiştir. İncelemeleri sonucunda gezegenlerin Güneş çevresinde hareket ettiğini ve Dünya’nın yuvarlaklığını ortaya koymuştur. Ancak 1633’te bu düşüncesi nedeniyle Engizisyon Mahkemesinde yargılanmıştır. Davada “Ben inkâr etsem de Dünya dönüyor.” demesine rağmen bu fikrinden vazgeçmek zorunda kalmış ve ömrünün geri kalanını ev hapsinde geçirmiştir.” (s. 143).

Galileo’nun araştırmaları sonucu ortaya attığı fikirler nedeniyle yargılanması hem bilime değer verilmeyen baskıcı bir dönemde olduğunu hem de bilim insanlarına değer verilmediğini hatta yargılanarak cezalandırıldığını göstermektedir.

“Dünya’nın yuvarlak olduğuna dair yukarıda ortaya atılan görüşleri bilimsel olarak ispatlayan ise Portekizli denizci Macellan (Macellan) olmuştur. Hep batıya doğru giderek Hindistan’a ulaşabileceğine inanan Macellan Amerika’nın en güneyinden geçip Filipinler’e ulaşmıştır. Burada yerliler ile yapılan bir savaşta ölen Macellan’ın yerine geçen yardımcısı Del Kano (Del Kano) yolculuğu tamamlayarak İspanya’ya ulaşmayı başarmıştır. Böylece Dünya’nın çevresini ilk kez dolaşarak yuvarlak olduğunu ispat etmiştir.” (s. 143).

Macellan ve Del Kano’da bahsedilen cümlelerde bilimsellik değerinden söz edilebilir. *“Buhar gücünden faydalanan Denis Papin (Denis Papin) 1679 yılında diüdüklü tencereyi icat etti. Amacı suyu daha yüksek sıcaklıkta kaynatmaktı.”* (s. 144). Hayatımızı kolaylaştıran bir buluşun yapılmış olması bilimsellik değerini göstermektedir.

“1698 yılında Thomas Savery (Tomas Seyviri) buharın yemek pişirmek dışındaki alanlarda da kullanılabileceğini gösterdi. Kaynayan suyu buhar odacığına doldurdu. Odacığın üzerine soğuk su döküldüğünde suya dönüşen buhar vakum etkisi meydana getirip suyu içeri çekti. Böylece maden ocağındaki suyu dışarıya atmayı başardı. (s. 144).

Devamında buharlı makineler kadar olan çalışmalar anlatılmıştır.

“1764 yılında James Watt (Ceymıs Vat) iki odalı bir buhar makinesi geliştirdi. Bu odalardan biri sürekli sıcak diğeri soğuk tutuldu. Watt 1781’de yeni mekanik aksamı ekleyerek makineyi iyice geliştirdi. Bu icadı günümüz makinelerinin temelini oluşturdu. Buhar makinelerinin tekstil ve kâğıt üretiminde kullanılmaya başlanması Sanayi Devrimi’nin başlangıcı oldu. Daha önce insan ve hayvan gücü ile yapılan işlerin yerini buhar gücü ile çalışan makineler aldı. Bu sayede üretim artarak sanayileşme başladı ve büyük fabrikalar kuruldu.” (s. 144).

Buharın makinelerde kullanılmasının sonrasında fabrikalarda kullanımı ve sanayileşme sürecine temel oluşturduğu görülmektedir. Burada da bilimsellik değerinden söz edilebilir.

“Daha önce kütle çekim kanunun varlığı bazı bilim insanları tarafından biliniyordu. Hazini ve Biruni bu konuda çalışmalar yapmıştır. Ancak kütle çekim kanununu sistemleştirerek bilim dünyasına kazandıran İngiliz bilim insanı Newton olmuştur.” (s. 145). Burada yerli bilim insanlarının kütle çekim kanunundan bahsettiği fakat bilime kazandıranın yabancı bilim insanı olduğu belirtilmiştir.

“Ünlü fizik bilimci Feynman (Feymın) 1959’daki “Daha Aşağıda Çok Yer Var” başlıklı konuşmasında şöyle diyordu: 24 ciltlik bir ansiklopediyi niçin toplu iğnenin başına sığdıramayalım? Niçin elektron mikroskopları daha da geliştirip atomları göremeyelim? Niçin bilgisayarları minyatürleştiremeyelim? Niçin atomları teker teker istediğimiz biçimde dizemeyelim? Niçin hastalar hap boyutundaki bir robotu yutup tedavi olamasın? Niçin atom veya moleküllerden makineler yapamayalım?” (s. 146).

1959 yılında Feynman’ın bu düşünceleri onun araştırmacı ve bilimsel kişiliğini gösterir. Günümüzde bunların gerçekleşmiş olması ise ileri görüşlü olduğunu göstermektedir.

“Feynman konuşmasının sonunda biner dolar ödüllü iki proje önermişti. Birincisi boyutu 0,4 milimetre olan bir motor yapmaktı. 0,25 gram ağırlığındaki bu motor 1960’ta yapıldı. İkincisi ise kitap sayfasının 25 bin kez küçültülmesiydi. Bu ise ancak 1985 yılında gerçekleştirilebildi. Ünlü fizikçinin hayali olan “atomları tek tek istediğimiz şekilde düzenleyebilme” çalışmaları ise günümüzde hızla devam etmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalara nanoteknoloji denilmektedir. (s. 146).

Marie Curie (Mari Kuri)

“1867’de Polonya’da doğdu. Üniversite eğitime para bulamayan Marie önce çalışarak kız kardeşinin Paris’te tıp okumasını sağladı. Kız kardeşi mezun olduktan sonra Paris’e onun yanına giderek üniversite eğitimini tamamladı. Polonya’daki Krakow Üniversitesinde doktora yapmak istedi ama kadın olduğu için reddedildi. Fakat o yılmayarak çalışmalarına devam etti.” (s. 147).

Doktora yapmak istediğinde kadın olduğu için reddedilmesi ne yazık ki olumsuz bir durumdur. Kadın bilim insanlarının bu yıllarda oldukça az olmasının sebebini buna bağlayabiliriz. Marie Curie pes etmeyerek çalışmalarına devam etmiş ve bilime katkılarından dolayı Nobel ödülü alan ilk ve tek kadın bilim insanı olarak evrenselleşmiştir. Bu durum şu cümlelerle anlatılmıştır:

“Radyoloji bilimini kurarak iki kez Nobel Bilim Ödülü’nü alma başarısını gösterdi. Bu ödülü kazanan ilk ve tek kadın bilim insanıdır. Madam Curie tüm zorlukları aşarak kendisini başarılarıyla bilim dünyasına kabul ettirdi. Marie Curie’nin o günlerde farkına varamadığı ve ölümüne neden olan radyasyon, not defterlerine o kadar çok yerleşmişti ki bu notlar günümüzde ancak kurşun kaplı bölmelerde saklanarak radyoaktif koruma altında incelenebilmektedir. Marie Curie “bilim için ölen kadın” olarak anılır.” (s. 147).

Sosyal bilgiler ders kitabında yabancı ve özellikle kadın bilim insanına bilimsellik değeri ile yer verilmiş olması kitabımızın zenginliğini göstermektedir. Bu durum henüz meslek seçimi yapma yaşlarında olan kız çocuklarını bilime yönlendirecek başarılı bir örnek ve şahsiyettir.

“...Galileo o dönem insanlarını şaşırtan yeni şeyler söylemiştir. O yaptığı çalışmalar sonucunda Dünya’nın Güneş etrafında döndüğünü ve yuvarlak olduğunu keşfetmişti. Bu bilgilere kendi yaptığı teleskop ile cisimleri 30-40 kat kadar büyüterek yaptığı gözlemler sonucu ulaşmıştı. Ancak bu görüşlerini kabul ettirememiştir. Engizisyon Mahkemesinde yargılanarak fikrini değiştirmeye zorlanmış ve ev hapsiyle cezalandırılmıştır. Galileo’nun çağdaşı bilgin Bruno ise, aynı görüşlerinden dolayı on yıl hapis yattıktan sonra ölüme mahkûm edilmiştir.” (s. 148).

Bilginlerin düşüncelerinden dolayı yargılanması, cezalandırılması hatta öldürülmesi durumu bilimsellik açısından ne yazık ki üzücüdür. Bu konuda önemli olan ise bu bilginlerin fikirlerini değiştirmeye zorlanmasına rağmen

değiştirmemeleridir. Yani öne attıkları bilgilerin doğruluğuna inanmaktadırlar. Bu ise bilim insanlarının kanıtlanabilir mutlak bilgiye olan inancını göstermektedir.

“Bilimsel gelişmelerin görüldüğü yerlerden biri bugün Aydın ilimiz sınırları içerisinde yer alan Milet şehridir. Bu şehirde bilimsel çalışmalara katkısı olan bilim adamlarından birisi de Tales idi. Matematik ve felsefe alanında da çalışmalar yapmıştır. MÖ 585 yılında Lidyalılar ile Persler arasında yapılacak savaş öncesi Tales 28 Mayıs tarihinde Güneş tutulması meydana geleceğini söylemiştir. Savaşın başlaması ile Güneş tutulması meydana gelince bu olaydan çok etkilenen iki kral savaşa son vermiştir.” (s. 148).

Tales’in Milattan Önceki çağlarda güneş tutulmasını hesaplaması bilim açısından çok kıymetli bir konudur. Ayrıca dönemin krallarını dahi etkilemesi bilimsel bilginin değerini göstermektedir.

Ne yazık ki tarihin her döneminde bilime, sanata ve bilim insanlarına değer verilmemiştir. Bir Türk-İslam bilgini olan İbn Sina bu durumu şu cümleleriyle eleştirmiştir: “...İbn Sina *“Bilim ve sanat takdir edilmediği yerden göçer.”* sözüyle *özgür düşüncenin bilimsel gelişmelere katkısını vurgulamıştır.*” (s. 149).

Bilimseverlik söz konusu olduğunda hükümdarlardan bahsettik. İslam peygamberi olan Hz. Muhammed’in bilime verdiği değer kitapta şu şekilde anlatılmıştır: “*İslam coğrafyasında bilimin gelişmesinde İslam dininin ilim öğrenmeye ve özgür düşünceye verdiği destek önemli rol oynamıştır. Hz. Muhammed’in “İlim Çin’de de olsa gidip onu alınız.” ve “İlim Müslüman’ın yitik malıdır. Nerede bulursa onu alsın.” sözleri bilimsel araştırmaları teşvik etmiştir.*” (s. 149). Görüyoruz ki peygamber bilime değer vermekte ve teşvik etmektedir. Bu nedenle buradaki değer sadece bilimsellik değil Hz. Muhammed’in bilimseverliği olduğunu da söyleyebiliriz. Devamında ise Gazneli Mahmud’un bilimseverliği anlatılmıştır. “*İslam devlet başkanlarının ilgi ve desteği de bilimin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Gazneli Mahmud, ünlü bilim insanı Biruni için “Sarayımın en değerli hazinesi” ifadesini kullanmıştır. Ayrıca devlet başkanlarının saraylarına kurdukları çok büyük kütüphaneler bilim insanlarının çalışmalarını kolaylaştırmıştır.*” (s. 149). Görüldüğü gibi hükümdarların bilim insanları en değerli hazine olarak görmesi, onlara çalışma imkânı sağlamak için kütüphaneler kurması

bilime verilen değeri ve bilim insanlarına duyulan saygıyı göstermektedir. Burada da “bilimseverlik” söz konusudur.

Bilime bazı dönemlerde ya da toplumlarda değer verilirken bazılarında tam tersi bilginlerin düşüncelerinden dolayı yargılandığını gördük. Bilime verilen değer söz konusu olduğunda dikkat çeken en önemli konu düşünce özgürlüğüdür. Bu durum kitapta şu cümlelerle anlatılmıştır:

“Avrupa’da Aydınlanma Çağı’nın önemli düşünürlerinden Montesquieu’ye (Monteskü) göre “Düşünce özgürlüğü en önemli özgürlüktür. İnsanı araştırmaya, düşünmeye yönlendiren özellikler ancak özgür bir ortamda işlerlik kazanır ve gelişir. Özgür olmayan bir ortam insanların kuşku ve korku içerisinde olmasına sebep olur.” Montesquieu’nün bu görüşleri günümüzde de geçerlidir. Düşüncenin özgürce ifade edilebildiği ortamlarda demokratik kurumlar varlıklarını sürdürmekte ve gelişme olanağı bulabilmektedirler. (s. 150).

Montesquieu’nün bu sözlerinden anlaşılacağı gibi bilimsel düşünce özgürlüğü der dönem önemini korumuştur. Burada bilimsellik ve özgürlük değerlerinden söz edebiliriz. Düşünce özgürlüğü konusunda Atatürk’ün de çalışmaları bulunmaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren bu özgür düşünen bireylerin bilimsel çalışmalarına ve fikirlerine saygı duyulacağı şu şekilde açıklanmıştır:

“Cumhuriyet’in ilanından sonra Mustafa Kemal Atatürk, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmayı hedef olarak belirlemiştir. Bunun için dünyadaki gelişmelerin yakından takip edilmesini tavsiye etmiştir. “Cumhuriyet fikir serbestliği taraftarıdır. Samimi ve haklı olmak şartıyla her fikre saygı duyarız.” sözüyle özgür düşünemeyen bireylerin bilimsel gelişmeleri takip etmesinin mümkün olamayacağını vurgulamıştır. (s. 151).

Mustafa Kemal üzerinden bilimsellik ve özgürlük değerlerine yer verilmiştir. Bilimsel düşüncenin özgürce söylenemediği yıllardaki durumlara bir örnek olarak ne yazık ki Galileo’nun yargılanması şu cümlelerle verilmiştir: “*Galileo, Dünya’nın Güneş etrafında döndüğünü ve yuvarlak olduğunu keşfetmesine rağmen cezalandırılmış ve bu düşüncesinden vazgeçmesi istenmiştir.*” (s. 152).

4.4. ÜRETİM, DAĞITIM VE TÜKETİM

Bu öğrenme alanının temelini öğrencilerin girişimci ve bilinçli tüketici becerilerinin geliştirilmesi oluşturur. Ülke ekonomisinde kaynakların sınırlı olduğunu kavramaları, mevcut kaynakları korumak gereğinin önemine inanmaları, kendi ekonomik yaşantısını diğerlerinininkiyle karşılaştırarak farklılıkları ve benzerlikleri ortaya koymaları, yaşadığı yerin ekonomik koşullarını inceleyip bu koşulları geliştirmek için çaba göstermeleri beklenmektedir. “Üretim, Dağıtım ve Tüketim”, ekonomiyle ilgili konuların tipik temasıdır. Öğrenciler üretim, dağıtım ve tüketim ile ilgili temel kavramları öğrenir. Öğrencilerin meslekleri tanıyarak ilgi duyduğu mesleklerin gerektirdiği özellikleri bilmesi hedeflenmiştir (MEB, 2018, s. 11).

Programda bu öğrenme alanı işlenirken 4. sınıfta sorumluluk ve tasarruf gibi değerlerin, 5. Sınıfta sorumluluk değerinin edinilmesi bilgisi yer almaktadır. Fakat 4. ve 5. Sınıf ders kitaplarında bu değerler şahsiyet üzerinden verilmemiştir. 6 ve 7. Sınıf ders kitaplarında değerler üzerinden verilen şahsiyetler aşağıda tablolastırılmıştır.

Tablo 4: Üretim, Dağıtım ve Tüketim Öğrenme Alanında Yer Alan Değerler ve Şahsiyetler

Değer	Sınıf	Şahsiyet
Çalışkanlık	6	Osman Turan, Nüzhet Gökdoğan, Atatürk, Zihni Derin, Konfüçyüs
Duyarlılık	6	Atatürk
	7	Nizamülmülk, Atatürk
Sevgi	6	Âşık Veysel, Konfüçyüs
Sorumluluk	6	Zihni Derin
	7	Nizamülmülk
Vatanseverlik	7	Mete Han
Yardımseverlik	7	Atatürk, Fatih Sultan Mehmed

Tablomuzdan anlaşılacağı gibi 6. Sınıfta çalışkanlık, duyarlılık, sevgi ve sorumluluk değerleri; Osman Turan, Nüzhet Gökdoğan, Atatürk, Zihni Derin, Konfüçyüs, Âşık Veysel olmak üzere 6 şahsiyet ile kazandırılmaya çalışılmıştır.

7.sınıfta duyarlılık, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik değerleri Nizamülmülk, Atatürk, Mete Han, Fatih Sultan Mehmet şahsiyetleri ile verilmiştir.

4.4.1. Üretim, Dağıtım ve Tüketim Öğrenme Alanı 6.Sınıf Düzeyine Ait Bulgular

Bu öğrenme alanı işlenirken vatanseverlik, doğal çevreye karşı duyarlılık ve sorumluluk gibi değerlerin verileceği Sosyal Bilgiler öğretim programında belirtilmiştir (MEB, 2018, s. 21). Ders kitabında çalışkanlık, duyarlılık, sevgi ve sorumluluk değerleri; Osman Turan, Nüzhet Gökdoğan, Atatürk, Zihni Derin, Konfüçyüs ve Âşık Veysel olmak üzere 6 şahsiyet ile verilmiştir.

Âşık Veysel'in kısa özgeçmişi verilmiş ve ardından vasiyeti olan şu cümlelere yer verilmiştir:

“Ben öldükten sonra mezarıma taş koymayın. Mezarımda beton hiçbir şey olmasın. Sadece toprağa gömün beni. Üstümde biten otları inekler, koyunlar yesin; et olsun, süt olsun. Mezarımda açan çiçekleri arılar emsin, bal olsun. Toprak olayım, benim toprağım da milletime hizmet etsin.” (Yılmaz, Bayraktar, Özden, Akpınar, & Evin, 2018, s. 148).

Bu cümlelerden Âşık Veysel'in doğa sevgisini ve insan sevgisini görmekteyiz. Ayrıca milletine ölünce bile hizmet etmek istemesi de Onun vatan millet sevgisini de göstermektedir.

“Ülkemizde maden ve taş ocakları kaynaklarını aramak, bulmak ve işletmeye uygun olup olmadığını tespit etmek amacıyla 1935'te Mustafa Kemal Atatürk'ün girişimleriyle Maden Tetkik Arama Enstitüsü (MTA) kurulmuştur.” (s. 157). Bu durumdan Atatürk'ün çalışkanlığı, vatanına hizmet ettiği anlaşılmaktadır.

“Mustafa Kemal Atatürk “Askerlik nasıl bir vatan borcu ise vergi de vatandaşın ödemesi gereken borcudur.” (atam.gov.tr) diyerek verginin önemine değinmiştir.” (s. 174). Atatürk'ün bu sözü Onun duyarlı olduğu anlamına gelmektedir.

“Tarihimizde nitelikli insan tanımına en uygun isimlerden birisi de Zihni Derin'dir. 1904 yılında Halkalı Ziraat Mektebinden (okulundan) mezun olan Zihni Derin bir dönem tarım bakanlığı da yapmış, kendisini tarıma adanmıştır.” (s. 179). Bu cümlede onun çalışkanlığı anlatılmıştır. *“Tarım alanındaki gelişmeleri yakından takip eden Zihni Derin yenilikçi fikirleriyle dikkat çekmiştir. Yurt dışında yaptığı*

araştırmalar sonucunda çay üretimini Karadeniz’de denemiş ve başarılı olmuştur.” (s. 179). Burada ise yaptığı çalışmaların anlatılması bilimsellik değerine yer verildiğini göstermektedir. *“Zihni Derin’in çay üretimi alanında yaptığı çalışmalar sonucunda ülkemiz çay ithal eden ülke konumundan çay ihraç eden ülke konumuna gelmiştir. Yaptığı çalışmalar milyonlarca insana ekmek kapısı olmuş, ülke ekonomisine can vermiştir.”* (s. 179). Çalışmaları sayesinde ülkeye yararlı olması ise Onun hem çalışkanlığını hem de sorumluluk sahibi olduğunu göstermektedir.

Konfüçyüs’ün *“Sevdiğin bir işi meslek edinirsen hayatında bir gün bile çalışmazsın.”* (s. 180) sözünde sevdiğin işi yapmak kısmında sevgi çalışmaktan bahsettiği için çalışkanlık değerleri var diyebiliriz. Zaten önemli olan insanın işini severek en iyi şekilde yapmasıdır.

4.4.2. Üretim, Dağıtım ve Tüketim Öğrenme Alanı 7.Sınıf Düzeyine Ait Bulgular

Bu öğrenme alanı işlenirken dayanışma, dürüstlük ve çalışkanlık gibi değerlerin verileceği Sosyal Bilgiler öğretim programında belirtilmiştir (MEB, 2018, s. 24). Ders kitabında duyarlılık, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik değerleri; Nizamülmülk, Mete Han, Fatih ve Atatürk şahsiyetleri ile verilmiştir.

“Benden eyerimi isteyin vereyim, atımı isteyin vereyim, çadırımı isteyin vereyim. Fakat hiç kimse vatanımdan bir karış toprak istemesin vermem, veremem! Mete Han” (Gültekin, Akpınar, Nohutcu, Özerdoğan, & Aygün, 2018, s. 159). Bu cümleler Mete Han’ın vatanseverliğini göstermektedir.

Büyük Selçuklu Dönemi’nde üretimde süreklilik ve asker yetiştirmede kolaylık sağlayan bir toprak yönetimi olan İkta sisteminden kısaca bahsedilmiş ve ardından şu cümlelere yer verilmiştir:

“...Büyük Selçuklu veziri Nizamül-Mülk bu sorunu çözmek için toprak yönetimi konusunda önemli ıslahatlar yapmıştır. Selçuklu Devleti konargöçer Türkmenlere askerî hizmetleri karşılığında arazi dağıtımı yapmış ve bu arazilere ait vergiler toplanması işini askerlere bırakmıştı. Selçuklularda ikta sahipleri bütün ihtiyaçlarını (at, silah, yiyecek, içecek vb.) bizzat kendi iktalarından sağlamışlardır. Savaşlarda yararlılık gösterenler ise ikta vermek suretiyle ödüllendirilmişlerdir. (s. 160).

Nizamülmülk'ün çalışmalar yapması Onun duyarlı ve sorumluluk sahibi olduğunu göstermektedir.

“Cumhuriyetin ilk yıllarında tarımın geliştirilmesi ve işletmecisi olan köylünün kalkınması için çalışmalar yapılmıştır... Türkiye İktisat Kongresi açılış konuşmasında siyasi hürriyetin ancak ekonomide güçlü olmakla sağlanabileceğini vurgulamıştır. Mustafa Kemal Atatürk saban-kılıç karşılaştırması yaparak ülke için hayati önem taşıyan sembolün saban olduğunu belirtmiştir. (s. 162).

Tarıma önem verilmesi gerektiğini söylemesi Atatürk'ün duyarlı davranışdır.

“Mustafa Kemal Atatürk, Türk çiftçisine örnek teşkil etmesi için Ankara'da Gazi Orman Çiftliği, Silifke'de Tekir, Yalova'da Baltacı, Tarsus'ta Piloğlu, Dört Yol'da Karabasmak gibi çiftlikleri yurdun değişik kesimlerinde faaliyete geçirmiştir. Mustafa Kemal Atatürk bu çiftliklerini 1937 yılında çok sevdiği ve uğruna hayatını adadığı milletine bağışlamıştır. (s. 162).

Bu durum Atatürk'ün yardımsever ve duyarlı davrandığını göstermektedir.

Biliyor musunuz? Başlıklı bir bilgide Fatih'in yardımseverliği şu cümlelerle anlatılmıştır:

“Fatih Sultan Mehmed Han'ın 1470 Tarihli Vakfiyesinin Hayır Şartları Yatağa düşmüş, evine doktor getirme imkânı olmayan hastalara başvurmaları hâlinde doktor gönderilmesi. İmarete gelen misafirler, görevliler tarafından güler yüzle karşılanıp misafir olarak kalmak isterlerse üç günden çok olmamak üzere misafir edilip yeme-içme ihtiyaçlarının karşılanması.” (s. 169).

4.5. ETKİN VATANDAŞLIK

Bu öğrenme alanı sosyoloji, siyaset bilimi ve hukuk çerçevesinde etkin vatandaşlık kavramına odaklanmaktadır. Toplum yaşamında doğacak sorunların en önemli güvencesi olarak örgütlü bir devlet gücünün varlığını kavrarlar. Toplumsal sorunların nasıl çözüldüğünü ve düzenin nasıl sağlandığını anlayarak egemenliğin kaynağının millete dayandığı yönetimlerde, birey haklarının ve toplum düzeninin nasıl korunduğunu fark ederler. Toplumsal hizmetlere ve değişik resmî etkinliklere katılma yollarını öğrenerek yönetimi etkilemek için hangi demokratik yolların olduğunu kavrarlar (MEB, 2018, s. 12).

Tablo 5: Etkin Vatandaşlık Öğrenme Alanında Yer Alan Değerler ve Şahsiyetler

Değer	Sınıf	Şahsiyet
Adalet	7	Atatürk
Bağımsızlık	4	Atatürk
	5	Mehmet Akif Ersoy
	6	Atatürk, Kara Fatma, Şerife Bacı
	7	Atatürk
Barış	7	Sultan II. Mahmud
Dayanışma	6	Şerife Bacı
Duyarlılık	6	Şerife Bacı
	7	Bilge Kağan, Şeyh Edebali, Atatürk
Eşitlik	6	Ayşe Hatun, Gevher Nesibe Hatun, Fatma Bacı, Atatürk, Sadiye Ardahan, Gül Esin, Tansu Çiller
	7	Sultan II. Mahmud, Atatürk
	4	Atatürk
	5	Atatürk
Saygı	6	Kara Fatma
	7	Sultan II. Mahmud, Atatürk
	6	Atatürk
	7	Sultan II. Mahmud, Atatürk
Sorumluluk	6	Atatürk
	7	Bilge Kağan
	5	Mehmet Akif Ersoy
	6	Kara Fatma, Şerife Bacı, Atatürk
Vatanseverlik	7	Atatürk
	6	Gevher Nesibe, Mihrişah Sultan, Kara Fatma
	7	Bilge Kağan, Şeyh Edebali
	7	

Tablodan anlaşılabacağı üzere bu öğrenme alanında kadın şahsiyetlerin de yer aldığı görülmektedir. Vatandaş olma bilincinin ve demokrasinin konu alındığını bu öğrenme alanında kadın şahsiyetlerin birden çok yer almış olması olumlu bir konudur. Kadınların eşit, adil ve özgürce yaşayamadığı bir toplumda eşitlik, adalet ve özgürlük değerlerinden bahsedilmesi mümkün olmayacaktır.

4.5.1. Etkin Vatandaşlık Öğrenme Alanı 4.Sınıf Düzeyine Ait Bulgular

Bu öğrenme alanı işlenirken sorumluluk ve bağımsızlık değerlerinin kazandırılacağı programda belirtilmiştir (MEB, 2018, s. 16). 4. Sınıf ders kitabında bağımsızlık ve özgürlük değerlerinin Atatürk şahsiyeti ile anlatıldığı görülmüştür. Mustafa Kemal Atatürk'ün Nutuk'ta geçen *“Özgürlük ve bağımsızlık benim karakterimdir. Ben milletimin en büyük ve ecdadımın en değerli mirası olan bağımsızlık aşkı ile dolu bir adamım. Ben yaşayabilmek için mutlaka bağımsız bir*

milletin evladı kalmalıyım.” (Tüysüz, 2018, s. 167). Sözü verilerek özgürlük ve bağımsızlığa verdiği önem anlatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca burada bağımsızlık, dayanışma, duyarlılık, özgürlük, vatanseverlik değerlerine de yer verilmiştir.

“Mustafa Kemal’e göre özgürlüğe kavuşabilmenin yolu bağımsızlıktan geçiyordu...” (s. 168) şeklinde devam eden cümlelerle TBMM’ni kurması anlatılmış ve şu sözü verilmiştir: *“Bütün cihan bilmelidir ki artık bu devletin ve bu milletin başında hiç bir kuvvet yoktur, hiç bir makam yoktur. Yalnız bir kuvvet vardır. O da millî egemenliktir.”* (s. 168). Milli egemenlikten bahsettiği bu sözünde bağımsızlık değeri yer almaktadır. Devamında anlatılan şu cümlelerde ise *“Meclisimizin açıldığı 23 Nisan günü, cumhuriyetimizin ilk yıllarında Ulusal Egemenlik Bayramı adıyla kutlandı. Atatürk’ün Türk çocuklarına armağan ettiği bu bayram 20 Nisan 1983’te çıkarılan bir kanunla Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı adını aldı.”* (s. 168). 23 Nisan gününün Atatürk’ün çocuklara armağanı olan bir bayram olması Onun duyarlılığını göstermektedir.

4.5.2. Etkin Vatandaşlık Öğrenme Alanı 5.Sınıf Düzeyine Ait Bulgular

Bu öğrenme alanı işlenirken özgürlük ve bağımsızlık gibi değerlerin anlatılacağı Sosyal bilgiler öğretim programında verilmiştir (MEB, 2018, s. 19). Ders kitabında bu öğrenme alanında 5.sınıf düzeyinde değerler üzerinden verilen şahsiyetler Mehmet Akif Ersoy ve Mustafa Kemal Atatürk’tür. Mehmet Akif Ersoy bağımsızlık ve vatanseverlik, Atatürk özgürlük değerinin verildiği şahsiyetlerdir.

“Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşlarının önderliğinde başlatılan Kurtuluş Savaşı’nda verdiğimiz milli mücadele ile düşmanları topraklarımızdan çıkardık. Bu süreçte ülkemizin yönetim şekli değişti. 23 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) açıldı. 29 Ekim 1923 tarihinde ise Türkiye Cumhuriyeti Devleti kuruldu. Böylece devletimizin bağımsızlığı tüm dünyaya ilan edildi.” (Şahin, 2018, s. 172).

Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde Kurtuluş Savaşı vermiş olmamızdan ve TBMM’nin açılıp Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kurulduğundan bahsederek bağımsızlık ve özgürlük değerleri anlatılmıştır.

Milli değerlerimizden olan İstiklal Marşımızın yazılma süreci, düzenlenen yarışma, birinci seçilmesi, Milli Marşımız olması, TBMM’de okunması anlatılmış ve

Mehmet Akif Ersoy'un marş yazılması amacıyla düzenlenen yarışmaya katılmayışının nedeni sorulduğunda *"Milli marş kesinlikle para ile yazılmaz."* (s. 174) cevabını vermesinden bahsedilerek bağımsızlık ve vatanseverlik değerlerine yer verilmiştir. Ardından ise *"Mehmet Akif Ersoy, İstiklal Marşı için aşağıdaki sözü hangi amaçla söylemiş olabilir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız."* (s. 174) şeklinde bir soruyla bu değerler pekiştirilmek istenmiştir. Daha sonrasında Mehmet Akif Ersoy'un İstiklal Marşı için söylediği *"Bu şiir bana değil, milletime aittir."* (s. 174) Sözü verilerek Onun vatanseverliğine dikkat çekilmiştir.

4.5.3. Etkin Vatandaşlık Öğrenme Alanı 6.Sınıf Düzeyine Ait Bulgular

Bu öğrenme alanı işlenirken eşitlik değerinin verileceği sosyal bilgiler öğretim programında belirtilmiştir (MEB, 2018, s. 22). Ders kitabında özellikle 6.sınıf düzeyinde kadın şahsiyetlere yer verilmiş olması dikkat çekici bir konudur. Bunlar Kara Fatma, Şerife Bacı, Ayşe Hatun, Gevher Nesibe Hatun, Mihrişah Sultan Fatma Bacı, Sadiye Ardahan, Gül Esin, Tansu Çiller olmak üzere 9 kadın şahsiyettir. Burada değerler verilirken adı geçen tek erkek şahsiyet ise Atatürk'tür.

"Atatürk 'Cumhuriyet rejimi demek, demokrasi sistemi ile devlet şekli demektir.' diyerek bu konudaki düşüncelerini ortaya koymuştur. Demokrasi ilkelerinin uygulandığı cumhuriyet yönetimlerine demokratik cumhuriyet denir. Türkiye demokratik cumhuriyet yönetimini kabul etmiştir." (Yılmaz, Bayraktar, Özden, Akpınar, & Evin, 2018, s. 189). Cumhuriyet rejiminin anlatıldığı bu cümlelerde bağımsızlık değeri yer almaktadır.

"Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk bir gazeteciyle yaptığı röportajda çocukluğuna ilişkin bir hatırasını şöyle anlatmıştır: "...ilk hatırladığım şey okula gitmek meselesiyle ilgilidir. Bundan dolayı annemle babam arasında aşırı bir mücadele vardı. Annem ilahilerle okula başlamamı ve mahalle okuluna gitmemi istiyordu. Gümrük Dairesinde memur olan babam yeni açılan Şemsi Efendi Okuluna devam etmem ve yeni yöntem üzerine okumamdan yanaydı."

Şeklinde bir örnek verilmiş ve ardında şu soruyla desteklenmiştir: *"Atatürk'ün hayatında verilen bu örnekte görüldüğü gibi insanlar her zaman aynı fikirlere ya da düşüncelere sahip olmazlar."* (s. 200). Burada verilmek istenen değer farklı görüşlere saygı duyulmasıdır.

Eski Türklerde kadının yeri ve değeri şu cümlelerle anlatılmıştır:

“Eski Türklerde kadına büyük değer verilirdi. Devlet yönetiminde hakanın yanında eşi olan hatun da etkili idi. Öyle ki emirnameler “Hakan ile hatun emrediyor ki...” diye başlardı. Hakan ile hatun yabancı ülkelerin temsilcilerini beraber kabul ederdi. Hatun çeşitli törenlerde, siyasi meclislerde hakanın yanında bulunurdu. Hatun gerektiğinde “Türkan” unvanı ile devleti idare ederdi. Ordu-millet anlayışına sahip Türklerde kadın savaş zamanında asker olarak da görev alırdı.” (s. 210).

Buradan anlaşılması gereken değer eşitlik değeridir. Türk toplumunda kadının her zaman önemli bir yeri olmuştur. Şu cümleler bunu göstermektedir: *“Türkler Müslüman olduktan sonra da hatunlar önemli bir konumdaydı. İlk Müslüman Türk devletlerinde hatunların özel askerî birliklerinin olması bu durumu kanıtlar.”* (s. 210) devamında ise kadının toplumumuzdaki yeri şu cümlelerle anlatılmıştır:

Kadınların siyasi ve sosyal hayattaki önemli rolleri Anadolu’da da sürmüştür. Türkiye Selçukluları ve Danişmendlilerde devlet yönetiminde kadınlar önemli rol oynamıştı. Osmanlı sarayında olduğu gibi sultanların yaşı küçük olduğu zaman yönetimde anneleri etkili olmuştu. Anadolu Selçuklularında I. Kılıçarslan’ın hanımı Ayşe Hatun, II. Kılıçarslan’ın kızı Gevher Nesibe Hatun toplumda sözü geçen kadınlardandı.” (s. 210).

Gevher Nesibe Hatun’un toplumda sözü geçen bir kadın olması toplumda kadınlara saygı duyulduğunu ve burada eşitlik değerine yer verildiğini göstermektedir. Aynı zamanda *“Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan’ın kızı Gevher Nesibe’nin vasiyeti üzerine Kayseri’de Gevher Nesibe Dariüşşifası (hastane) yaptırılmıştır. Burası aynı zamanda bir tıp medresesidir.”* (s. 210). Bu cümlelerden anlaşılacağı gibi Gevher Nesibe adına hastane yaptırılmıştır. Bu nedenle burada yardımseverlik değerinden de söz edilebilir.

Kadınların teşkilatlanmasından şu cümlelerle bahsedilmiştir: *“Kadınların teşkilatlanıp gelişmesi için Ahi Evran’ın eşi Fatma Bacı, dünyanın ilk kadın teşkilatı olan “Bacıyan-ı Rum” teşkilatını yani “Anadolu Kadınlar Birliğini” kurmuştu.”* (s. 210). Fatma Bacı gibi bir kadın şahsiyetin toplumda kadınların birliği için çabalaması bize eşitlik değerini göstermektedir. Aynı zamanda Türk toplumundaki kadınların yardımseverliğine örnek olarak Mihrişah Sultan’ın hayırseverliği verilmiştir.

“Osmanlı padişahı III. Selim’in annesi olan Mihrişah Sultan da büyük bir hayırseverdi. 1793’te başlattığı İstanbul’un Eyüpsultan ilçesindeki imaret (aşevi), sebil (parasız su alınan çeşme), mektep, türbe ve çeşmelerden oluşan yapının inşası 1796 yılında tamamlanmıştır. Çevresindeki bazı yerler bu imaretle vakıflara gelir kaydedilmiştir. Ayrıca 1794’te Humbarahâne Kışlası Camisi’ni yaptırmış, İstanbul’un dört bir yanını çeşmelerle donatmıştır.” (s. 210).

“Erzurum’da dünyaya gelen Kara Fatma (Fatma Seher Erden) Balkan Savaşı’na ve I. Dünya Savaşı’na katılmıştır. Kocası da Sarıkamış Harekâtı’nda şehit düşmüştür. Mondros Ateşkes Antlaşması’ndan sonra yılmamış, mücadeleye devam etmiştir. İzmit dolaylarında Yunanlılara karşı savaşmış, Bursa’nın kurtuluşunda görev almıştır.” (s. 211). Ders kitabında adı geçen bir kadın şahsiyet olan Kara Fatma’nın kocası şehit olmasına rağmen canı pahasına savaşması Onun vatanseverliğini, bağımsızlığa ve özgürlüğe verdiği değeri göstermektedir. Devamında ise vatanseverliği ve yardımseverliği şu cümlelerle anlatılmıştır: *“Üsteğmenliğe terfi ettikten sonra kendisine verilen maaşı Kızılay’a bağışlayarak şöyle demiştir: “Bütün emel ve arzum yapmış olduğum hizmetten hiçbir menfaat beklemememdir. Verilen maaşımı Kızılay’a terk etmekle son vatani vazifemi yaptım.”* (s. 211) yapmış olduğu hizmetten karşılık beklemeyişi Kara Fatma’nın vatansever ve yardımsever bir Milli Mücadele kahramanı olduğunu göstermektedir.

“Millî Mücadele yıllarının fedakâr Türk kadınlarından birisi de Şerife Bacı’dır. 1921 yılının en şiddetli soğuklarının yaşandığı günlerde İnebolu’dan Ankara’ya cephane taşınmaktadır. Şerife Bacı da bu zor görevi yerine getirmeye çalışmaktadır. Soğuğun tipiye çevirdiği sırada kağındaki mermiyi çocuğunun yorganı ile örttükten sonra çocuğunu da mermilerin arasına gizlemiştir. Çok zor şartlarda güçlkle ilerleyerek cephaneleri askerlere teslim etmesine az bir mesafe kala yolda donarak şehit olmuştur.” (s. 211).

Şerife Bacı’nın cepheye mermi taşıması vatanseverliğini göstermektedir. Aynı zamanda toplumun dayanışma içinde mücadelesine bir örnektir. Çocuğunun yorganını mermilerin üzerine örtmesi ise duyarlılık ve sorumluluk sahibi bir şahsiyet olduğunu göstermektedir.

Kadınların toplumsal hayata katılmaları, seçme ve seçilme hakkının verilmesi anlatılmış ve ardından bu durumdan şöyle bahsedilmiştir:

“Mustafa Kemal Atatürk kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkının verilmesi ile ilgili Meclis’teki görüşmeler sırasında şöyle demiştir: “Türk kadınına bu hakkın bir lütuf olarak verildiği kanaatinde değiliz. Kimse bu kanaatte olamaz. Bir memleketteki yurdun her tarafı istilâya uğradığı zaman kadınlar ateş altında erkeklerle beraber omuz omuza çalışırlar. Memleketin geri kalan kısmını korumak ve beslemek için tarlanın kara toprağından yiyecek çıkarmaya çalışırlar, elbette bu varlıkların yurdun her köşesinde ve her tabakasinda söz söylemeye hakları vardır.” (s. 612).

Milli Mücadele’nin Başkahramanı olan Atatürk’ün bu sözlerinde kadınların vatanseverliği, çalışkanlığı, toplumda eşit yer almasının bir lütuf değil gereklilik olması ve aynı zamanda kadına duyulan saygıyı göstermektedir. Özellikle eşitlik değerine yer verilen bu bölümün devamındaki cümleler şu şekildedir: “*Türkiye’de kadınların milletvekili seçilme hakkını elde etmesinin ardından Meclise 18 kadın milletvekili girmiştir. Siyasi alanda çalışmalar yapan kadınlarımızdan bazıları şunlardır: Sadiye Ardahan İlk Kadın Belde Belediye Başkanı, Gül Esin İlk Kadın Muhtar, Tansu Çiller İlk Kadın Başbakan*” (s. 212). Bu şahsiyetler ise kadınların sosyal ve siyasal hayatta yer almaya başladığını göstermektedir.

4.5.4. Etkin Vatandaşlık Öğrenme Alanı 7.Sınıf Düzeyine Ait Bulgular

Bu öğrenme alanı işlenirken barış değerinin anlatılacağı Sosyal Bilgiler öğretim programında verilmiştir (MEB, 2018, s. 25). Ders kitabında Atatürk, Sultan II. Mahmud, Bilge Kağan, Şeyh Edebali adı geçen şahsiyetlerdir.

“*Türk milleti için gece uyumadım, gündüz oturmadım. Çıplak milleti giydirdim, fakir milleti zengin ettim. Başka milletlerarasında onları pek üstün kıldım.*” (Gültekin, Akpınar, Nohutcu, Özerdoğan, & Aygün, 2018, s. 199). Bilge Kağan’ın yazıtında milleti için çalışması, çabalaması ve milletini üstün kılması Onun sorumluluk sahibi, duyarlı ve yardımsever bir hükümdar olduğunu göstermektedir. Devamında ise Eski Türk devletlerindeki eşitlik ve adalet şu cümlelerle anlatılmıştır:

“Eski Türk devletlerinde adalet bir devlet töresi idi. Hakan bile kanuna aykırı davranırsa cezalandırılırdı. Türk kültüründe “meşveret” kavramı vardır. Meşveret akıl toplamak demektir. Yani en doğruyu bulmak için birilerine danışılmasıdır. Bu işlem kurultayda yapılırdı. Kurultayda devletin siyasi, askerî ve ekonomik konuları ile ilgili görüşmeler yapılır, kararlar alınırdı. Kurultaya hakanın eşi de katılırdı.” (s. 199).

Kurultayda en doğru kararın alınması için birilerine akıl danışılması adaleti gösterir. Ayrıca hükümdarın eşinin de kurultaya katılması ise eşitlik olduğunu göstermektedir.

“Osmanlı Devleti’nde Şeyh Edebali’nin “İnsanı yaşat ki devlet yaşasın.” öğütüne uygun hareket edildiğini, insana hizmet eden çalışmaların yapıldığını görüyoruz.” (s. 200). Şeyh Edebali Osmanlı’nın kuruluş yıllarında yaşamış bir Ahi şeyhidir. Ders kitabında Osmanlı Devleti’nin Şeyh Edebali’nin öğütüne uygun hareket etmesinden bahsedilmektedir. Burada duyarlılık ve yardımseverlik değerlerine yer verilmiştir. Devamında *“Sultan II. Mahmud “Ben tebaamdan Müslümanları camide, Hristiyanları kilisede, Musevileri havrada görmek isterim.” demiştir. Sultan II. Mahmud’un bu sözü demokrasinin hangi temel ilkesine uygundur.”* (s. 200). Şeklinde bir örnek ve soruyla din ve ibadet özgürlüğü, eşitlik, barış ve aynı zamanda farklı dine mensup insanlara karşı duyulan saygıya dikkat çekilmiştir. Hemen ardından Atatürk’ün ülkemizde Cumhuriyet’in ve demokrasinin kurucusu olduğu söylenmiş ve demokrasi için yaptıkları şu cümlelerle anlatılmıştır:

“Fransız İhtilalinden etkilenen birçok aydın gibi Mustafa Kemal Atatürk de hürriyet, özgürlük prensiplerine Osmanlı yönetim anlayışında daha fazla yer verilmesi gerektiğini düşünüyordu... Bu amaçla 1906’da ilk görev yeri olan Şam’da Vatan ve Hürriyet Cemiyetini kurmuştur. Bu cemiyetin adı bile Mustafa Kemal Atatürk’ün daha o yıllarda vatan sevgisi ve hürriyet aşkı ile dolu olduğunu göstermektedir.” (s. 202).

Atatürk’ün Vatan ve Hürriyet Cemiyeti’ni kurması Onun özgürlük, bağımsızlık ve vatanseverliğe verdiği önemi göstermektedir.

Aynı sayfada *“Birinci Dünya Savaşı sonrası Millî Mücadele’nin başlarında Mustafa Kemal Atatürk Amasya Genelgesi’ni yayınlarak Erzurum ve Sivas Kongrelerini toplamıştır. Böylece Millî Mücadele’nin milletin desteğiyle devam etmesini sağlamıştır.”* (s. 202) cümleleriyle Millî Mücadele’nin başlatılması anlatılarak bağımsızlık ve özgürlüğe yeniden değinilmiştir. Devamında Amasya Genelgesi’nden ve Erzurum ile Sivas kongrelerinden şu cümlelerle bahsedilmiştir:

“Amasya Genelgesi’nde ülke bütünlüğünün tehlikede olduğu belirtilmiş “Milletin istiklalini, milletin azim ve kararı kurtaracaktır.” kararı alınmıştır. Sivas’ta toplanacak olan kongreye bütün sancaklardan halkın güvenini kazanmış, üç delegenin katılması istenmiştir. Atatürk’ün

Sivas Kongresine katılacakları belirleme şekli aslında bir çeşit temsili demokrasidir. Atatürk Amasya'dan Erzurum'a hareket ederek Millî Mücadele çalışmalarına devam etmiştir. Erzurum Kongresinde kongre üyelerinden millî iradeyi temsil edecek bir temsil heyeti kurulmuştur. Yapılan seçimle Atatürk temsil heyetine başkan seçilmiştir.” (s. 202).

Burada demokrasiden bahsedilmesi ve seçimle başkan seçilmesi yine özgürlük ve bağımsızlık değerlerine yer verildiğini göstermektedir ve cümlelerin devamı şöyledir: *“Erzurum Kongresi kararlarında “Millî kuvvetleri etkin, millî iradeyi hâkim kılmak esastır.” denilmiştir. Bu ifade millet iradesine saygı duyulduğunu göstermektedir.”* (s. 202). Burada Milli iradeye duyulan saygıyı görmekteyiz. Erzurum Kongresi'nde Milli İradeden söz edilmesi ise duyarlı davranıldığını yani duyarlılık değerini bize göstermektedir.

“Atatürk, temsil heyeti oluşturulurken üyelerinin seçimle belirlenmesini ve bu üyelerin Millî Mücadele'ye ait kararları almasını sağlamıştır. Atatürk'ün bu şekilde hareket etmesinin sebebi ne olabilir? Yazınız.” (s. 203). Şeklindeki bir soruyla Atatürk'ün temsil heyeti üyelerini seçimle belirlediği anlatılmıştır. Bu durum ise Onun eşitlikçi ve adaletli bir lider olduğunu göstermektedir.

“Meclisin açılmasında olduğu gibi saltanatın kaldırılması da Atatürk'ün millî egemenliğe verdiği önemin göstergesidir. Atatürk 29 Ekim 1923'te cumhuriyeti ilan ederek millî egemenliği kurumsallaştırmıştır. Cumhuriyet'in ilan edilmesi demokrasi yolunda çok önemli bir aşama olmuştur. Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk cumhurbaşkanı olmuştur.” (s. 204).

Demokrasi, Milli egemenlik ve Cumhuriyetin ilanından bahsedilen bu cümlelerde bağımsızlık değeri yer almaktadır.

“Medeni Kanun'un kabulü (17 Şubat 1926) ile evlilik, boşanma, miras gibi toplumsal olaylarda kadın-erkek eşitliği sağlanarak önemli bir demokratik gelişme gerçekleştirilmiştir. Türk kadınlarına önce 1930 yılında belediye seçimlerine katılma hakkı, 1934 yılında milletvekili seçimlerine katılma hakkı verilmiştir. Kadınlara seçme ve seçilme haklarının verilmesi ile demokrasinin önemli değerlerinden eşitlik ve katılım ilkeleri gerçekleştirilmiştir.” (s. 204).

Kadınlara verilen siyasi hakların anlatıldığı bu cümlelerin ardından şu soruyla eşitlik değerine dikkat çekilmiştir: *“Atatürk'ün kadınlara seçme seçilme*

hakkını vermesi demokrasinin hangi ilkeleriyle ilişkilendirilebilir? Söyleyiniz.” (s. 204) .

4.6. KÜRESEL BAĞLANTILAR

Sosyal bilgiler öğretim programına göre; “Küresel bağlantılar öğrenme alanı ile gelişen dünyanın gündemini takip eden, karşılaştığı sorunlara çözüm üretebilen etkin ve sorumlu Türk vatandaşları yetiştirmek amaçlanmaktadır.” (MEB, 2018, s. 12). Bu öğrenme alanı işlenirken barış ve saygı gibi değerlerin kazandırılacağı sosyal bilgiler öğretim programında verilmiştir. Fakat 4. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında tarihi şahsiyet üzerinden verilen değere rastlanmamıştır. 5,6 ve 7. Sınıf ders kitaplarındaki şahsiyetler ve değerler aşağıda tablolastırılmıştır.

Tablo 6: Küresel Bağlantılar Öğrenme Alanında Yer Alan Değerler ve Şahsiyetler

Değer	Sınıf	Şahsiyet
Barış	6	Atatürk
	7	Atatürk
Bilimsellik	5	İbn-i Sina, Graham Bell, Wright Kardeşler, Ali Kuşçu, İbn El-Heysem, Dostoyevski
Duyarlılık	6	Atatürk, Sokullu Mehmet Paşa
Estetik	5	Şah Cihan, Gentile Bellini
	6	Sokullu Mehmet Paşa
Eşitlik	5	Yunus Emre
	7	Atatürk
Özgürlük	5	Voltaire (Volter)
Saygı	5	Yunus Emre
	7	Atatürk, Einstein
Sevgi	5	Yunus Emre

4.6.1. Küresel Bağlantılar Öğrenme Alanı 5.Sınıf Düzeyine Ait Bulgular

Bu öğrenme alanı işlenirken kültürel mirasa duyarlılık değerinin verileceği Sosyal Bilgiler öğretim programında belirtilmiştir (MEB, 2018, s. 19). Tablodan anlaşılabacağı gibi 5. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında küresel bağlantılar öğrenme alanında; bilimsellik, estetik, eşitlik, özgürlük, saygı ve sevgi değerlerinin İbn-i Sina, Graham Bell, Wright Kardeşler, Ali Kuşçu, İbn El-Heysem, Dostoyevski, Şah Cihan, Gentile Bellini, Yunus Emre, Voltaire (Volter) ve Atatürk şahsiyetleriyle aktarıldığı görülmüştür.

Bilim Mirası başlığı altında Alexander Graham Bell (Aleksandır Gıraham Bel), Wilbur Wright (Vilbur Rayt) ve Orville Wright (Orvil Rayt) kardeşler, Ali Kuşçu, İbn El-Heysem'in çalışmalarından bahsederek bilimsellik değerine dikkat çekilmiştir.

“İbn-i Sina'nın tıp alanında verdiği tavsiyelere uyan dünyanın farklı bölgelerindeki insanlar, sağlığına kavuşmuştur. Bu nedenle İbn-i Sina tüm insanlığa ait ortak bir değerdir.” (Şahin, 2018, s. 191). Buradan anlaşılması gereken İbn-i Sina'nın evrensel bir bilim insanı oluşudur. Devamında bilimsellik değeri şu cümlelerle desteklenmiştir: *“Telefonu, İskoçya asıllı ABD'li bilim insanı Alexander Graham Bell (Aleksandır Gıraham Bel) icat etmiştir. Onun bu icadı, kısa zamanda tüm dünyaya yayılmıştır. Telefonun icadı insanların daha kolay ve etkin bir şekilde haberleşebilmelerini sağlamıştır.”* (s. 191). Graham Bell'in telefonu icadı ise tüm insanlığın hayatını kolaylaştıran bir buluştur.

“İlk motorlu uçak Wilbur Wright (Vilbur Rayt) ve Orville Wright (Orvil Rayt) kardeşler tarafından icat edilmiştir. Uçak zamanla yolcu taşımak amacıyla ve askeri alanlarda kullanılmaya başlanmıştır. Uçağın icadı uzun seyahatleri kısaltmış, ticareti hızlandırmıştır.” (s. 191). Uçağın icadı yine toplumun hayatını kolaylaştırmıştır. Burada bilim ve bilim insanlarının icatlarının hayatımızı kolaylaştırdığı ve toplumun yararına çalıştığı anlamı verilmiştir.

“Ali Kuşçu, yaptığı gözlemler sonucunda Ay'ın haritasını çıkaran ilk gök bilimcidir. 15.yy'da yazdığı Risale-i fil Heye (Astronomi Risalesi) adlı kitabında gök cisimlerinin Dünya'ya olan uzaklıklarıyla ilgili bilgi vermiştir. Bilimsel çalışmalarından dolayı NASA(ABD Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi) tarafından 2013 yılında Ay'ın bir bölgesine Ali Kuşçu'nun adı verilmiştir.” (s. 192).

Bir Türk-İslam bilgini olan Ali Kuşçu'nun çalışmaları ve başarısının evrensel niteliğine dikkat çekilmiştir. Devamında yine Türk-İslam bilgini olan İbn El-Heysem şöyle anlatılmıştır: *“İbn El-Heysem, 965 yılında Basra'da doğmuştur. Onun yazdığı Kitab el Menazir (Optik Kitabı) adlı eser, görme olayının nasıl gerçekleştiğini somut delillerle ispatlamıştır.”* (s. 192).

Edebiyat Mirası başlığı altında *“Suç ve Ceza romanında, işlenen suçlardan dolayı insanların vicdan azabı çektiği ve her suçun cezası olduğu vurgulanmaktadır.*

Suç ve Ceza, 1866 yılında Rus edebiyatçı Fyodor(Fiyodor) Mihayloviç Dostoyevski tarafından yazılmıştır.” (s. 192) cümleleriyle Dostoyevski’den bahsedilmiştir.

Düşünce Mirası başlığı altında *“Fransız yazar ve filozof Voltaire (Volter) “Düşüncelerinize katılmıyorum ancak onları özgürce ifade edebilme hakkınızı somuna kadar destekleyeceğim.” sözüyle düşünce hürriyetinin ne kadar önemli olduğunu belirtmiştir.”* (s. 193) düşünce özgürlüğünün önemi belirtilmiştir.

“Türk halk şiirinin en önemli temsilcilerinden biri olan Yunus Emre’nin öğretilerinde insan ve Allah sevgisi ön plandadır. “Yaradılanı severim yaradandan ötürü.” sözüyle Yunus Emre; dil, din, ırk ve sosyal statü ayrımı yapılmaksızın her insanın değerli olduğunu vurgulamıştır.” (s. 193). Yunus Emre’nin verilen bu sözyle eşitlik, sevgi ve saygı değerlerinin önemi anlatılmak istenmiştir.

Sanat Mirası başlığı altında *“Tac Mahal, Babür İmparatoru Şah Cihan tarafından çok sevdiği eşi Ercümen Banu Begüm Sultan’ın anısına yaptırılmıştır. Hindistan’da bulunan yapı, dünyanın farklı yerlerinden gelen turistler tarafından ziyaret edilmektedir.”* (s. 193). Tac Mahal’i anlatan bu cümlelerde estetik ve kültürel mirasa duyarlılık değerlerine yer verilmiştir. Bu değerlerin yer aldığı bir başka örnek ise şu cümlelerle verilmiştir: *“İtalyan Ressam Gentile Bellini (Gentil Belini) tarafından yapılan Fatih Sultan Mehmet tablosu, İngiltere’nin başkenti Londra’daki Victoria (Viktorya) ve Albert (Albirt) Müzesinde sergilenmektedir.”* (s. 194).

4.6.2. Küresel Bağlantılar Öğrenme Alanı 6.Sınıf Düzeyine Ait Bulgular

Bu öğrenme alanı işlenirken kültürel mirasa duyarlılık değerinin verileceği Sosyal Bilgiler öğretim programında belirtilmiştir (MEB, 2018, s. 22). Sosyal Bilgiler Ders kitabında barış, duyarlılık, estetik değerleri Atatürk ve Sokullu Mehmet Paşa şahsiyetleri ile verilmiştir.

“Atatürk “Barış milletleri refah ve mutluluğa erdiren en iyi yoldur.” sözü ile ne ifade etmek istemiştir?” (Yılmaz, Bayraktar, Özden, Akpınar, & Evin, 2018, s. 220). Şeklinde bir soru verilerek barış değerine dikkat çekilmiştir. Ardından;

“Mustafa Kemal Atatürk bağımsız bir devletin varlığı için millî bir dış politikayı temel şartlardan biri olarak kabul etmiştir. “Yurtta barış dünyada barış “ilkesi ile bir taraftan yurt içinde huzuru sağlayarak güven

“içinde yaşamayı amaçlarken diğer taraftan da uluslararası barış ve güvenliği savunmuştur.” (s. 220)

Cümleleriyle Atatürk’ün barışa verdiği önem anlatılmıştır. Dolayısıyla barış değerine Atatürk şahsiyetiyle dikkat çekilmek istenmiştir. Başka bir deyişle bu değer Atatürk üzerinden kazandırılmıştır.

“Türkiye, Mustafa Kemal Atatürk döneminde komşularıyla olan ilişkilerinde barışçı çözüm yolları önermiş ve bunun için büyük gayret sarf etmiştir. Mustafa Kemal Atatürk Almanya ve İtalya’nın saldırgan politikalarına karşı barışı ve güvenliğimizi batı sınırlarımızdaki ülkelerle Balkan Antantı’yla (1934), doğu sınırlarımızdaki ülkelerle Sadabat Paketi’yle(1937) sağlamıştır.” (s. 221).

Mustafa Kemal’in barış için çaba harcaması durumu anlatılarak Onun duyarlılık sahibi olduğu mesajı verilmiştir. Ayrıca barış ve duyarlılık değerleri Atatürk üzerinden aktarılmıştır.

“Mustafa Kemal Atatürk ortak geçmişe sahip olduğumuz Türk Cumhuriyetleri ile ilgili olarak 1933 yılında şunları söylemiştir: “Bugün Sovyetler Birliği dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağını kimse bugünden kestiremez. Bizim bu dostumuzun idaresinde dili bir, inancı bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak yalnız o günü susup beklemek değildir. Hazırlanmak lazımdır. Milletler buna manevi köprülerini sağlam tutarak hazırlanır. Dil ve tarih bir köprüdür.” (s. 221).

Atatürk’ün barış ve dostluktan bahsetmesi barış değerine, Sovyetler Birliğindeki kardeşlerimizi düşünmesi duyarlılığına ve sorumluluğuna örnektir.

Sokullu Mehmet Paşa Köprüsü TİKA tarafından restore ediliyor başlıklı bir yazıda “*Bosna Hersek’te bulunan ve 2007 yılında Dünya Miras Listesi’ne alınan Sokullu Mehmet Paşa Köprüsü’nün yapısal unsurları tespit edilerek yenileme projesinin hazırlanması çalışmalarına devam ediyor.*” (s. 223) şeklinde bir bilgi verilerek estetik ve kültürel mirasa duyarlılık değerlerine dikkat çekilmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk’ün aşağıdaki sözlerini okuyunuz. Anlatılmak istenen düşüncüyü arkadaşlarınızla tartışınız. Şeklinde bir yazının ardından Atatürk’ün duyarlı bir lider olduğunu anlatan şu bilgi verilmiştir:

“En uzakta sandığımız bir olayın bize bir gün dokunmayacağını bilemeyiz. Dünyanın herhangi bir yerinde rahatsızlık varsa ‘Bana ne!’

dememeliyiz. Böyle bir rahatsızlık varsa tıpkı kendi aramızda olmuş gibi onunla ilgilenmeliyiz. Olay ne kadar uzak olursa olsun bu ilkeden şaşmamak gerekir. İşte bu düşünüş; insanları, ulusları ve hükümetleri bencillikten kurtarır.” (s. 232).

4.6.3.Küresel Bağlantılar Öğrenme Alanı 7.Sınıf Düzeyine Ait Bulgular

Bu öğrenme alanı işlenirken barış ve saygı gibi değerlerin verileceği Sosyal Bilgiler öğretim programında belirtilmiştir (MEB, 2018, s. 25). Bu öğrenme alanında 7.Sınıf Sosyal bilgiler ders kitabında barış ve eşitlik değerleri Atatürk ve saygı değeri aynı Einstein ile verilmiştir.

UNESCO’nun Mustafa Kemal Atatürk’ün 100. doğum yıl dönümü dolayısıyla 1981 yılını Dünya Barış Yılı olarak ilan ettiği söylenmiştir.

“Atatürk uluslararası anlayış, iş birliği, barış yolunda çaba göstermiş üstün bir lider; bir inkılapçı, sömürgecilik ve yayılmacılığa karşı savaştan ilk önderdir. İnsan haklarına saygılı, dünya barışının öncüsü, bütün yaşamı boyunca insanlar arasında renk, dil, din, ırk ayrımı gözetmeyen, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusudur.” (Gültekin, Akpınar, Nohutcu, Özerdoğan, & Aygün, 2018, s. 220).

UNESCO tarafından Atatürk’ün anlatıldığı bu cümlelerde barış değerine yer verildiği görülmektedir. Barış değerine yer verilen bir başka cümle ise şudur: “Atatürk, Türk milletine ana hedef olarak gösterdiği çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmanın ön şartını yurtda ve cihanda barış olarak belirlemiştir.” (s. 220).

“Albert Einstein (Albert Aynştayn)’ın “Ön yargıları yok etmek atomu parçalamaktan daha zordur.” sözü sizce ne ifade etmektedir?” (s. 228). Einstein’ın bu sözü ise insanların ön yargılardan arınıp birbirlerine karşı saygılı olması gerektiğini anlatmaktadır.

V. BÖLÜM

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmanın sonuçlarında sosyal bilgiler ders kitaplarında tarihi şahsiyetler üzerinden bir değer aktarımı yapıldığı görülmüştür. Bu ise mevcut sosyal bilgiler öğretim programı ile paralellik arz etmektedir. Çalışmanın verilerine bakıldığında ise yerli ve yabancı şahsiyetler devamlı olarak verilmiştir. Ancak burada geçmiş dönem tarih yazımının erkek egemen bir yazım olmasına bağlı olarak ve kadınların tarihi dönemlerde pek de günümüz dünyası gibi kamusal alanda olmamasından kaynaklı olarak daha çok erkek tarihi şahsiyetlere önem verildiği ve bunlarla ilgili çalışmalara yer verildiği görülmüştür. Çalışmanın sonuçları itibari ile program kapsamındaki 18 değere bağlı olarak çeşitli değerlerin olduğu ve bunların şahıslara atfedilerek verilmeye çalışıldığı görülmüştür. Ancak bir şahsiyet tek bir değer üzerinden değil; bazen birden çok değer üzerinden ön plana çıkarılmıştır ve onun kişiliği üzerinden değer aktarımı yapılmıştır. Özellikle Türk tarihinde önemli olan bazı tarihi şahsiyetlerin (örneğin II. Mehmet) değer aktarımı noktasında daha çok öne çıkarıldığı görülmüştür. Burada öğrenci ile o tarihi şahsiyet ve onun üzerinden aktarılmak istenilen değer bütünlüğüne ulaşılması amaçlanmıştır.

Görüldüğü üzere tarihi şahsiyetlerin rol-model olarak verildiği ders kitaplarında değerlerin örtük bir biçimde yerleştirilmesinin hem olumlu hem de olumsuz yanlarının olduğu ortaya çıkmıştır. Olumlu yanı değerlerin birbirleriyle bağlantılı olmasıdır. Değerler ayrı ayrı ele alınmamalıdır. Çünkü bir değer birden çok olayda bulunabildiği gibi bir olayda birden çok değer yer alabilmektedir. Bu yönüyle bakıldığında hepsi bir bütünün parçası gibi, bir yapboz gibi düşünülebilir. Örneğin adaletin olduğu bir olayı anlatırken burada saygı, eşitlik, dürüstlük, özgürlük gibi değerleri; vatanseverliğin anlatıldığı bir olayda bağımsızlık, duyarlılık gibi değerleri; bilimselliğin yanında çalışkanlığı; aynı zamanda saygı, sevgi ve barış değerlerini bir arada olduğu görülmektedir. Böylece ders kitapları aracılığı ile program kapsamında kazandırılmak istenen birçok değer aynı anda kazandırılabilir. Olumsuz yanı ise konunun araştırılmasının zorlaşmasıdır. Değerlerin şahsiyetler üzerinden kategorilere ayrılması ve nicel bir araştırma yapılması zorlaşmıştır.

Herhangi bir kişi üzerinden her zaman tek bir değer aktarımı olmayabilir. Bu durum şahsiyetlerin kişilik özellikleri ve çalışma alanına göre verilmek istenen değerlerin sayısının azalıp çoğalmasına neden olabilir.

Öğretim programında verilen değerlerin bazı öğrenme alanlarında oldukça fazla şahsiyet üzerinden aktarılması durumu bulunurken bazılarında ise bu durumun tam tersine rastlanmıştır. Örneğin kùltür ve miras öğrenme alanı şahsiyet bakımından oldukça zengindir. Bunun sebebi tarihi ve kùltürel değerlerimizi konu edinmesidir. Tüm sınıf düzeylerinde; bilim, teknoloji ve toplum öğrenme alanında yer alan bilim insanların sayısı oldukça fazladır.

Ayrıca İnsanlar, Yerler ve Çevreler adlı öğrenme alanında değerlerin tarihi şahsiyetler üzerinden verilmesi durumuna bütün sınıf düzeylerinde rastlanmamıştır. Nedeni ise bu öğrenme alanının coğrafya bilgisi ağırlıklı olmasından kaynaklanabilir. Fakat diğer öğrenme alanlarında değerlerin tarihi şahsiyetler üzerinden aktarılması durumuna yer verildiği gör÷lmüştür.

Tarihi şahsiyetlerimizin anlatıldığı konularda kadın şahsiyetlere de yer verilmesi önem arz etmektedir. Fakat bilim, teknoloji ve toplum öğrenme alanında “Kadın” şahsiyetlerimize daha doğrusu kadın bilim insanlarımıza çok az rastlanmıştır ki bu bizim için üzücü ve üzerinde durulması gereken bir konudur. Çünkü kadın şahsiyetlerin değerler eğitimi açısından ders kitaplarında yer alması oldukça elzem bir konudur.

Yine tarihi şahsiyetlerin, liderlerin, hükümdarların bilime ve bilim insanlarına verdiği değer birçok kez anlatılmıştır. Burada bilimsellik değerinin aslında bilime verilen değer ve bilime duyulan saygı olduğu gör÷lmüştür.

Kısacası değerler eğitimi konusunda Sosyal Bilgiler ders kitapları; yerli ve yabancı, kadın ve erkek birçok şahsiyete yer verilmesi bakımından oldukça zengindir. Kitaplardaki tek problem ise değerlerin konu içeriğine serpiştirilmiş olmasıdır. Aynı zamanda bir şahsiyet üzerinden birden çok değerin verilmiş olması tabloladıştırken sınıflandırmada araştırmayı zorlaştırmıştır.

Ders kitaplarında bilimsellik değerinin yanında alışkanlık değerini, bağımsızlık değeri ile özgürlük, vatanseverlik değerini, eşitlik ile adalet değerini,

estetik ile kültürel mirasa duyarlılık değerini aynı şahsiyetler üzerinden aynı konularda yer verildiği görülmektedir.

Bu çalışmada 4 farklı sınıf düzeyindeki Sosyal Bilgiler ders kitaplarına yerleştirilmiş olan değerler incelenmiştir. Böylece değerlerin Tarihi şahsiyetler üzerinden ders kitaplarına nasıl yansıdığı görülmüştür. Bu şahsiyetler bazen bir bilim insanı bazen bir hükümdar bazen de milli mücadele kahramanıdır. Ders kitaplarında özellikle kültür ve miras ile bilim, teknoloji ve toplum öğrenme alanlarında değerlerin şahsiyetler üzerinden verilmesi durumuna çok fazla rastlanmıştır. Bu kahramanlardan adı en çok geçen Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'tür.

Ayrıca değer öğretimi açısından programın içeriğine uyulmamıştır. Değer telkinine yer verilmiştir. Öğrencilerin değerleri içselleştirmesi açısından bu durum olumlu olsa da yapılandırmacı yaklaşımı hedef alan sosyal bilgiler öğretim programına göre eleştirel düşünen bireyler yetiştirilmelidir. Bu noktada farklı değer öğretimi yaklaşımlarına ders kitaplarında daha fazla yer verilmesi önerilir. Böylece kitaplarımız değer öğretimi konusunda zenginleşecektir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, O. (2008). Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(16), 9-27.
- Akyüz, Y. (2013). *Türk Eğitim Tarihi*. 25. Baskı. Ankara: Pegem Akademi.
- Altıkulaç, A. & Uslu, S. (2014). Teaching Values Through The Moral Dilemma Approach in Social Studies Course . *Journal of Theoretical Educational Science* , 7(3), 383-407.
- Ayaz, K. M. (2020). *Sosyal Bilgiler Dersinde Tarihi Şahsiyetlerin Rolüne İlişkin Öğretmen Görüşleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Elazığ.
- Bektaş K. (2020). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Tarihi Şahsiyetlerin Ele Alınışına İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Bilgili, A. S. (2016). Geçmişten Günümüze Sosyal Bilimler Ve Sosyal Bilgiler. Ali Sinan Bilgili(ed.). *Sosyal Bilgilerin Temelleri* içinde. 8. Baskı. Ankara: Pegem Akademi.
- Bilgin Ceviz, N. (2021). 2018 *Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Değerlerin Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarına Yansıma Düzeyinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Sakarya.
- Büyüköztürk, Ş., vd. (2017). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. 23.Baskı. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Colby, A., Kohlberg, L., Speicher, B., Hower, A., Candee, D., Gibbs, J. & Power, C. (1987). *The Measurement of Moral Judgement, Volume I: Theoretical Foundations and Research Validation*. UK: Cambridge University Press.
- Ćurko, B. vd, (2015). *Ethics and Values Education-Manual for Teachers and Educators*. Ethiko.
- Çelikkaya, T., Kürümlüoğlu, M. (2017). Veliler, Öğrenciler ve Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin 2005 Programdaki Değerlere İlişkin Değer Hiyerarşileri, Gerekçeleri ve Önerileri. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4 (8), 243-264. DOI: 10.20860/ijoses.338565
- Doğanay, A. (2006). Değerler Eğitimi. C. Öztürk (Der.) *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi* içinde. 256-284. Ankara: PegemA.
- Elban, M. (2015). Tarih Eğitimi ve Vatanseverlik Üzerine Bazı Düşünceler. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 4 (3), 1302-1319. DOI: 10.7884/teke.495

- Elban, M. (2018). Tarih Düşüncesinde ve Eğitiminde Kahramanların/Büyük Adamların Rolü. *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, 11 (22), 98-116.
- Güçlü, H. (2019). *Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Değerler Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Rize.
- Gültekin, F. (2014). Tarih Öğretiminde Değerler. M. Safran (Ed.) *Tarih Nasıl Öğretilir?* içinde. 152- 159. İstanbul: Yeni İnsan.
- Gültekin, G. Akpınar, M. Nohutcu, M. Özerdoğan, P. Aygün, S. (2018). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı*. Devlet Kitapları I. Baskı. Ankara.
- Horuzoğlu, M. (2021). *Sosyal Bilgiler 6. ve 7. sınıf Ders Kitabındaki Haberlerin Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki Değerler Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. Bartın.
- Karakuş, N., Çoksever, P. (2019). Değerler Eğitiminde Rol Model Olarak Kadın Kahramanlar. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama*, 10 (20), 46-62.
- Lewis, B. (2000). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (8. Baskı). (çev. M. Kırıatlı). Ankara: TTK Yayınları.
- MEB. (2018). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı*. Ankara. <https://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103847686-SOSYAL%20B%C4%B0LG%C4%B0LER%20%C3%96%C4%99RET%C4%B0M%20PROGRAMI%20.pdf>
- Muç, K., Pamuk, A. (2020). Tarih Ders Kitaplarında Değerler ve Değer Aktarım Yaklaşımları. *Turkish History Education Journal*, 9(2), 532-548. DOI: 10.17497/tuhed.793708
- Öztürk, C.(2015). Sosyal Bilgiler: Toplumsal Yaşama Disiplinlerarası Bir Bakış. Cemil Öztürk(Ed.). *Sosyal Bilgiler Öğretimi, Demokratik Vatandaşlık Eğitimi* içinde. 1-31. 4. Baskı. Ankara: Pegem.
- Öztürk, C., Kafadar, T. (2020). 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Değerlendirilmesi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 10(1), 112-126. DOI: 10.24315/tred.550508
- Safran, M. (2014). Sosyal Bilgiler Öğretimine Bakış. Bayram Tay ve Adem Öcal (Ed.) *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi* içinde. 2-16. 3.Baskı. Ankara: Pegem Akademi.
- Simon, S. B., Leland, W H., & Kirschenbaum, H. (1972). *Values Clarification A Handbook Of Practical Strategies For Teachers And Students*. New York: Hart Publishing Company, Inc.

- Şahin, E. (2018). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı*. Ankara: Anadol Yayıncılık.
- Şahin, T., Katılmış, A. (2016). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Değerler Eğitimi Öz-Yeterlilikleri. *Alan Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 1-16.
- Topal, Y. (2019). Değerler Eğitimi ve On Kök Değer. *Mavi Atlas*, 7(1), 245-254.
- Topkaya, Y. (2011). *Sosyal Bilgiler Programında Yer Alan Değerlerin Ders Kitaplarına Yansıma Düzeylerinin Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Niğde.
- Tüysüz, S. (2018). *İlkokul Sosyal Bilgiler 4 Ders Kitabı*. Ankara: Tuna Yayıncılık.
- Ulusoy, K. (2019). *Karakter Değerler ve Ahlak Eğitimi*. I. Baskı. Ankara: Pegem Akademi.
- Üstel, F. (2016). *Makbul Vatandaşın Peşinde: II. Meşrutiyetten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*. İstanbul: İletişim.
- Whitney, I. B. (1986). 'The Status of Values Education in The Middle and Junior High Schools of Tennessee'. Unpublished Doctorate Thesis. Tennessee State University.
- Yazıcı, D. (2006). Değerler Eğitimi'ne Genel Bir Bakış. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 19. 499-522.
- Yazıcı, S., Aslan, M. (2011). Değerler Eğitiminde Kahramanlardan Yararlanma: Sosyal Bilgiler Ders Kitapları İle Öğretmen Adaylarının Kahraman Tercihlerinin Karşılaştırılması Üzerine Bir Çalışma. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(4), 2173-2188
- Yel, S., Aladağ, S. (2009). Sosyal Bilgilerde Değerlerin Öğretimi. M. Safran (Ed.). *Sosyal Bilgiler Öğretimi* içinde. 117-148. Ankara: Pegem Akademi.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 10. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, T. (2017). Yeni Ortaöğretim Tarih Ders Programları ve 9. Sınıf Tarih Ders Kitabında Değerler Eğitimi. *Turkish Studies*, 12(33), 557-572. DOI:<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12533>
- Yılmaz, F.G. Bayraktar, H. Özden, M. K. Akpınar, M. Evin, Ö. (2018). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı*. Devlet Kitapları I. Baskı. Ankara.
- Yiğittir, S., Kaymakçı, S. (2012). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Uygulama Kılavuzu'nda Yer Alan Etkinliklerin Değer Eğitimi Yaklaşımları Açısından İncelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13 (2), 49-73.

Ziebert, H.G. (2007). Çokkültürlü Bir Toplumda Değerler Eğitimi Modelleri. R. Kaymakcan, vd.(Ed.) *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu* içinde. 445-467. İstanbul: Dem Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ